ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΜΕΤ' ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΔΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ ΑΝΑ ΔΥΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΦΥΛΛΑ

ΥΠΟ

ΤΩΝ ΑΔΕΛΦ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΩΝ

ΤΗι ΣΥΜΠΡΑΞΕΙ

Δ. ΧΑΡΙΚΛΕΟΥΣ, Μ. Δ. ΣΕΙΖΑΝΗ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΛΟΓΙΩΝ.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος οὐδέποτε ἔσται μέγα,
ἐὰν μὴ κατὰ Χριστὸν ἀναγεννηθῇ.

ΤΟΜΟΣ Ε'. = ΤΕΥΧΟΣ ΜΘ'.

ΕΝ ΣΜΥΡΝΗι,

ΕΚ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Α. ΔΑΜΙΑΝΟΥ.

1873.

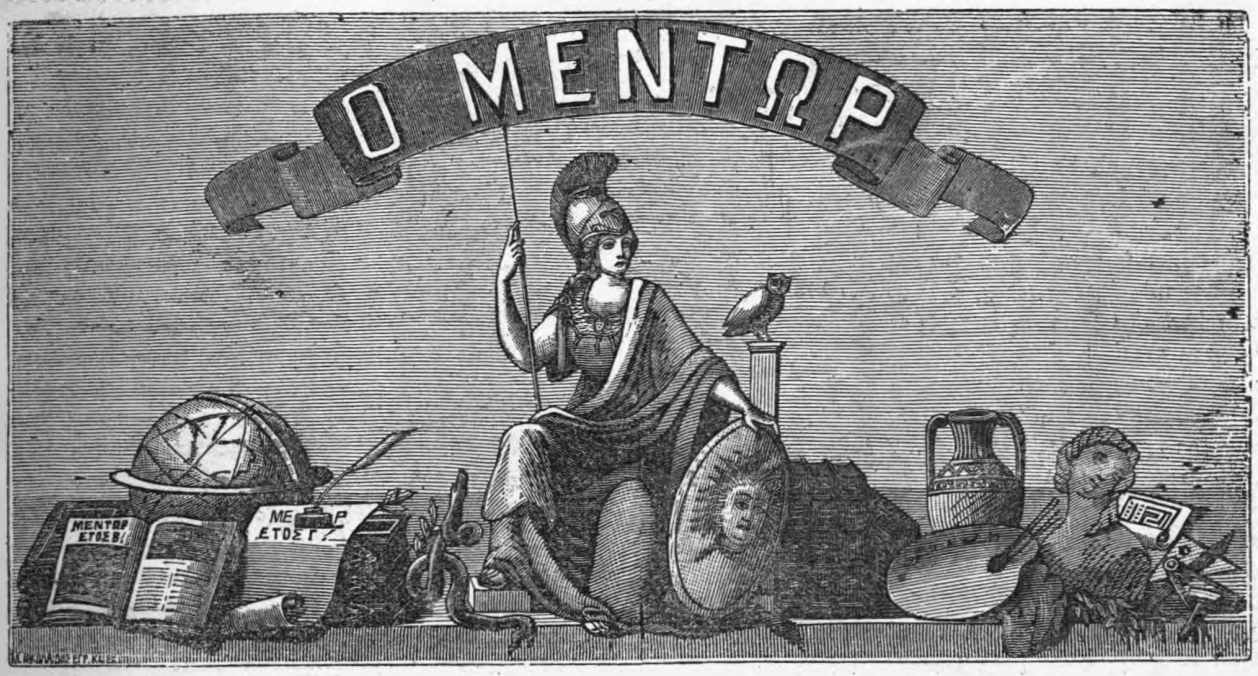

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1873. = ΤΕΥΧΟΣ ΜΘ'.

ΠΕΡΙ
ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΡΡΟΗΣ ΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ.

ΟΣΟΝ θλιβερόν, τοσοῦτον ἀληθὲς ὅτι τὰ ἔθνη καὶ αἱ κοινωνίαι σχεδὸν πάντοτε διὰ τῆς ἀγνωμοσύνης ἀντήμειψαν τοὺς μεγαλειτέρους αὐτῶν εὐεργέτας. Ὁ Σωκράτης ἀνυψῶν τὸν κύλικα τοῦ κωνείου· ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Μιλτιάδης, ὁ Δάντης καὶ ὁ Τάσσος ἐν τῇ φυλακῇ ἢ τῇ ἐξορίᾳ· ὁ Γουτεμβέργιος ἀποδιωκόμενος ἐκ τῶν πιεστηρίων του διὰ τῆς σκληροτέρας ἀχαριστίας· ὁ Κολόμβος λιμώττων καὶ ἀπηυδισμένος· πρὸ τῆς θύρας τοῦ μοναστηρίου τῆς Ραβίδας τὴν παραμονὴν ἀνακαλύψεως καρποφόρων γαιῶν καὶ θησαυρῶν ἐμπορίας ἑνὸς ἡμισφαιρίου, μετὰ ταῦτα δὲ σιδηροδέσμιος καὶ ἐπὶ τοῦ θρονίου τοῦ ὑποδίκου· ὁ Μίλτων καὶ ὁ Λαμαρτῖνος, ὁ Φόσκωλος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος, ἵνα πλησιάσωμεν εἰς τὴν ἐποχὴν ἡμῶν καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ εἰσέλθωμεν οἴκῳ, πάντες οὗτοι, μεγάλοι ὁπωσδήποτε ἄνδρες διαφόρων ἐποχῶν καὶ διαφόρων πλεονεκτημάτων, ἅπαντες ὠφελήσαντες, παρηγορήσαντες ἢ τέρψαντες διὰ τῆς ἀρετῆς ἢ τῆς εὐφυΐας των, τῆς ἀνδρείας ἢ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ των, κατὰ πόσον ἢ τίνι τρόπῳ ἀντημείφθησαν ὑπὸ τῶν συγχρόνων των;

Ὁ Ἰησοῦς, ὁ ὑπεράνθρωπος αὐτὸς τῆς ἀνθρωπότητος εὐεργέτης, ἀπὸ τοῦ καθημαγμένου ξύλου τῆς ἀτιμώσεως δύναται ν' ἀπαντήσῃ.

Ἐξ ὅλων ὅμως τῶν εὐεργετῶν τῆς ἀνθρωπότητος οἱ μᾶλλον παραγνωρισθέντες τυγχάνουσιν ἐν ταῖς τάξεσιν ἐκείνων, οἵτινες διὰ τοῦ καλάμου ἐκαλλιέργησαν τὴν χέρσον γῆν τῶν διανοητικῶν θησαυρῶν, ἵνα σπείρωσι τὸν σπόρον τῆς ἀναμορφώσεως, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου, ἢ ἵνα ὑποδείξωσι τὰς ἀσφαλεστέρας βάσεις τῶν περὶ τοῦ μέλλοντος πεποιθήσεων, τῆς ἀτομικῆς εὐδαιμονίας καὶ τῆς ἐθνικῆς ἢ τῆς καλῶς ἐννοουμένης κοσμοπολιτικῆς προαγωγῆς.

Τὸν λόγον τῆς ἀγνωμοσύνης ταύτης ὀφείλομεν βεβαίως ν' ἀναζητήσωμεν. Καθῆκον ἔχουσιν αἱ ἐπερχόμεναι γενεαὶ οὐ μόνον νὰ φαίνωνται δικαιότεραι πρὸς τοὺς συγχρόνους αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἱκανοποιῶσι τοὺς παραγνωρισθέντας ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ βίου ὑπὸ τῶν προκατόχων αὐτῶν.

Πλὴν φεῦ! ὁστιδήποτε καὶ ἂν ᾖ ὁ λόγος, ἡ πεῖρα τοσούτων αἰώνων μᾶς φοβίζει μὴ τὸ μοιραῖον πεπρωμένον τῶν ἐξόχων αὐτῶν ἀνδρῶν ὑπάρξῃ σχεδὸν τὸ αὐτὸ ἐπὶ μακρὸν εἰσέτι, ἵνα μὴ εἴπωμεν διὰ παντός.

Αἰτία τούτου καθ' ἡμᾶς τοὐλάχιστον εἰσὶ δύο τινά. Πρῶτον ὅτι οἱ ἐν λόγῳ ἄνδρες ἐργάζονται μᾶλλον ἀθορύβως ἐν τῷ κύκλῳ

τῆς διανοητικῆς συγκεντρώσεως καί, μακρὰν τῆς θορυβώδους πολιτικῆς τῆς ἡμέρας σκηνῆς, δὲν ἐπιδιώκουσι τὴν ἐφήμερον δημοτικότητα, ἀλλὰ προετοιμάζονται εἰς τὴν δόξαν, ἣν οὐδεμία τῶν πραγμάτων φορὰ δύναται νὰ τοῖς ἀποστερήσῃ ἐξασφαλιζομένην βραδέως μὲν ἀλλὰ σταθερῶς ὑπὸ τῆς ἀλληλοδιαδόχου ἐκτιμήσεως καὶ τοῦ διηνεκοῦς θαυμασμοῦ. Δὲν συνδιαλέγονται κυρίως μὲ τὰ πλήθη, ἀλλὰ μᾶλλον μὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ· ἂν δ' ἐνίοτε καὶ μετ' ἐκείνων, ἡ φωνή των ἔρχεται μακρόθεν ἀπὸ μεμονωμένου τινὸς ἀποχωρητηρίου, ἔνθα μᾶλλον δύναταί τις νὰ λησμονηθῇ ἢ νὰ ἐπισύρῃ τὴν ἀτομικὴν συμπάθειαν καὶ διεγείρῃ τὸν θαυμασμὸν ἐκείνων, οἵτινες ἔμαθον νὰ τὸν ἐπιφυλάττωσι διὰ τοὺς καταβαίνοντας *μέχρις αὐτοῦ* χωρὶς ὅμως καὶ νὰ μεριμνῶσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰλικρινῶς *ὑπὲρ αὐτοῦ*, διὰ τοὺς συμπαρασυρομένους ἐν τῷ ρεύματι τῆς ἐποχῆς ἀντὶ ν' ἀναχαιτίσωσι τὴν σφαλερὰν πορείαν του. Δεύτερον ὅτι ἡ εὐεργετικὴ αὐτῶν ἐπιρροὴ δὲν τυγχάνει ὁρμητικῶς κατακτητική, ἀλλὰ ἐπενεργεῖ πράως καὶ εἰρηνικῶς διὰ πειθοῦς καὶ λογικῆς ἐπὶ τοῦ μέλλοντος μᾶλλον ἢ τοῦ παρόντος· ὁπόταν δ' ἐν τῷ μέλλοντι τούτῳ ἡ ἀνθρωπότης ὑψώσῃ τὴν χεῖρα τῆς ἀνταμοιβῆς, ὁ στέφανός της ἐναποτίθεται ἐπὶ μετώπων, ἅτινα ἐπρόλαβε νὰ στέψῃ ὁ ἀειθαλὴς τοῦ θανάτου στέφανος, αἱ δὲ εὐλογίαι της ἀποτείνονται πρὸς τὴν κόνιν τῶν κειμηλιαρχείων. Ἐγείρει τότε μνημεῖα ἐπὶ μνημείων, ἀνδριάντας μεταξὺ ἀνδριάντων, καὶ ἡ φήμη βάπτουσα τὰ πτερὰ αὐτῆς εἰς μαῦρα δάκρυα πετᾷ νὰ διασαλπίσῃ ἀπὸ ἔθνους εἰς ἔθνος τὴν συμφορὰν καὶ νὰ ἐπανορθώσῃ τὸ ἀδίκημα.

Πόσον ἀνωφελὴς ἡ ἐπὶ τῶν τάφων μετάνοιά της! καὶ ὅμως φαίνεται ὡσεὶ ἐνισχύουσα ἐν τοῖς ἐπερχομένοις τοὺς ἐξόχους ἐκείνους νόας, οἵτινες, ἀγωνισταὶ καὶ πολλάκις μάρτυρες τοῦ παρόντος, εἰσὶ πολῖται τοῦ μέλλοντος, ἐνδιαφερόμενοι μᾶλλον ὑπὲρ τῆς τύχης καὶ τῆς εὐημερίας αὐτοῦ ἢ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀτομικότητος.

Πιστεύομεν ὅτι ἡ λεπτομερὴς ἐκταγῴδησις τῶν δεινοπαθημάτων τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν τοῦ εἴδους κυρίως, εἰς ὃ περιωρίσθημεν, οὐ μόνον ἀνωφελὴς καθίσταται, ἀλλὰ καὶ τοῖς πλείστοις περιττή.

Το ὄνομα ἑκάστου αὐτῶν συνδέεται μετὰ τῆς δυστυχίας καὶ ἡ ἱστορία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων διὰ τῶν αὐτῶν χρωμάτων περιέγραψε τὴν τύχην των· ὅ τι ὅμως νομίζομεν ἄξιον μελέτης καὶ ἰδιαιτέρας ἐνταῦθα μνείας, ἐστὶν ἡ ἀξία καὶ ἐπιρροὴ αὐτῶν ἐπὶ τῆς κοινωνίας. Ἄλλως τε, χαιρετίζοντες ἐν τῷ περιοδικῷ τούτῳ πρώτην φορὰν σήμερον τοὺς φίλους ἀναγνώστας τοῦ Μέντορος ὡς τακτικοὶ αὐτοῦ συντάκται, ἐπιθυμοῦμεν νὰ ὑπενθυμίσωμεν αὐτοῖς τί δικαιοῦται ν' ἀπαιτήσῃ ἐκ τῆς ἀπανταχοῦ Ἑλληνικῆς οἰκογενείας περιοδικὸν σύγγραμμα, ὅπερ ἀνενδότως ἀγωνίζεται τὸν ἀγῶνα τῆς διανοητικῆς ἐν γένει ἀναπτύξεως, τῆς ἠθικῆς μορφώσεως καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐκείνης διαπλάσεως, ἄνευ τῆς ὁποίας τὰ ἔθνη ἀποτυγχάνουσιν ἐν τῷ σταδίῳ τοῦ πολιτισμοῦ, ὡς βλέπομεν πολλάκις, καὶ ἄνευ τῆς ὁποίας ἡμεῖς πρὸ πάντων οἱ Ἕλληνες ἀδύνατον νὰ διατρέξωμεν ἐπιτυχῶς τὸ τοῦ μεγάλου ἡμῶν προορισμοῦ, εἰς ὃ προφανῶς ἐκλήθημεν ὑπὸ τῆς ἀκαταβλήτου ἐκείνης δυνάμεως, ἥτις ὁτὲ μὲν καταστρέφει, ὁτὲ δὲ ἀνεγείρει καὶ ποδηγετεῖ πρὸς ἐθνικόν τι σημεῖον.

Τὸ ἀντικείμενον τοῦτο τοῦ λόγου ἀρίνομεν ν' ἀναπτύξῃ ἀνθ' ἡμῶν ἀνὴρ φιλόλογος οὐ σμικρᾶς περιωπῆς, πρὸ τοῦ ὁποίου τὰς τοῦ σοφοῦ ἡμῶν Κοραῆ συμβουλὰς ἐνθυμούμεθα.

Καὶ ἀληθῶς ὁ κ. Bell διὰ καλάμου δεδοκιμασμένου καὶ λίαν γλαφυροῦ μᾶς ἱκανοποιεῖ πληρέστατα, ὡς ἑξῆς ἀποφαινόμενος ἐν τῇ πραγματείᾳ του: *Περὶ συγγραφέων καὶ συγγραφῶν.*

«Ἐξ ὅλων τῶν μέσων, δι' ὧν τὸ ἄτομον ἀνυψοῦται εἰς βαθμὸν ἐξέχοντα, πρώτιστον εἶνε τὸ τοῦ συγγράφειν. Διὰ τῆς αἰχμῆς τοῦ καλάμου ὁ ἠλεκτρισμὸς τῶν ἰδεῶν δύναται νὰ διαδοθῇ ἀποτελεσματικώτερον. Εἰς τὸν μέγαν συγγραφέα ἅπαντες ὀφείλομεν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον μέρος τῶν διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεών μας. Ὁ συγγραφεὺς δὲν εἶνε ἄνθρωπος ἰδιαιτέρων τινῶν περιστάσεων ἢ ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν· εἶνε ὁ ἡγέτης τῆς φυλῆς του· εἶνε ἀσφαλὲς ἐχέγγυον τῆς προόδου τοῦ κόσμου. Οἱ λοιποί, οἵτινες ἐπηρεάζουσιν ἄλλως τὴν ἀνθρωπότητα, δι' ἀλλαγῆς τινος τῶν περιστάσεων δύνανται ν' ἀποτύχωσιν· αὐτὸς ὅμως οὐδέποτε ἀποτυγχάνει, ἐκτὸς ὑπὸ Κυβέρνησιν ἐχθρὰν πρὸς τὴν διάδοσιν τῶν φώτων, Κυβέρνησιν ὀρκισθεῖσαν νὰ σβύσῃ καὶ τὸν ἔσχατον φωστῆρα τοῦ διανοητικοῦ φωτός.

Ὁ στρατιωτικός, ὁ καλλιτέχνης, ὁ ῥήτωρ, ὁ ἐφευρετής, ἅπαντες οὗτοι εἰ ἡγέται τῶν κοινωνιῶν, παραβαλλόμενοι πρὸς τὸν συγγραφέα, ὀφείλουσι νὰ ὑποχωρήσωσι καὶ νὰ σιγήσωσι. Μεταξὺ ὅλων τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν δὲν δύναταί τις ἢ νὰ παρατηρήσῃ τὴν ὑπεροχὴν ἐκείνων, οἵτινες συγγράφουσι, καταγινόμενοι εἰς τὴν μελέτην τῶν κοινωνιῶν, τῶν ἐθνῶν καὶ τοῦ κόσμου ὁλοκλήρου. Τινὲς ἐτόλμησαν νὰ φαντασθῶσιν ὅτι ὁ στρατιωτικὸς εἶνε ὁ κυριώτερος μεταρρυθμιστὴς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· τὴν ἰδέαν ταύτην εὑρίσκομεν λελανθασμένην, ἅμα ὡς σκεφθῶμεν τοὺς περιορισμούς, εἰς οὓς ἡ δύναμις αὐτοῦ ὑπόκειται. Αἱ λαμπρότεραι αὐτοῦ ἡμέραι εἰσὶν αἱ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης· μακρὰν αὐτοῦ διατελεῖ κοινὸς ἄνθρωπος· τὸ μεγαλεῖόν του ἐστὶ μονομερές. Ὁ ἔξοχος στρατιωτικὸς δὲν διακρίνεται ἢ κατὰ τὴν *τακτικὴν* μόνον τέχνην· ἀφιεροῦται εἰς ἓν σημεῖον διὰ ροπῆς, ἥτις οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἀχαλίνωτος φιλοδοξία, ἣν ὁ Σενέκας ἀποκαλεῖ κόλπον καὶ ἄβυσσον, ἔνθα πᾶν τὸ ριπτόμενον χάνεται, ἔνθα ἐπαρχίας ἐπὶ ἐπαρχιῶν καὶ κράτη ἐπὶ κρατῶν ἂν συσσωρεύσῃ, οὐδέποτε θὰ δυνηθῇ νὰ πληρώσῃ τὸ μέγα καὶ ἀπλήρωτον αὐτῆς κενόν. Οὐδέποτε ἀνεφάνη στρατιωτικὸς ἢ μέγας ἥρως δυνηθεὶς νὰ ὑποτάξῃ ἑαυτόν. Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας ἦτο ὁ ἀσθενέστατος τῶν ἀνθρώπων μακρὰν τοῦ ἵππου του· ἦτο τοσοῦτον τῇ ἀληθείᾳ ἀσθενοῦς χαρακτῆρος, ὥστε ἐστοιχημάτισέ ποτε μετ' ἐκείνου, ὅστις ἤθελε ροφήσει μεγαλειτέραν ποσότητα οἴνου, καὶ προσεπάθησε νὰ κερδήσῃ τὸ στοίχημα· ὁ κατακτητὴς τοῦ κόσμου ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ ἑαυτὸν ἡττηθέντα ὑπὸ τοῦ εὐτυχοῦς Προμάχου, οὗτινος ὁ στόμαχος ἦτο χωρητικότητος 18 ἑκτέων=7 1)2 ὀκάδων.

Ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν ἦτο ἢ ναῦς ἐν καιρῷ εἰρήνης· δὲν ἐξουσίαζεν ἑαυτὸν ἀρκούντως ὥστε νὰ μὴ αὐτοκτονήσῃ, πίνων τὸ αἷμα τοῦ ταύρου.

Ἡ φήμη τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν δὲν ἐμπεριέχει ἢ ὀλίγην ἀληθῆ δόξαν μόλις δυναμένην νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν καθιέρωσιν ἑνὸς ὀνόματος ἢ ἑνὸς θριάμβου πρὸς εὐχάριστον ἀνάμνησιν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ δόξα αὐτῶν δὲν εἶνε δόξα εὐφυΐας, ἀλλὰ πάθους· δὲν εἶνε εὔκλεια ἰσχύος, ἀλλ' ἀνδρείας. Ὁ Tecymseh καὶ Blackhawk (*), καίτοι οὐδέποτε ἀνετράφησαν ἐν Γαλλίᾳ ἢ Ἀγγλίᾳ, ὑπῆρξαν ἐν τούτοις ἀνδρεῖοι καὶ γενναιόψυχοι, ὅσον ὁ Ναπολέων καὶ ὁ Οὐελιγκτών.

Ἂς σκεφθῶμεν κατὰ πόσον ὁ καλλιτέχνης δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων. Ἐν τῷ κύκλῳ αὐτοῦ ὑπάρχουσι περιορισμοί, οἵτινες τὸν ἀποκαθιστῶσιν ἧττον ἰσχυρὸν τοῦ συγγραφέως. Ἐναπόκειται εἰς τὸν καλλιτέχνην νὰ διεγείρῃ τὴν καλαισθησίαν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς· ἡ αποστολή του εἶνε νὰ ἀποσπᾷ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῶν ψευδῶν τῆς σαρκὸς ἡδονῶν πρὸς τὸ γόητρον τῶν τεχνητῶν σχημάτων· οὐδὲν ἄλλο προτίθεται ἢ νὰ καθυποτάξῃ αὐτοὺς εἰς τὸ ὡραῖον· τὸ ἄμεσον τῶν ἐργασιῶν του ἀποτέλεσμα ἐστὶν ἡ ἔκφρασις τῆς ἐσωτερικῆς ἰδανικῆς ἁρμονίας δι' ἐξωτερικῶν συμβόλων, ὁ δὲ μέγιστος αὐτοῦ σκοπὸς νὰ διαχύσῃ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν ἡδονὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἰσχυράν, τῆς ὁποίας νὰ συμμετέχῃ ὅ τε νοῦς καὶ ἡ αἴσθησις.

Τοιουτοτρόπως ὀλίγων μόνον τὸν νοῦν δύναται νὰ συγκινήσῃ ἀποτελεσματικῶς, διότι ὀλίγιστοί εἰσιν ἐκεῖνοι, οὓς τὰ πρωτότυπα τῆς τέχνης του δύνανται νὰ καταγοητεύσωσιν.

Ὁ Ἄγγελος καὶ ὁ Ραφαὴλ μετὰ δυσκολίας ἐπετύγχανον τοῦτο παρὰ τῷ κοινῷ ὄχλῳ καὶ πολλάκις ἦταν ἠναγκασμένοι νὰ σταματῶσιν ἐπὶ πολύ, ἵνα ἐπιστήσωσι τὴν προσοχὴν τῶν χαύνων ὀφθαλμῶν.

Ὁ Μοζάρτ καὶ Βιχόβεν δὲν ἐγκατέλειψαν ὄπισθεν αὐτῶν μελῳδίας ἀναζωπυρούσας καὶ καθηδυνούσας τὰ πνεύματα ὁλοκλήρων γενεῶν ἢ ἀναζωογονούσας τὴν κόνιν τῶν τεθνεώτων, ὡς ὁ Δάντης καὶ ὁ Πετράρχης.

Τί σημαίνει Χριστόφορος Ρὲν διὰ τοῦ μνημείου τοῦ Ἁγ. Παύλου, παραβαλλόμενος πρὸς τὸ μνημεῖον τῆς ποιήσεως τοῦ ἀθανάτου Σακεσπήρου; Ἡ τέχνη ἔχει βεβαίως νὰ ἐκπληρωσῃ σκοπὸν ἀρκούντως εὐγενῆ, ἀλλ' εἶνε λίαν βραδὺς μεταρρυθμιστὴς τῆς ἀνθρωπότητος· δύναται ν' ἀνυψώσῃ καὶ νὰ θέλξῃ, ἀλλ' οὐδέποτε καὶ νὰ ἐκπολιτίσῃ· δύναται νὰ λαμπρύνῃ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐδέποτε νὰ τὸν ἀναγεννήσῃ.

Ἂς παραβάλωμεν ἤδη τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ῥήτορος πρὸς τὴν τοῦ συγγραφέως. Ἀληθὲς ὅτι ὁ ῥήτωρ κινεῖ ἰσχυρὰν μαγικὴν ῥάβδον, ἀλλ' ἡ αὐτοκρατορία του ἀναφαίνεται ἐπὶ ἰδιαιτέρων τινῶν περιστάσεων δημοσίου ἐνδιαφέροντος καὶ ἐξάψεως. Εἶνε ὁ μικρὸς ὁδηγὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐν ὥρᾳ μεγάλης ἀνάγκης. Τὰ πλήθη στηρίζονται ἐπ' αὐτοῦ κατὰ τὰς ἡμέρας ἀπροσδοκήτου κινδύνου· ἡ μετὰ τῶν ἀνθρώπων συνάφειά του ἐστὶν ἐπομένως στενὴ καὶ ἐπί τινα χρόνον θὰ δύναται νὰ ἐπηρεαζῇ τὸν νοῦν πλειότερον παντὸς ἄλλου· ἡ ἐπιρροὴ ὅμως, ἣν ἐξασκεῖ, ἀποκαθίσταται ἧττον διαρκὴς κατὰ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, διότι συσχετίζεται μᾶλλον μὲ τὰ πάθη παρὰ μὲ τὸ λογικὸν ἐκείνων, ὑπὲρ ὧν αἱ προσπάθειαί του καταβάλλονται. Ἀναλόγως τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ δύναται νὰ διατρέξῃ κατὰ μῆκος καὶ πλάτος τὸ ἐκτεταμένον βασίλειον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, διεγείρων καὶ δεσμεύων τὰς ψυχὰς διὰ μυριάδων λόγων λαμπρῶν καὶ μαγικῶν προχείρου εὐγλωττίας καὶ παροτρύνων ἐπὶ τέλους εἰς τὰ ἔργα δι' αὐτοσχεδίων ἐκκλήσεων· ἐν τούτοις ὅμως τὸν Κόσμον, ὅστις θὰ ἐννοήσῃ βαθέως, θὰ ἴδῃ ζωηρῶς καὶ θὰ ὁμολογήσῃ ἀλανθάστως τὰ περὶ τῆς ἀτομικότητός του, δὲν ἀποτελοῦσιν ἢ τὸ ἀκροατήριον αὐτοῦ καὶ αἱ περιστάσεις.

Ἡ ῥητορικὴ μόνη, ὅσον ἰσχυρὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ, οὐδέποτε δύναται νὰ ἐξασφαλίσῃ μεγάλην ἱστορικὴν φήμην. Ἡ ῥητορικὴ εἶνε μᾶλλον παραφορὰ ἢ δύναμις τῆς σκέψεως· αἱ ἐντυπώσεις της ὁμοιάζουσι τὰς τρικυμίας τοῦ ὠκεανοῦ· ἐμπεριέχει τὰ στοιχεῖα τῆς τρομακτικῆς δυνάμεως· παράγει τὸν ἀνεμοστρόβιλον τῆς ἐνεργείας καὶ τὸν ἀφρὸν τῆς ἐξάψεως εἰς τὰς ἀνθρωπίνας ψυχάς, ἀλλ' ὁπόταν ἡ ἡμέρα τῆς ἐμπνεύσεώς της παρέλθῃ καὶ τὰ ἰσχυρὰ αὐτῆς καὶ ἐξ ἀνέμων πεπληρωμένα στόματα παύσωσι ταραττόμενα καὶ κινούμενα, τότε τὰ ἄγρια κύματα τῶν παθῶν, ἅτινα διήγειρε καὶ ὕψωσε μέχρι τῆς κορυφῆς τῶν ὀρέων, καταπραύνονται καὶ ἐπέρχεται γαλήνη ἐντελής.

Τὸ ὄνομα τοῦ Δημοσθένους ἴσως οὐδέποτε θ' ἀφικνεῖτο μέχρις ἡμῶν μὲ τὴν ἀνεξίτηλον αὐτοῦ λαμπρότητα, ἂν ὁ ἀμίμητος ῥήτωρ δὲν εἰργάζετο ἐν σιγῇ μὲ τὸν κάλαμον ἀνὰ χεῖρας ἐπὶ τῶν λόγων πρὶν ἢ ἀπαγγείλῃ αὐτούς, ἂν δὲν εἰργάζετο ἐπ' αὐτῶν μέχρις οὗ, ὡς ὁ Πυθέας λέγει, ἅπαντα τὰ θέματα αὐτῶν ἀποφέρωσι τὴν ὀσμὴν τῆς λυχνίας του.

Τίς οἶδε πόσοι ἔνδοξοι ῥήτορες ἔζησαν καὶ ἀπέθανον, οὐδεμίαν ἐγκαταλιπόντες μνήμην, ὅπως ἀποδείξωσι τοῖς μεταγενεστέροις πόσον ἔθελξαν τοὺς ἀνθρώπους κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτῶν καὶ ἐν τῇ γενεᾷ αὐτῶν; Οὐδὲν ἴσως θὰ ἐγνωρίζαμεν περὶ τοῦ Ὀδυσσέως καὶ τῆς ἰσχυρᾶς αὐτοῦ φωνῆς, ἥτις ἀνέπεμπεν *ἔπεα νιφάδεσιν ἐοικότα χειμερίῃσιν*, ἂν ὁ τυφλὸς τῆς Σμύρνης ἀοιδὸς δὲν τὸν ἀπηθανάτιζε.

Τί θὰ ἦτο ἡ δόξα τοῦ Περικλέους, ἂν ὁ Θουκυδίδης δὲν ἔθετεν ἐπὶ τοῦ χάρτου τὰς συντόμους ἀλλ' ὡραίας ἐκείνας σκιαγραφίας τῶν ἤχων τῆς εὐγλωττίας τοῦ ἐμπνευσμένου ἀνδρός, ἅστινας εἶχεν ἀπομνημονεύσει;

Ὁ Σωκράτης ἠδύνατο νὰ ἦνε ὁ ἀναμορφωτὴς ὅλων τῶν αἰώνων, ἂν ἔγραφεν ἁπάντας τὰς σοφὰς ἐκείνας ὁμιλίας καὶ τοὺς λόγους, οἵτινες διέτρεχον τὸν ἀέρα κατὰ τὸν μακρὸν αὐτοῦ πόλεμον πρὸς τοὺς ἀδιορθώτους ἐκείνους σοφιστάς.

Ὁ ἡρωϊκὸς οὗτος φιλόσοφος ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ σοφίᾳ μέγα διέπραξεν ἁμάρτημα, εἰπὼν τῷ Φαίδρῳ, ὡς ὁ Πλάτων μνημονεύει, ὅτι, «*Δεινὸν γάρπου τοῦθ' ἔχει γραφή, καὶ ὡς ἀληθῶς ὅμοιον ζωγραφίᾳ· καὶ γὰρ τὰ ἐκείνης ἔκγονα ἕστηκε μὲν ὡς ζῶντα, ἐὰν δ' ἀνέρη τι, σεμνῶς πάνυ σιγᾷ.*» (*) Ὁ σοφὸς ἐλησμόνησε, ταῦτα λέγων, ὅτι αἱ μεγάλαι εἰκόνες καὶ τὰ μεγάλα συγ-

(1) Ἰνδοὶ ὁπλαρχηγοί.

(*) Πλάτωνος Φαῖδρος Σελ. 126.—Ε'

γράμματα φέρουσι τὴν ψυχὴν τῆς ζωῆς ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἐκφραστικώτατα συνεννοοῦνται μετὰ τῶν ἐρωτώντων καὶ τῶν εὐαισθήτων. Ἐλησμόνησε δ' ἐπίσης ὅτι εἶνε καθῆκον παντὸς προεξάρχοντος ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ κατὰ τὰς ἰδέας καὶ τὰς γνώσεις, καθῆκον ὀφειλόμενον εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τοὺς μετ' αὐτόν, νὰ συγγράψῃ ἀληθὲς καὶ εὐγενὲς ἔργον, ὅπερ διὰ τῶν ζωογόνων ναμάτων τοῦ μακροῦ αὐτοῦ βίου νὰ εὐλογήσῃ καὶ ἀναψύξῃ ἁπάσας τὰς μελλούσας γενεάς.

Τὸν κίνδυνον τοῦτον διατρέχουσι καὶ ἄλλοι ἀναμορφωταί, ὁ Σωκράτης ὅμως ἔτι μᾶλλον ὑπέπεσεν εἰς αὐτόν. Καθηδύνετο συνδιαλεγόμενος ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ ἐνέμιζεν ἀποτελεσματικώτερον τὸ κατάδεικνύειν τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἀμάθειαν αὐτῶν καὶ διδάσκειν αὐτοὺς σοφίαν κατ' ἴδιον τρόπον, διὰ τῆς προφορικῆς ὅηλ. συζητήσεως, ὡσεὶ διὰ τοῦ μόνου μέσου, δι' οὗ ἠδύνατο νὰ ἐπηρεάσῃ τὸν νοῦν ἐπιτυχῶς.

Ἀποστρεφόμενος τὸ σοφιστικῶς συγγράφειν, προέβη ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ν' ἀπορρίψῃ καθόλου τὸν κάλαμον, καί τοι δυνάμενος νὰ συγγράψῃ συγγράμματα σοφά, ἐξ ὧν πηγάζει ἡ ἐξοχωτέρα μάθησις καὶ ἄτινά εἰσι τὸ μυστήριον τῆς πραγματικωτέρας φήμης. Πόσον ὠφελιμώτερος ἤθελεν ἀποβῆ καὶ εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ εἰς ἅπαντας τοὺς μεταγενεστέρους, ἂν ἤθελε μικρὸν ἀπουυρθῆ ἀπὸ τὴν ταραχώδη καὶ κεκονιαμένην ἀγορά, ἤττον κατάλληλον διὰ φιλόσοφον ἐρευνητικὸν καὶ σκεπτικόν, ὅπως ἐξοδεύσῃ μέρος τοῦ βίου του ἐργαζόμενος ἐν σιγῇ, ἵνα ἐγκαταλίπῃ συγγράμματα χρησιμεύοντα πρὸς διδασκαλίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ γλῶσσα του θὰ ἔμενεν ἐν νεκρικῇ σιγῇ!

Ἂς παραβάλωμεν τὴν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς Ἑλληνικῆς δόξης ἐπιρροὴν τοῦ Σωκράτους ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης γενεᾶς πρὸς τὴν τοῦ Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους καὶ Ξενοφῶντος. Τῇ ἀληθείᾳ, ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἡ τριανδρία τῶν μεγάλων τούτων συγγραφέων, ἀμφιβάλλομεν ἂν θὰ εἴχομεν θετικόν τι, ἐφ' οὗ νὰ βασίσωμεν τὰ περὶ τοῦ διδασκάλου της μὲ τὸ εἰρωνικὸν αὐτοῦ πρόσωπον καὶ τὸ παρημελημένον ἔνδυμα, μ' ὅλα, εἰρήσθω πρὸς τιμήν του, τὰ ἐγκρατῆ αὐτοῦ ἤθη καὶ τὴν ἔξοχον ὡραιότητα τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου. Τίς γινώσκει ὁπόση εὐφυΐα ἀπωλέσθη ἐν τῷ Κόσμῳ ἐκ μόνης τῆς ἐλλείψεως καλάμου, ὅπως γράψῃ τοὺς πολυτίμους λόγους καὶ τὰ εὐγενῆ αὐτῆς διανοήματα;

Ἔξοχος τῆς ἐλλείψεως ταύτης ἀναπλήρωσις, δι' ἣν ἀδύνατον ἡ ἀνθρωπότης νὰ εὐγνωμονήσῃ ἐπαξίως, ὑπῆρξεν ἡ τὴν ὁποίαν ὁ θεμελιωτὴς τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας ἐπέφερε, μεταβαλὼν ὀλίγους ταπεινοὺς, πτωχοὺς καὶ ἀγαθοὺς ἁλιεῖς τῆς Γαλιλαίας εἰς θεοπνεύστους συγγραφεῖς ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ διαιωνίσῃ τὴν μνήμην τῶν διδασκαλιῶν του καὶ τῶν λόγων του.

Τὸ προφητικὸν ὄμμα τοῦ Χριστοῦ προεῖδε τοὺς αἰῶνας τῆς παχυλῆς πνευματικῆς σκοτίας, οἵτινες ἔμελλον νὰ ἐπέλθωσιν, ὅταν οἱ γλυκεῖς ἦχοι τῆς οὐρανίας ἐκείνης εὐγλωττίας, τῆς ποιούσης τοὺς Ἰουδαίους τρέμειν καὶ διεγειράσης τοὺς Ἐθνικοὺς ἀπὸ τὸν μακρὸν καὶ βαθὺν αὐτῶν ὕπνον, ἤθελον παύσει ἠχοῦντες εἰς τὸ ἀνθρώπινον οὖς, καὶ ὅταν ἡ ἐλπὶς ἐλῃ τοῦ Κόσμου δὲν θὰ συνεκεντροῦτο ἢ εἰς ἓν οὐράνιον Εὐαγγέλιον, ἐμπεριέχον τοὺς διαπεραστικοὺς αὐτοῦ λόγους καὶ τὰς ἐξόχους διδασκαλίας του.

Ἐπὶ τέλους ἂς παραβάλωμεν τὴν ἰσχὺν τοῦ συγγραφέως πρὸς τὴν τοῦ ἐφευρετοῦ. Ἐπίσης δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὡς ὁμολογούμενον ὅτι τὸ συγγράφειν εἴτε ὑπὸ φιλολογικὴν εἴτε ὑπὸ ἐπιστημονικὴν ἔποψιν εἶνε ἡ ὑψηλοτέρα βαθμὶς τῆς ἐφευρέσεως. Συγγραφεὺς καὶ ἐφευρετὴς εἰσὶ δύο διάφοροι βαθμοὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς τάξεως ἔργατῶν· ἕκαστος ἐπασχολεῖται νὰ παραγάγῃ νέον τι τέλειον διὰ τῆς συναρμολογήσεως προϋπαρχόντων ἢ προκατασκευασθέντων μερῶν. Τοῦ πρώτου μέρη μὲν εἰσὶν αἱ ἰδέαι, ὅλον δὲ αἱ σελίδες καὶ τὰ βιβλία· τοῦ δὲ δευτέρου μέρη μὲν τεμάχια ὕλης, ὅλον δὲ τὰ ἐργαλεῖα καὶ αἱ μηχαναί.

Ἀληθὲς ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ ἐφευρετοῦ εἶνε λίαν διάφορος τῆς εἰκόνος τοῦ μὲ τὸν κάλαμον ἀνὰ χεῖρας ἐγκύπτοντος ἐπὶ ἑνὸς φύλλου λευκοῦ χάρτου. Ἐκείνου αἱ σκέψεις ἵπτανται εἰς ἀπομεμονωμένα ἐργοστάσια καὶ δωμάτια, ἐν οἷς διενεργοῦνται αἱ ἀπόπειραι καὶ ἔνθα ἄνθρωποι σιωπηλοὶ καὶ μετ' αὐταπαρνήσεως διάγουσιν ἐπὶ ὅλους μῆνας μὲ τὰ ὄμματα προσηλωμένα καὶ τὰ δάκτυλα κινούμενα ἐπὶ τεμαχίων μυστηριώδους μηχανισμοῦ· πλὴν ὅμως τῶν ἐργατῶν τούτων, τῶν φερόντων τὸ περίζωμα καὶ διὰ τῶν χειρῶν ἐργαζομένων, ὑπάρχουσιν οὐχ ἧττον καὶ ἄλλοι ἀκούραστοι ἄνθρωποι ἐργαζόμενοι ἐπὶ γραφείων πεπληρωμένων ἐγγράφων, ὅπως ὑφάνωσι ζώσας ἰδέας ἐν παραγράφοις καὶ καιφαλαίοις πλήρεσιν ἀποτελεσμάτων, καὶ ἀγωνιζόμενοι ἐκεῖ ἐπιπόνως ἀπέναντι δυσκολιῶν, αἵτινες διαλανθάνουσι τὸν ἐπίλοιπον Κόσμον, ὁτὲ μὲν ἡσύχως ἀγαλλόμενοι ἐπὶ προσεγγιζούσῃ ἐπιτυχίᾳ, ὁτὲ δὲ ὑπομένοντες τὴν ὀδύνην ἀποτυχίας στιγμιαίας· ὁτὲ μὲν θριαμβεύοντες ἐπὶ τῇ πεποιθήσει τῆς ἀξίας οὗτινος ἤδη κατώρθωσαν καὶ ἐπιθεωροῦντες αὐτὸ μετ' εὐχαριστήσεως καὶ ἐνδιαφέροντος, ὁτὲ δὲ σβύνοντες διὰ σπασμωδικῆς κινήσεως πᾶν ὅ τι μέχρι τοῦδε διειργάσθησαν καὶ σχεδὸν ἀπέλπιδες διὰ τὸ ὄνειρον, ὅπερ τοὺς ἐξηπάτα, ἀνακαλύπτοντες ὅτι ἡ ἰδανικότης, ἥτις περιεστρέφετο ἐν τῷ νῷ αὐτῶν καὶ ἀπερρόφα τὴν ἰκμάδα τῆς φαντασίας των, δὲν ἦτο ἢ ἁπλοῦν φάντασμα.

Οἱ τοιοῦτοι λοιπὸν τί ἄλλο εἰσὶν ἂν οὐχὶ ἐφευρεταί; ἡ διαφορὰ ἔγκειται ἐν τῇ ἐργασίᾳ καὶ ἐν τῷ τρόπῳ, δι' οὗ διανέμονται αἱ ὀφειλόμεναι ἀνταμοιβαί· οὐδεμία ἄλλη διαφορὰ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν καλουμένων ἐφευρετῶν καὶ τῶν συγγραφέων.

Ὁ Γουτεμβέργιος ἐφεῦρε τὰ τοῦ τύπου καὶ ὁ Bunyan τὰ τοῦ Ἀποδημητοῦ (*). Ὁ Ἀρχιμήδης τὰ σχήματα τῶν μηχανικῶν δυνάμεων καὶ ὁ Εὐκλείδης τὰς γεωμετρικάς του ἀποδείξεις. Ὁ Ἀρχίλοχος τὸ ἰαμβικὸν μέτρον καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ῥητορικήν.

Οὕτωσὶν ἡ αὐτὴ χαρὰ καὶ ἡ αὐτὴ λύπη, ἡ ἐπιτυχία καὶ ἡ ἀποτυχία, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἀποτέλεσμα, παρηκολούθησαν τὰ ἔργα τῶν ἐφευρέσεων καὶ τῶν συγγραφῶν, συμβαδίσαντα μὲ τὰς χεῖρας ἡνωμένας, ἀφ' ὅτου ἡ ἱστορία ἀνέτειλεν· ἑπομένως ἡ αὐτὴ τιμὴ καὶ ἀξία ἀνήκει εἰς τὰς ἑταιρίας (associations), ἐν τοῖς

(*) Ἐξαίρετον θρησκευτικὸν σύγγραμμα. Σ. Μ.

κύκλοις τῶν ὁποίων ἀναφαίνονται τὰ μεγάλα συγγράμματα καὶ δι' ὧν μεταβιβάζονται εἰς τοὺς μεταγενεστέρους αἱ ἀναμνήσεις τῶν ὠφελίμων τεχνῶν. Ἡ αὐτή, λέγω, τιμὴ καὶ ἀξία ὡς πρὸς τὸ εἶδος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὡς πρὸς τὸν βαθμόν, διότι τὸ συγγράφειν εἶνε τὸ εὐγενέστερον εἶδος τῆς ἐφευρέσεως, ἧς τὰ πρότυπα πρέπει νὰ ἔχωσιν ὑψηλοτέραν σημασίαν καὶ σημεῖα διακρίσεως βαθύτερον ἐγκεχαραγμένα ἢ τὰ πλασθέντα ὑπὸ τῆς ἐν τοῖς ἐργοστασίοις εὐφυΐας.

Ὁ συγγραφεὺς εἶνε πολλάκις, οὕτως εἰπεῖν, «*ὁ ἐφευρετὴς τῶν ἐφευρετῶν*.» Πόσαι μεγάλαι ἐφευρέσεις τεχνῶν ὀφείλουσι τὴν ὕπαρξίν των εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ σκεπτικοῦ νοὸς καὶ πόσοι διακεκριμένοι ἐφευρεταὶ τὴν φήμην καὶ τὴν τύχην αὐτῶν.

Αἱ ἐφευρέσεις εἰσὶ γενικῶς ἀποτελέσματα θίξεών τινων τοῦ καλάμου. Τὰ βιβλία κεῖνται εἰς τὸν πυθμένα τοῦ πολιτισμοῦ· ἑκάστη ἐφεύρεσις ἔσχε τὸν θίξαντα καὶ τὸν καταρτίσαντα αὐτήν, τὸν συγγραφέα καὶ τὸν ἐργάτην, ὅστις τὴν προήγαγε. Τίς οἶδε πόσαι ὡραῖαι τέχναι ὀφείλουσι τὴν ἰδέαν τῆς γεννήσεως καὶ μορφώσεώς των εἰς τὰς περὶ *Ἀρχῶν* καὶ *Ὀπτικῆς* πραγματείας τοῦ Νεύτωνος; Ἡ ἱστορία μᾶς διδάσκει ὅτι τὰ *Γεωργικὰ* τοῦ Βιργιλίου ὑπέδειξαν βελτιώσεις, αἵτινες μετήλλαξαν τὴν γεωργικὴν τῆς Ἰταλίας ὄψιν.

Ἑκάστη μεγάλη καὶ πρωτότυπος πραγματεία παρώτρυνε πάντοτε εἰς ἐργασίαν δράκα ἐφευρετικῶν νόων δίκην νεοθαλοῦς φυτοῦ, ὅπερ τρέφει τὰ ἐκ τῶν διαφόρων ἐντόμων καὶ πτηνῶν πληγὴν ζωῆς καὶ ἐνεργείας στίφη του.

Θὰ ἦτο ὄντως εὐχάριστον νὰ ἰχνηλατήσῃ τις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Κόσμου ἑκάστην τῶν ἐφευρέσεων, αἵτινες παρήχθησαν ἐκ τοῦ σπόρου, ὃν ἔρριψεν ὁ κάλαμος καρποφόρων συγγραφέων· θὰ ἐγίνετο οὕτω δῆλον τὸ ὕψος τῆς περιωπῆς τῶν συγγραμμάτων ἀπέναντι τῶν κοπιωδῶν μηχανῶν καὶ λοιπῶν ὠφελίμων τεχνῶν.

Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ κοινωνία, διανέμουσα τὰς ἀνταμοιβάς της, οὐδέποτε ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὴν πραγματικὴν ταύτην ὑπεροχήν. Τὰ *προνόμια* (patent-rights) τῶν τεχνῶν ὠφέλησαν πάντοτε πλειότερον τοὺς κατόχους αὐτῶν ἢ τὰ τῶν συγγραμμάτων καὶ μόλις δύναταί τις ν' ἀριθμήσῃ δεκάδας εὐτυχῶν συγγραφέων ἀπέναντι εἰκοσάδων εὐτυχῶν ἐφευρετῶν.

Πόσοι ποιηταὶ ἀπέθανον τόσον πτωχοί, ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀποκτήσωσιν ἴδιον τάφον! Πόσοι τόμοι ἀληθείας ἐμπεριέχονται εἰς τοὺς ἑξῆς λόγους τοῦ ἱστορικοῦ Πρέσκωττ: «*εἶνε δύσκολον νὰ εὕρῃ τις ἄφθονον χρυσὸν ἐν τοῖς ἑκάτοις τοῦ Παρνασσοῦ*». Πόσοι ἐνδεεῖς συγγραφεῖς ἐγκατέλειψαν εἰς βιβλιοπώλας περιουσίας ὁλοκλήρους ἐν χειρογράφοις, ὧν τὰ πολύτιμα ἐμπεριεχόμενα ἐθεωροῦντο ὑπὸ τῶν συγχρόνων των ὡς κενὰ καὶ ἄνευ ἀξίας! Διατί ὁ Ἀκραΐτ ἐγένετο τόσον πλούσιος ἀπὸ τὴν βαμβακομηχανὴν αὐτοῦ, ὁ δὲ Ἰωάννης Μίλτων ἐπληρώθη τόσον πενιχρῶς διὰ τὸν «Ἀπολωλότα Παράδεισον;» Διατὶ ὁ Ζὰκ Κούορτ ἀντημείφθη τοσοῦτον γενναίως διὰ τὴν ὑφαντικήν του μηχανήν, εἰς δὲ τὸν Θωμᾶν Δίκ ἠρνήθησαν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον κατὰ τὸ γῆρας του τὴν γλίσχραν σύνταξιν 50 λιρῶν κατ' ἔτος ὡς ἀνταμοιβὴν τῶν πολυαρίθμων αὐτοῦ συγγραμμάτων καὶ τῶν ταλαιπωριῶν τῆς ὅλης αὐτοῦ ζωῆς; Διατί εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνας τῆς ἀνθρωπίνης ἀκμῆς καὶ προόδου οἱ συγγραφεῖς ὡς τάξις ἐγκατελείφθησαν ραπιζόμενοι ὑπὸ τῆς ἐνδείας, ἐνῷ ἐκ τῶν λοιπῶν ὀλίγιστοι τῇ ἀληθείᾳ ἀπέτυχον γενναίας ἀνταμοιβῆς διὰ τὰς ἐργασίας αὐτῶν; Ἡ τάξις τῶν συγγραφέων δὲν εἰργάσθη πλειότερον πάσης ἄλλης πρὸς ἐκπολιτισμὸν τοῦ Κόσμου;

Εἰς τί θὰ ἠδύναντο ἄλλο νὰ καυχηθῶσι τὰ ἔθνη ἢ εἰς τοὺς ἐπὶ τοσοῦτον μοχθήσαντας, ἀλλ' ἀναξιοπαθήσαντας συγγραφεῖς αὐτῶν; Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι πολλάκις παραγνωρίζομεν ὅτι τὰ μεγάλα συμφέροντα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν ὀλίγων ἐκείνων, οἵτινές εἰσιν οἱ διδάσκαλοι τῆς τέχνης τοῦ καλάμου.

Ἂς σκεφθῶμεν πρὸς στιγμὴν ἰδίως τὴν ἀξίαν τοῦ συγγραφέως ὡς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος (συγγραφὲ δὲ λέγοντες ἐνταῦθα ἐννοοῦμεν κυρίως τὸν φιλόλογον). Θὰ παρατηρήσωμεν εὐκόλως τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἐπιρροῆς αὐτοῦ. Ἔργον αὐτοῦ εἶνε ν' ἀποκαλύψῃ καὶ ταξινομήσῃ τὰς διαφόρους σχέσεις καὶ ἀληθείας ἑκάστου ἐνδιαφέροντος θέματος μελέτης, λαμβάνων εἰς χεῖρας τὰ βασίλεια τῆς ὁρατῆς καὶ ἀοράτου ὑπάρξεως καὶ προβαίνων εἰς τὰ πρόσω, ὅπως διερευνήσῃ αὐτὰ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον· ἐνῷ ὁ ἐπιστημονικὸς ἐρευνητὴς εἶνε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον περιωρισμένος εἰς εἰδικώτερον κύκλον ἀνακαλύψεων, οὐδὲ δύναται ν' ἀναλάβῃ εὐθύνην λίαν εὐρέων παρατηρήσεων διὰ μεθόδου τόσον αὐστηρᾶς καὶ περιωρισμένης ἀναλύσεως.

Ὑπάρχουσιν ὡρισμένα κέντρα ἀνακαλύψεων, πέραν τῶν ὁποίων ὁ ἐπιστήμων δὲν δύναται νὰ ἐργασθῇ. Ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶνε ἐπιδεκτικὴ πλείστων λεπτομερειῶν. Ἡ περὶ τοῦ *νοητικοῦ* φιλοσοφία (mental) δὲν ἐμπεριέχει πᾶν ὅ τι ἐπιτρέπεται νὰ γνωρίζῃ τις περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρωπίνου νοός· τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ ἐπιχειρήματα.

Ὁ ἄνθρωπος τῶν ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν δέον νὰ σταματήσῃ ἐν τῇ περιφερείᾳ περιωρισμένης διαμέτρου καὶ νὰ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμούς του πρὸς τὸ ἄπειρον, ὅπερ κεῖται μακρὰν αὐτῆς. Αἱ γνώσεις ἑνὸς πεπαιδευμένου κατ' ἐλάχιστον τῇ ἀληθείᾳ συνίστανται ἐξ ὅσων ἀνεκαλύφθησαν καὶ κατετάχθησαν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς *ἐπιστήμης*. Δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ ἄνθρωπος μόλις ἤρξατο λαμβάνων γνῶσιν αὐτῶν, καθὼς ὁπόταν ὁ ἀστρονόμος ἄρχεται μελετῶν τὸ ἄπειρον σύμπαν ἐπὶ ὀλίγων τινῶν γνωστῶν συστημάτων καὶ ἀστερισμῶν.

Εὐκόλως δύναταί τις νὰ περιπέσῃ ἐν τοῖς λαβυρίνθοις τῶν ἀληθειῶν, οὓς οὐδέποτε οὐδεὶς διέτρεξεν ἢ ἀνεκάλυψε καὶ ἐν οἷς ἔνθεν κἀκεῖθεν περιπλανώμενος μόλις δύναται νὰ εὕρῃ ἀνακούφισιν ἀπαντῶν ἀμυδρὰν θέαν ὁμοιότητος, ἥτις οὐδέποτε ἐγενικεύθη καὶ ἥτις σχηματίζει αἰνιγματῶδες χάος, θέτον ὑπὸ τὴν αὐστηροτέραν δοκιμασίαν τὰς ἀρίστας τῶν μεθόδων καὶ τὰς ἐπιπονωτέρας ἐνεργείας τοῦ δραστικωτέρου νοός. Αἱ ὁμοιότητες αὗται, τὰ καρποφόρα ταῦτα πεδία, ἐφ' ὧν βλαστάνει καὶ αὔξεται ἡ ἐπιστήμη, εἰσὶν αἱ ἰσοπεδώσεις τῶν σκαπανέων ἐκείνων συγγραφέων, ὧν ἡ ἀποστολὴ νὰ κατακτῶσι καὶ καλλιεργῶσι τὰς ἀγνώ-

στους καὶ ἀγρίας χώρας, ὅπως παραγάγωσι πλουσίαν καὶ ὡραίαν τὴν συγκομιδήν.

Πᾶς διακεκριμένος συγγραφεὺς ὑπερβαίνει τοιουτοτρόπως τὰ ὅρια τῆς ἐπιστήμης καὶ δωρεῖ λαμπροὺς καὶ ἀνθηροὺς κήπους ἀληθείας, ἔνθα ὁ νοῦς ἐντρυφᾷ εἰς ζωογόνους ἡδονάς. Πολλάκις δὲν σκεπτόμεθα τί ὀφείλομεν εἰς τὸν φιλόλογον συγγραφέα διὰ τὰς ὡραίας ἐκείνας ἁρμονίας τῶν ἰδεῶν, αἵτινες ἡδύνουσι καὶ τρέφουσι τὸν νοῦν, τείνουσαι εἰς τὴν διατήρησιν καὶ ἐπαύξησιν τῆς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν ἐφέσεώς μας. Τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶνε οὐ μόνον ἀποκάλυψις ἀλλὰ καὶ τακτοποίησις τῶν συναφειῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὅσον ἡ ἐπιστήμη δὲν δύναται. Τὰ μικρὰ ταῦτα συστήματα τῆς θελκτικῆς ἀληθείας, αἱ μικρογραφικαὶ αὗται ἐπιστῆμαι — αἵτινες αὐξάνουσιν ἐν τοῖς βασιλείοις τῶν ἀτακτοποιήτων σχέσεων καὶ αἵτινες σχεδιογραφοῦσι τὴν δύναμιν τῆς εὐφυΐας, ἀποκαλυπτούσης καὶ συναρμολογούσης τὸ κεκρυμμένον καὶ ἀχανές— συμπληροῦσι τὴν οὐσίαν εὐρείας καὶ πρακτικῆς παιδείας· ἀλλ' ὅπως λάβωμεν εὐκρινῆ ἰδέαν τῆς πρὸς τὸν φιλόλογον συγγραφέα ὀφειλῆς ἡμῶν διὰ τὰς πλουσιωτέρας διανοητικὰς πανδαισίας καὶ δωρεὰς αὐτοῦ, πρέπει νὰ ῥίψωμεν τὸ βλέμμα ἐπί τινας τῶν διδασκάλων ἐκείνων, οἵτινες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων τῆς συγγραφῆς ὑφῶν.

Εἶνε γνωστὸν τὸ συγγραφικὸν ἐκεῖνο ὕφος, δι' οὗ τὸ πνεῦμα ἐμπνέεται ἡδονικῶς καὶ αἱ ἰδέαι ἡμῶν λαμβάνουσιν ἔνταστιν ἐκ μεθυσικῆς τινος καταστάσεως, ἣν δὲν παρακολουθεῖ ἡ ἀντενέργεια τῆς χαλαρώσεως καὶ ῥαθυμίας· ἐνὶ λόγῳ ἐξάπτει αὐτὸ χωρὶς νὰ τὸ ἀπαυδίζῃ. Ὁ μόνος ζῶν ἀκριβῆς ἀντιπρόσωπος τοῦ ὕφους τούτου εἶνε, νομίζω, ὁ Οὐάσιγκτων Ἴρβιγκ ἐν τῇ Ἀγγλικῇ φιλολογίᾳ. Εἶνε πράγματι συγγραφεὺς διακεκριμένος καὶ φαίνεται ὅτι ἐκλέγει μετὰ προσοχῆς ἰδέας καὶ λέξεις, θέτων ἐνώπιον ἡμῶν τὰς γλυκυτέρας καὶ θελκτικωτέρας. Τὰ συγγράμματά του ἔχουσιν ἥρεμον μεγαλεῖον· ἕκαστον αὐτοῦ πόνημα ὁμοιάζει μεγαλοπρεπῆ ποταμὸν κυλίοντα τὰ διαυγῆ αὐτοῦ ὕδατα· ἡ δὲ φαντασία διατρέχει ἐπὶ τῆς ἡσύχου αὐτῶν ἐπιφανείας καὶ ἐγκαταλείπεται εἰς σκέψεις εὐαρέστους. Περὶ τῶν συγγραφέων τῆς τάξεως ταύτης τὸ ἀνθρώπινον γένος πρέπει νὰ μεριμνᾷ, διότι ὑπάρχουσι στιγμαὶ ἐν τῷ βίῳ, καθ' ἃς ὁ νοῦς ἔχει ἀνάγκην εὐγενοῦς τινος ἐμπνεύσεως, καθ' ὅσον μάλιστα ἀπαιτοῦνται πλεῖστα ὅπως εὐχαριστηθῇ ἐκ τῶν μᾶλλον σεβαρῶν προϊόντων τῆς εὐφυΐας.

Πολλάκις ὁ νοῦς δὲν εἶνε διατεθειμένος εἰς μελέτην βαθέων φιλοσοφικῶν ζητημάτων καὶ ἀρνεῖται νὰ καθυποβληθῇ ὑπὸ τὸν ζυγὸν ξηρῶν ἱστορικῶν λεπτομερειῶν· μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ παραδοθῇ εἰς ἀργίαν, ἀλλ' αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην εὐγενοῦς τινος τέρψεως, ἣν οὐδαμόθεν ἀλλοθεν δύναται ν' ἀρυσθῇ ἢ ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν φιλολόγων ἐκείνων, ὧν ἡ ψυχὴ ὡς ἡ τοῦ Ἴρβιγκ διαχέει χαροποιοὺς καὶ ἐνθουσιώδεις διαλογισμούς. Οὐχ ἧττον ὅμως ὁ νοῦς δὲν πρέπει καὶ νὰ καθηδύνεται πάντοτε ἐκ τῶν ἔργων τῆς τάξεως τῶν ἡσύχων, εὐγενῶν καὶ γενναιοψύχων τούτων συγγραφέων· κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς μελέτης ἡμῶν ὁ νοῦς ἀπαιτεῖ ἐπίμονα καὶ κοπιώδη διανοητικὴν ἐνέργειαν, διότι ἄλλως εὐθὺς ἀπαναρκοῦται καὶ ἠλίθιος ἀποκαθίσταται, ἂν συνεχῶς δὲν τῷ ἐπιβάλλεται τὸ καθῆκον γυμνασμάτων ἀπαιτούντων σκέψεις βαθυτέρας. Οὐδὲν ἄλλο ὑποκύπτει εὐκολώτερον εἰς δουλοπρεπῆ ἀργίας καὶ ὀκνηρίας ζυγὸν ἢ ὁ ἀγύμναστος νοῦς. Προσεφέρθη ποτὲ εἰς τὸν Σπινόζαν τεμάχιον χρυσοῦ, ὅπερ ἀπεποιήθη ἐκ φόβου μὴ τὸν ἀφαρπάσῃ ἐκ τῶν σεβαρῶν αὐτοῦ ἔργων, ὁ δὲ Δημοσθένης ἐξύρισε τὸ ἥμισυ τῆς πεφαλῆς του καὶ ἀπεμονώθη εἰς σπήλαιον ὅπως καταβάλῃ τὴν κλίσιν τοῦ νοός του, καί, λησμονῶν τοὺς μεγάλους αὐτοῦ σκοπούς, διαμείνῃ ἐπί τινα χρόνον ἐν εἰρηνικῇ ἀναπαύσει. Ἐρ' ὅσον καὶ ἂν προσπαθῶμεν, ὑπάρχουσι στιγμαί, καθ' ἃς ἡ φύσις ἡμῶν παύει τοῦ σπουδαίου καὶ ζωηροῦ αὐτῆς ὀργασμοῦ, ἐνῷ ἄλλοτε τοὐναντίον ὁ νοῦς ἡμῶν ὀργᾷ πρὸς τὴν σεβαρότητα· ἰδοὺ πόθεν ἡ ἀνάγκη συγγραμμάτων ἐμπνεόντων ἐνθουσιασμὸν καὶ συγκίνησιν.

Οἱ ἀνήκοντες εἰς το εἶδος τοῦτο τῆς ὑφῆς τοῦ λόγου δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύο τάξεις. Τούτων ἡ μὲν πρώτη ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ Κορλάϊλ (Carlyle), τὰ συγγράμματα τοῦ ὁποίου εἰσὶ χείμαρροι ἰδεῶν· ὁ νοῦς του φαίνεται διερχόμενος ἐπὶ τῶν σελίδων ὡς ῥεῦμα ὁρμητικοῦ πεταμοῦ· οἱ λόγοι καὶ φράσεις του εἰσὶν οὐ μόνον ἐμπνευσμένοι, ἀλλὰ ζωηροὶ καὶ ἐκπληκτικοί. Σπεύδει τοσοῦτον, ὥστε αἱ ἐκφράσεις αὐτοῦ ἀδύνατον νὰ ὦσιν ἐκλελεγμέναι, οὐδ' ἔχει καιρὸν νὰ ζητήσῃ τὰς καλλιτέρας λέξεις. Ἐν αὐτῷ οἱ πρόχειροι στοχασμοὶ κατέχουσι θέσιν παντὸς ἄλλου καὶ δὲν ἀργοπορεῖ χάριν κομψότητος ἐκφράσεως ἐκ φόβου μὴ αἱ ἐμπνεύσεις αὐτοῦ ἐξασθενήσωσιν. Ἴσως ἠδύνατο νὰ γράψῃ καλλιον, ἀλλὰ δὲν τὸ ἐπιδιώκει καὶ φαίνεται γράφων ἀκριβῶς ὡς σκέπτεται, συνεπὴς εἰς τὴν περὶ *χαρακτήρων* πραγματείαν του. Ὁ Καρλάϊλ ἀρνεῖται τὸν τίτλον τῆς εὐφυΐας εἰς τὸν ἄκρως λογικευόμενον, ὅσον καὶ ἂν οὗτος ἐπέτυχεν ἐν τῷ σταδίῳ του, τὸν δὲ συζητητὴν ὀνομάζει ψυχρὸν καὶ ἀνίκανον πρὸς ὁτιδήποτε ἀπαιτεῖ ζωηρὰν ἐνέργειαν· δι' ὀλίγων δὲ ἐμπνευσμένων στροφῶν τοῦ καλάμου του ἀποβάλλει κατὰ τὸ *φαινόμενον* ἅπαντας τοὺς κανόνας τῆς εὐγλωττίας καὶ ῥητορικῆς. Εὐγλωττία κατ' αὐτόν ἐστιν ἡ ἄνευ συναισθήσεως καὶ μετ' εὐχερείας διάχυσις τῶν ἰδεῶν. Ὁ εὔγλωττος, λέγει, καταπείθει καὶ παρασύρει ἅπαντας, ἀγνοῶν τίνι τρόπῳ τὸ κατορθοῖ· ἐνῷ ὁ ῥήτωρ δύναται ν' ἀποδείξῃ ὅτι ὤφειλε νὰ καταπε'σῃ καὶ ἔχει σύστημα, ὅπερ ὁ πρῶτος στερεῖται.

Τὴν θεωρίαν ταύτην ἐφαρμόζων εἰς τὰς ἠθικὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, ἐπισφραγίζει τὴν ἰδέαν του διὰ τοῦ ῥητοῦ τῆς Ἁγ. Γραφῆς «μὴ γνώστω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιά σου.» Δὲν ἐξετάζω ἂν ἡ θεωρία αὕτη τῆς μὴ συναισθήσεως ἐστὶν ἀληθὴς ἢ ψευδής· ἀρκοῦμαι μόνον νὰ διαβεβαιώσω τὸν ἀναγνώστην ὅτι ὁ Καρλάϊλ ἐξήσκησε μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νοὸς διὰ τῶν τολμηρῶν, προχείρων καὶ ἐκφραστικῶν λόγων του, διεγείρων εἰς ἐνεργητικὸν βίον πολλὰς ὀκνηρὰς καὶ νωθρὰς ψυχάς, ἀποκαθιστῶν αὐτὰς ἀρρενωποτέρας καὶ ἐπιτηδειοτέρας εἰς τὸ τολμᾶν καὶ πράττειν.

Ἡ δευτέρα τάξις τοῦ ἐν λόγῳ ὕφους τῶν συγγραφέων ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ τοῦ Ῥάλφ Ἔμερσων, ὅστις παρουσιάζει εἰκόνα ζωηρᾶς συναισθήσεως καὶ δυνάμεως. Τὸ ὕφος αὐτοῦ εἶνε ἀξιοσημείωτον διὰ τὴν ἐπιγραμματικὴν σύμπτυξιν καὶ σπανιώτατα ἐπαφίνεται εἰς τὰς στιγμιαίας ἐκφράσεις τῆς ἐμπνεύσεώς του. Τοὐναντίον πανταχοῦ φαίνεται ὑποδουλόνων τὸ πάθος εἰς τὸ λογικὸν καὶ τὰς λέξεις εἰς τὴν ἰδέαν· τὸ ὕφος τοῦ Ἔμερσων ὁμοιάζει τὸ μεμελετημένον ὕφος τῶν *Παροιμιῶν*. Ὁ Καρλάϊλ εἶνε ταχύς, ὁ δὲ Ἔμερσων βραδύς. Ἐν τῷ πρώτῳ σκοπὸν τῶν θελῶν των οἱ Κριτικοὶ ἔχουσι τὰς ἐκφράσεις, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τὰς ἰδέας, διότι ὁ μὲν ἐκφράζεται ἐκ τοῦ προχείρου, ὁ δὲ σκέπτεται. Ὁ Καρλάϊλ διαπλάττει ἀνθρώπους ἐνεργητικούς, ὁ δ' Ἔμερσων σκεπτικούς· ἀμφότεροι ζωογονοῦσι καὶ διασείουσιν, ἀλλ' ὁ μὲν ἀναζωπυρεῖ τὸ αἷμα, ὁ δὲ τὰ νεῦρα.

Δὲν εἶμαι τῆς γνώμης τῶν κατηγορούντων τὸν Ἔμερσων ὡς συγγραφέα καταστρεπτικῆς ἐπιρροῆς καὶ νομίζω μάλιστα ὅτι ἔχομεν ἀνάγκην τοιούτων ἰδεῶν καὶ λέξεων, αἵτινες ν' ἀναζωπυρῶσι τὴν ψυχήν μας καὶ μᾶς καθιστῶσι προθυμοτέρους εἰς τὴν ἐξέτασιν καὶ τὸν σκοπὸν τῶν πραγμάτων, ἰσχυροτέρους ὅπως ἐμφιλοχωρήσωμεν εἰς τὰ δύσκολα προβλήματα τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς τύχης μας καὶ ἱκανωτέρους ὅπως κατανοήσωμεν τὰς βάσεις τῆς πίστεως καὶ τῶν θεωρειῶν ἡμῶν, μᾶς ἐμπνέωσι δ' ἔτι μᾶλλον τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀληθῶν γνώσεων, ἀποκαθιστῶντες ἡμᾶς ἔτι μᾶλλον ἀφρόντιδας πρὸς τοὺς μηδαμινοὺς ἐκείνους συρμοὺς καὶ τὰ ἀνάξια λόγου πλεονεκτήματα τῆς φύσεως.

Ἡ ἐξακολούθησις τῆς πραγματείας ταύτης, δι' ἧς ἠδύνατό τις νὰ περιγράψῃ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἀξίαν πολλῶν καὶ ἄλλων ἀντιπροσωπευόντων τοὺς συγγραφεῖς τῶν λοιπῶν τάξεων καὶ νὰ διαπραγματευθῇ περὶ αὐτῶν, ἐστὶν ἔργον οὐ σμικροῦ ἐνδιαφέροντος· ἀλλὰ τὰ στενὰ ἡμῶν ὅρια δὲν μᾶς τὸ ἐπιτρέπουσιν. Οὐχ ἧττον ἀκροθιγῶς προβαίνομεν ἐπὶ τῆς ἑξῆς σκέψεως, ἐν μέρει συμπληρωματικῆς, ἐν μέρει ἀναφυείσης ὡς ἐκ τοῦ προκειμένου θέματος, ὅτι ἡ κατὰ τὸ συγγράφειν ἄσκησίς ἐστι μέσον διανοητικῆς βελτιώσεως. Ὁ βαθὺς καὶ νευρώδης συγγραφεὺς κέκτηται τὴν πολυτιμοτέραν εὐφυΐαν μεταξὺ ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἐφ' ὅσον ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐνεργεῖ, ὑποβαλλόμενος εἰς τοὺς διανοητικοὺς ἀγῶνας, ἀποκτᾷ διηνεκῆ γνῶσιν καὶ ἀνάπτυξιν.

Δὲν πιστεύω ὅτι οἱ μεγάλοι ἡμῶν συγγραφεῖς συνέταξαν καὶ τὰ ἐλάχιστα τῶν συγγραμμάτων των ἁπλῶς, ἵνα εὐχαριστήσωσι τὴν ἀπαίτησιν τοῦ δημοσίου, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπεκτείνωσι τὰς διανοητικάς των κατακτήσεις καὶ ἐξιχνιάσωσι πᾶν ὅ τι δὲν ἐπεθύμουν νὰ διατελῇ κεκρυμμένον, ὅπως τέλος κορέσωσι τὴν ἄπληστον καὶ εὐγενῆ αὐτῶν περιέργειαν.

Τίς δύναται νὰ φανταασθῇ ὁπόσα ὁ Πλούταρχος ἀπεθησαύρισεν ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ, συγγράφων τοὺς παραλλήλους βίους τῶν ἐνδόξων Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων; Τίς τὸν διανοητικὸν καὶ ἠθικὸν πλοῦτον, ὃν ὁ Βόττλερ ἀπεταμίευσε διὰ τῶν ἀποκαλύψεων, ἃς ἐποιήσατο συγγράφων τὸ στερεὸν ἐκεῖνο περὶ *Ἀναλογιῶν* οἰκοδόμημα; — «Οἱ ἄνθρωποι δύνανται νὰ λέγωσιν οὕτως ἢ ἄλλως, λέγει ὁ Σὶρ Οὐάλτερ Σκώττ, περὶ τοῦ σκοποῦ τῶν συγγραφέων, ἀποδίδοντες αὐτὸν εἰς τὴν φήμην ἢ τὸ κέρδος· νομίζω ὅμως ὅτι ἡ μεγαλειτέρα αὐτῶν εὐχαρίστησις συνίσταται εἰς τὴν πραγματικὴν ἄσκησιν καὶ ἔρευναν· ἐγὼ τοὐλάχιστον οὐδέποτε θὰ ἔγραφον ἐπὶ ἄλλῳ ὅρῳ, ὅπως οὐδ' ἤθελα ἐξέλθει ποτὲ εἰς κυνήγιον, ἂν ἐπρόκειτο φονεύων *λαγωὸν* νὰ γευθῶ *μόνον τὸν ζωμόν του*.»

Τοιοῦτός τις ἀληθῶς εὐγενὴς καὶ ὠφέλιμος, ὦ ἀναγνῶσται τοῦ Μέντορος, εἶνε ὁ σκοπὸς τοῦ συγγράφειν, τοιαύτη δὲ ἡ ἐπὶ τῆς κοινωνίας ἐπιρροὴ καὶ ἀξία τῶν συγγραφέων ἀναλόγως τῆς βαθύτητος καὶ σπουδαιότητος αὐτῶν. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, τὰ τοιαῦτα συγγράμματα δὲν δικαιοῦνται πληρέστατα τῆς εὐνοίας καὶ ἐνισχύσεως τοῦ δημοσίου; Ἀλλὰ μὴ τάχα καὶ οἱονδήποτε σπουδαῖον περιοδικὸν σύγγραμμα, ἐπιδιῶκον σκοπόν τινα κοινωφελῆ, τὴν αὐτὴν δὲν ἔχει ἀξίαν καὶ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς *μέγα σύγγραμμα*, ὁπόταν γνωρίζῃ νὰ ἐπωφεληθῇ τῶν ὄντως μεγάλων ἐκείνων συγγραμμάτων, δι' ὧν ὁ προορισμὸς αὐτοῦ ἐκπληροῦται καὶ ἡ ἀποστολή του ἐπιτυγχάνεται;

Τὰ περιοδικὰ συγγράμματα πλεονεκτοῦσιν ἄλλως τῶν εἰδικῶν συγγραμμάτων κατὰ τὸ πλῆθος, ὧν τὴν διάνοιαν πρόκειται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον νὰ πλουτίσωσι καὶ τὴν καρδίαν δι' ὠφελίμων ἀρχῶν καὶ γνώσεων νὰ ἐξευγενίσωσιν. Ἐνῷ δηλαδὴ φιλολογικόν, ἐπιστημονικόν, ἢ ἄλλου τινὸς εἴδους σύγγραμμα ἀποβλέπει κυρίως εἰς μίαν τάξιν πεπαιδευμένων, τὸ περιοδικὸν διατηρεῖ διὰ θυσιῶν πολλάκις μεγάλων τὴν πανδαισίαν ἐκείνην, ἐν ᾗ ὀλίγοι οἱ μὴ κληροὶ καὶ ἐξ ἧς δύναταί τις νὰ οἰκονομήσῃ τὰς μεγαλειτέρας διανοητικὰς του ἀνάγκας. Βεβαίως δὲν ἀνήκει εἰς ἡμᾶς νὰ ἐξετάσωμεν ὁποῖόν τινα σκοπὸν τὰ παρ' ἡμῖν περιοδικὰ συγγράμματα ἐπεδίωξαν ἢ ἐπιδιώκουσι καὶ κατὰ πόσον ἐπιτυγχάνουσιν αὐτοῦ. Ὅ τι μόνον μετὰ θετικότητος δυστυχῶς γνωρίζομεν εἶνε ἡ ἀσθενὴς ὑποστήριξις τοῦ κοινοῦ, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας τοσαῦτα ἐναυάγησαν. Εἰς τὸ δυστύχημα τοῦτο συμβάλλει πρῶτον μὲν ὁ μικρὸς τοῦ ἔθνους ἡμῶν πληθυσμός, δεύτερον δὲ ἡ περιωρισμένη εἰσέτι τοῦ λαοῦ μας ἀνάπτυξις, ὥστε ἐνῷ τὰ κάλλιστα τῶν ἡμετέρων περιοδικῶν μόλις κέκτηνται 1000-3000 συνδρομητάς, τὰ Εὐρωπαϊκὰ ἐνθαρρύνονται ὑπὸ 10-150,000.

Ταῦτα λοιπὸν ὑπ' ὄψιν ἔχοντες οἱ φιλογενεῖς συμπολῖται καὶ πάντες οἱ ἐφιέμενοι τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν προαγωγῆς δέον ν' ἀναπληρῶσι τὰ ἐθνικὰ ταῦτα μείονεκτήματα διὰ τῆς προθύμου ἐμψυχώσεως καὶ γενναίας αὐτῶν συνδρομῆς, ἣν ὁ Μέντωρ ἐπικαλούμενος ὡς χρήζων αὐτῆς ὑπέρ ποτε διὰ τὰς νέας δαπάνας, ἃς ὀφείλει νὰ ὑποστῇ ἕνεκεν τῶν διηνεκῶν αὐτοῦ βελτιώσεων, πέποιθεν ὅτι θὰ δυνηθῇ νὰ εὐχαριστήσῃ καὶ ἱκανοποιήσῃ ἐν τῷ μέλλοντι καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν αὐστηροτέρων, ὅπως μέχρι τοῦδε ἱκανοποίησε τὰς τῶν ἐνθυμουμένων ὅτι:

Εἰ γάρ κεν καὶ σμικρὸν ἐπὶ σμικρῷ καταθεῖο
Καὶ θαμὰ τοῦθ' ἕρδοις, τάχα κεν καὶ τὸ μέγα γένοιτο.

Μ. Δ. Σ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΩΝ ΕΚΘΕΣΕΩΝ. (*).

Ἡ ἰδέα τῆς ἐν ἑνὶ χώρῳ ἐκθέσεως τῶν διαφόρων φυσικῶν, βιομηχανικῶν καὶ λοιπῶν προϊόντων, δι' ἧς νὰ μελετηθῶσιν ἐν ἀντιπαραθέσει τὰ πλεονεκτήματα καὶ καταδειχθῶσιν αἱ ἐλλείψεις τῶν εἰδῶν καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν ποιοτήτων αὐτῶν, ἀνήκει ὁμολογουμένως εἰς τὴν Γαλλίαν. Περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἐν ἔτει 1798 ἡ ἐπιτυχία ἀποπείρας ἰδιώτου, προσκαλέσαντος ἐπὶ τούτῳ βιομηχάνους τινὰς· καὶ καλλιτέχνας ἐφιλοτίμησε τὴν Κυβέρνησιν νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ἔργον τοῦ Μαρκίωνος Δ' Ἀβέζ. Ἑπομένως ἐντὸς τοῦ ἰδίου ἔτους ἔλαβε χώραν ἐν Παρισίοις ἡ ά. ἐπίσημος τοπικὴ ἔκθεσις ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἄρεως, οἱ δὲ Γάλλοι περιέβαλον αὐτὴν ἐθνικώτερον χαρακτῆρα διὰ τῶν λαφύρων τῶν κατὰ τῆς Ἰταλίας θριάμβων των· μ' ὅλον τοῦτο οἱ πρῶτοι ἐκεῖνοι ἐκθέται δὲν ὑπερέβησαν τὸν ἀριθμὸν τῶν 100, οὐδ' ἠδυνήθη ἀκολούθως ἡ Γαλλικὴ κυβέρνησις νὰ ἐπιτύχῃ σπουδαιοτέρας τὰς μερικὰς αὐτῆς ἐκθέσεις ὡς ἐκ τῆς ἀνωμάλου καταστάσεως, εἰς ἣν εὑρίσκοντο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὰ πολιτικὰ τῆς Γαλλίας πράγματα· καίτοι δὲ ὑπὸ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος διενηργήθη ἐν Λούβρῳ τῷ 1801 ἐπίσημος πάλιν ἔκθεσις, δὲν ἠρίθμησε πλείους τῶν 200 ἐκθετῶν. Ἔκτοτε ἔλαβον χώραν πολλαί, ἅπασαι ὅμως τοπικαὶ μέχρι τοῦ 1850, ὅτε ὁ μὲν ἐπὶ τοῦ ὑπουργείου τῆς ἐμπορίας κ. Μπιφὲ ἐξεφράσατο τὴν ἰδέαν τῆς συγκαλέσεως παγκοσμίου ἐκθέσεως, τὸ ὑπουργικὸν ὅμως συμβούλιον ἀπέρριψε τὴν πρότασιν αὐτοῦ, ἡ δ' ἔκθεσις περιωρίσθη καὶ πάλιν ἐν τῷ Γαλλικῷ κράτει, ἀριθμήσασα ἤδη 4494 ἐκθέτας.

Τὴν ἰδέαν τοῦ Γάλλου ὑπουργοῦ ἐνεκολπώθη ἐνθέρμως Ἀλβέρτος ὁ τῆς βασιλίσσης Βικτωρίας σύζυγος καὶ ἤρξατο ἐργαζόμενος ἀνενδότως πρὸς τὴν πραγματοποίησιν αὐτῆς· τῇ ἀληθείᾳ δὲν ἦτο μικρὸν τὸ κατόρθωμα, διότι μέτρα κυβερνητικὰ δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι μεγάλην ἐπὶ τούτου ἐπιρροήν, ὅσον ἡ προσωπικὴ ἀξία τῶν ἀναλαβόντων τὸν ἀγῶνα, ἵνα πείσωσιν ἀρ'ένὸς μὲν τοὺς διατεινομένους ὅτι ἡ διὰ τῶν σιδηροδρόμων καὶ τηλεγράφων εὐκολία τῆς συγκοινωνίας ἀποκαθίστα τὰς ἐκθέσεις περιττὰς δαπανῶν ματαιοπονίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοὺς Ἄγγλους βιομηχάνους, παρ' οἷς ὑπῆρχεν ἡ ἰδέα ὅτι αὐτοὶ μὲν οὐδὲν ἐκ τῶν ἄλλων θὰ ὠφελοῦντο, ἐκεῖνοι δὲ θὰ ὑπέκλεπτον ἐκ τοῦ Ὀλύμπου τῆς ὑπεροχῆς των τὸ βιομηχανικὸν αὐτῶν πῦρ. Πρὸς ὑπερπήδησιν τῶν ἀναφυεισῶν τούτων δυσκολιῶν ὁ καρτερικὸς Πρίγκιψ μετεχειρίσθη πᾶν μέσον· οἱ ῥήτορες καὶ οἱ δημοσιογράφοι ἐτέθησαν εἰς διηνεκῆ ἐνέργειαν. Οὕτω δὲ κατὰ τὴν ά. Μαΐου 1851 ἡ ἔκθεσις διεκηρύχθη εἰς ἐπήκοον περίπου 450,000 ἀνθρώπων συρρευσάντων πανταχόθεν τῆς ὑφηλίου ἐντὸς καὶ πέριξ τοῦ ἐν Ἅιδ—Πάρκ ἀνεγερθέντος κρυσταλλίνου Παλατίου, οὗτινος ὁ ὁλικὸς ὄγκος ὑπελογίσθη εἰς 33,000,000 κυβ. ποδῶν ἢ τόνων 785,715, καλύπτοντος ἐπιφάνειαν 753,984 ποδ., περιεκτικὴν 70,000 ἀνθρώπων ἀνέτως περιφερομένων, καὶ δι' ὃ ἐδαπανήθησαν 150,000 στερλίναι.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐκθέσεως ταύτης κατεβίβασε τὴν ἐπηρμένην τῶν Ἄγγλων ὀφρύν, διδάξαν αὐτοὺς ὅτι τὸ περιφρονεῖν εἶνε ζημία τοῦ περιφρονοῦντος, διότι πολλάκις καὶ ἐκ τῶν ἐλαχίστων πραγμάτων καὶ ἐκ τῶν μᾶλλον ἀσημάντων προσώπων δύναταί τις νὰ ὠφεληθῇ καὶ μάθῃ ἄγνωστόν τι, πολλῷ δὲ μᾶλλον προκειμένης ἐκθέσεως, ἐν ᾗ οὐ μόνον ἡ μεγάλη οἰκογένεια τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν ἀλλὰ καὶ τόσα ἄλλα τῆς ὑφηλίου ἔμελλον νὰ καταδείξωσι τὰ προϊόντα τῆς φύσεως τῶν χωρῶν αὐτῶν, τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπινοήσεως. Καὶ ὄντως ἐκ ταύτης, ἀποτελεσθείσης ἐκ 15,000 ἐκθετῶν, ὧν οἱ ἡμίσεις ἦσαν Ἄγγλοι οἱ δὲ λοιποὶ ἀνῆκον εἰς 40 διάφορα ἔθνη, οἱ ἀγέρωχοι τῆς Ἀλβιόνης υἱοὶ εἶδον τὴν Γαλλικὴν βιομηχανίαν ὑπερέχουσαν· ἔκτοτε δ' ἐπῆλθε μεταρρύθμισίς τις εἰς τὸ ἰχνογραφικὸν των σύστημα, ὅπερ μετεποίησαν ἐπὶ τὸ ἐλαφρότερον καὶ κομψότερον καὶ ἀπέδειξαν μᾶλλον συμβάλλον εἰς τὴν ζήτησιν τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων λαοῦ τινος, ἐνῷ προηγουμένως εἶχον παραμελήσει τοῦτο παντάπασιν, ἀρχούμενοι εἰς τὸ στερεὸν καὶ τὴν καλὴν ποιότητα.

Μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀσίας συγκατηριθμήθησαν ἤτε Ἑλλὰς καὶ Τουρκία. Ἡ Ὀθωμ. αὐτοκρατορία βεβαίως κέκτηται τὰ προσόντα, ἅτινα διὰ τῆς ὁσημέραι ἀναπτύξεως καὶ προόδου τῆς γεωργίας καὶ βιομηχανίας της δύνανται νὰ τὴν ἀναδείξωσι λαμπρὰν καὶ ἀκμαίαν ἐν ταῖς παγκοσμίαις ἐκθέσεσι· τοῦτο δὲ θὰ κατορθώσῃ διὰ τῆς εὐνομίας κυρίως, ἥτις ἐστὶν ὁ θεμέλιος λίθος τῆς ἐθνικῆς προαγωγῆς· ὁπωσδήποτε καὶ ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ Λονδίνου ἐπέσυρε τὴν προσοχήν, σπεύσασα νὰ παρουσιασθῇ ἐν τῇ ἐρικτῇ αὐτῆς τελειότητι. Ἐκ τῶν φυσικῶν αὐτῆς προϊόντων τὰ ἀξιολογώτερα ὑπῆρξαν τὰ ἐρυθρόδανα, σῦκα, σταφίδες, κάρυα καὶ διάφορα ἀρωματικὰ ὕδατα τῆς Σμύρνης καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς· οἱ βάλανοι τῆς Προύσσης, ἡ μαστίχη τῆς Χίου, τὸ ἔλαιον τῆς Κρήτης, οἱ σάπωνες τοῦ Ἰκονίου καὶ ἄλλα. Ἐκ δὲ τῶν βιομηχανικῶν ἡ μέταξα τῆς Προύσσης καὶ Συρίας, διάφορα ὀστέϊνα ἢ ξύλινα ἐργαλεῖα, σκεύη ἢ κοσμήματα τῆς Ἱερουσαλήμ, τὰ δέρματα καὶ αἱ μηλωταὶ τῆς Μολδαυίας καὶ ὁ χάρτης τοῦ τότε ἀκμάζοντος ἐν Σμύρνῃ μετ' οὐ πολὺ δὲ διαλυθέντος χαρτοποιείου τῶν Λουτρῶν τῆς Ἀρτέμιδος (Χαλκὰ-Βουνάρ). Ἐπίσης τὰ πολυτελῆ ἐφίππια καὶ σάγματα, αἱ καπνοσύριγγες καὶ νικοτιανοδόχοι αὐτῶν· οἱ ἀποσταλέντες ὅμως τάπητες δὲν ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὴν ὑπόληψιν, ἣν ἔχαιρον ἐν Εὐρώπῃ. Ὡς πρὸς τὴν καλλιτεχνίαν περιττὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ Τουρκία δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκθέσῃ ἀξιόλογόν τι.

Ἤδη δικαιοῦται ἕκαστος τῶν ἀναγνωστῶν ν' ἀπαιτήσῃ λεπτομερεστέραν ἐξιστόρησιν τῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ τμήματος· θὰ τὸ ἐπράττομεν μετὰ χαρᾶς, δυστυχῶς ὅμως ἄκοντες περιοριζόμενοι εἰς τὰ ὀλίγα, ὅσα δύναταί τις ν' ἀείπῃ καὶ ὅσα ἄλλοτε πατριωτικῶς διεσαφηνίσθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Ξένου, παρηγορούμεθα ὅτι ἐν ταῖς προσεχέσιν ἐκθέσεσι θ' ἀνεύρωμεν πλειότερα καὶ ἀξιολογώτερα. Ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ ἡ Ἑλλὰς ἦλθεν, ἵνα ἀπολογηθῇ ἴσως μόνον καὶ δώσῃ ὑπόσχεσιν λαμπροτέρας ἐν τῷ μέλλοντι στο-

(*) Ἐπὶ τῇ βάσει διαφόρων αὐθεντικῶν πηγῶν.

λῆς καὶ τοῦτο ἄριστα ἐξεφράσατο ἐπιγράψασα ἐπὶ τῶν σημαιῶν της ἐκτετυλιγμένων ἐπὶ τοῦ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ κρυσταλλίνου Παλατίου σκηνώματος αὐτῆς: *Θαρσεῖν χρή· τάχ' αὔριον ἔσσετ' ἄμεινον.*

Θαρσεῖν χρή· τάχ' αὔριον ἔσσετ' ἄμεινον, ἀλλ' ἵνα πράγματι ᾖ, δέον νὰ προβλέπωμεν καὶ νὰ προετοιμαζώμεθα, τείνοντες πρόθυμον οὖς εἰς πᾶσαν φωνὴν προόδου καὶ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ. Ὁ κ. Σ. Ξένος ἐν τῇ «*Παγκοσμίῳ αὐτοῦ Ἐκθέσει*» παραπονεῖται διὰ τὴν ὀλιγωρίαν, ἣν κατέδειξεν ἡ Ἑλλ· Κυβέρνησις κατὰ τὴν ἔκθεσιν ἐκείνην· πράγματι δὲ τὰ ἐκτεθέντα ὑπῆρξαν κατώτερα ὧν ἡ Ἑλλὰς καὶ ἐν τῇ σμικρότητι αὐτῆς ἠδύνατο νὰ παρουσιάσῃ.

Ἐκτὸς ὀλίγων φυσικῶν προϊόντων ἀπέστειλεν εἴδη τινὰ τῶν μαρμάρων ἐκείνων, ἅτινα τοσοῦτον ἀπηθανατίσθησαν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὑπὸ τὸ γλύφανον τοῦ Φειδία καὶ Σκόπα· φεῦ! τὰ ἄμορφα ταῦτα μάρμαρα ἐξέφραζον τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος ὡς κρῦα μέλη τοῦ καταπεσόντος κολοσσοῦ τῆς Ἑλληνικῆς ἀκμῆς. Ἐν ὅσῳ ὁ κολοσσὸς ἐκεῖνος τῆς διανοητικῆς ἰσχύος ὑπῆρχεν, ἔλεγέ τις ὅτι ἡ τέχνη μετέδιδε καὶ αὐτοῖς αἴσθησιν καὶ ζωήν· τόρα νεκρὰ καὶ ἄμορφα μὲ τὴν κόνιν μόνον ἴσως τῶν ἐρειπίων του ἦλθον νὰ ὑπενθυμίσωσιν ἡμῖν τὰς μεταβολὰς καὶ τὰς τύχας τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν αἰώνων καὶ νὰ εἴπωσιν ὅτι ἡ Ἑλλὰς μόλις τόρα ἀνέστη ἀπὸ ὕπνον βαρὺν καὶ μακροχρόνιον· ἄνωθεν αὐτῶν ὅμως ἐκυμάτιζεν ἡ σημαῖα της γαλανὴ ὡς ὁ εὔδιος αὐτῆς οὐρανὸς καὶ ἡ ἐκτεταμένη θάλασσα μὲ τὴν ἐπιγραφήν: «Θαρσεῖν χρή· τάχ' αὔριον ἔσσετ' ἄμεινον.»—Μετ' οὐ πολὺ ἴδωμεν!

Ἐκτὸς τῶν προαναφερθέντων ἀπέστειλαν οἱ κκ. Α. καὶ Γ. Βιτάλη δύο ἐκ μαρμάρου ἀντίγραφα ἀναγλύφων τοῦ Παρθενῶνος καὶ οἱ ἐξ Ἀθηνῶν Σαρῆς καὶ Ρέγκος Ἑλληνικὴν χρυσοπεποικιλμένην στολήν. Πάντων ὅμως τὸ ἀξιοπεριεργότερον ὑπῆρξεν ὁ Σταυρὸς τοῦ ἱερομονάχου Ἀγαθαγγέλου Τριανταφύλλη· τὸ ἔργον τοῦτο, οὗτινος πιστὸν ἀντίγραφον ξυλογραφοῦμεν χάριν τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ Μέντορος, ἔχει μικροσκοπικὴν καὶ λίαν ἔντεχνον λεπτουργίαν, διότι καίτοι σπιθαμιαῖον φέρει ἐπὶ τοῦ ἑνὸς μετώπου του τὴν Παναγίαν μετὰ τοῦ Ἰησοῦ καὶ 85 ἄλλους Ἁγίους, ὧν αἱ κεφαλαί εἰσι λίαν ἐκφραστικαί, καίτοι ποσῶς μεγαλείτεραι τῶν κεφαλῶν καρφίδων.—«Θεωρήσατε εἰς τὴν ὁποίαν δίδω εἰκονογραφίαν, γράφει ὁ κ. Ξένος, ἅλα τὰ λοιπὰ σκαλίσματα, ὧν τὸ ἓν εἶνε καλλίτερον τοῦ ἄλλου, ἅπαντα κατειργασμένα μὲ χεῖρα σταθεράν, συνειθισμένην εἰς τὴν ὑπομονήν, μὲ φαντασίαν καλλιτεχνικὴν . . . θεωρήσατε τὸ ἀξιέπαινον τοῦτο ἔργον, ὅπερ παρέβαλον πρὸς τὰ λοιπὰ ἐκεῖνα ξυλουργήματα τῆς Ἐλβετίας, τὰ ὁποῖα τόσον ταχέως ἐπωλήθησαν, καὶ θέλετε εὑρεῖ τόσην ὑπεροχήν, ὅσην ἔχουν τὰ Ρωμαϊκὰ μωσαϊκὰ ἀπὸ τὰ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν.» —Καὶ πραγματικῶς παρατηρῶν τις τὴν ἐπιτυχῆ ξυλογραφίαν αὐτοῦ, πείθεται ὅτι ὄντως ἐτίμησε τὴν Ἑλληνικὴν τέχνην ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ Λονδίνου κατὰ τὸ 1851.

Μετὰ τὴν ἔκθεσιν ταύτην τοῦ Ἀγγλικοῦ Κράτους ἡ Γαλλία ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρότασιν τοῦ κ. Μπιφὲ ζηλοτύπως ἴσως διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἐν Ἀγγλίᾳ πραγματοποίησίν της. Τοιουτοτρόπως ἐκηρύχθη καὶ ἡ ἐν Παρισίοις παγκόσμιος ἔκθεσις κατὰ τὸ 1867.

Ζωηρῶς εἰσέτι παρίστανται ἐνώπιον ἡμῶν αἱ αἱματηραὶ σκηναί, αἵτινες ἐπῆλθον ὀλίγον κατόπιν τῆς εἰρηνικωτέρας ταύτης καὶ μᾶλλον συμφιλιωτικῆς τῶν ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ρήνου καὶ Λείγγρος πανηγύρεων.

Αἱ χεῖρες, αἵτινες εἶχον συσφίγξει ἀλλήλας ὑπὸ τὸν θόλον τοῦ ἀνθρωπίνου ἐκείνου μεγαλουργήματος, ἤδη ὑπὸ τὸν σοβαρὸν θόλον ἐνεπήγνυον τὴν λόγχην ἢ διηύθυνον τὴν σφαῖραν εἰς τὰ στήθη ἀδελφῶν ἐν Στρασβούργῳ καὶ Μονβελλιάρδῳ ἢ κατέπιπτον ἐν ἀθυμίᾳ εἰς τὴν βαρεῖαν τῆς αἰχμαλωσίας ἰδέαν ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Μέτς.

Μετὰ τὰς φρικώδεις ἐκείνας τῆς ἀνθρωποθυσίας σκηνὰς ἡ Γῆ ποτισθεῖσα σκληρῶς τὸ αἷμα τόσων τέκνων της ὤφειλε νὰ ἐξιλεωθῇ διὰ παρομοίας τινὸς εἰρηνικῆς πανηγύρεως· αὕτη δ' ἦτο ἡ τετάρτη παγκόσμιος ἔκθεσις, ἡ τῆς Βιέννης, κηρυχθεῖσα κατὰ τὴν ά. Μαΐου τοῦ 1873.

Τὸ Γερμανικὸν ἔθνος μὲ πνεῦμα φαιδρὸν καὶ καρδίαν μεστὴν χαρᾶς διὰ τοὺς μεγάλους αὐτοῦ θριάμβους πρώτην ἤδη φορὰν ἔμελλε νὰ ἑορτάσῃ τὴν ἑορτὴν ταύτην τῶν ἐθνῶν ὑπὸ τόσον λαμπρὰς ἀναμνήσεις. Ἡ ἔκθεσις ἀληθῶς ὑπῆρξε μεγαλοπρεπὴς καὶ κατ' ἀρχὰς ἐφαίνετο ὅτι πλήρης ἐπιτυχία ἔμελλε νὰ στέψῃ αὐτήν. Δαπάνη 15,000,000 φιορινίων βεβαίως δὲν ἦτο ποσὸν εὐκαταφρόνητον· ὅθεν ὤφειλε νὰ ὑπερτερήσῃ τὰς προηγουμένας.

Τὸ οἰκοδόμημα αὐτῆς ἔλαβε μῆκος 905 μέτρων καὶ εὖρος 205. Ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ ἀνηγέρθη δῶμα πελώριον ὕψους 270 ποδῶν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁ ὀφθαλμὸς ἠδύνατο ν' ἀνακαλύψῃ τὰς πεδιάδας τῆς Συρίας, τὰς κοιλάδας τῆς Οὐγγαρίας καὶ τὰ ὄρη τῆς Βοημίας.

Πρὶν ἢ ἔλθωμεν εἰς ἐνδιαφερούσας τινὰς λεπτομερείας ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ τέχνη καὶ πᾶσα ἄλλη μελέτη ἔτυχεν ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ σταδίου εὐρυτέρου καὶ ποικιλωτέρου· ἐνταῦθα διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ἀχρηστοτέρων ὑλῶν ὑπεστηρίχθη ὁ νόμος τῆς ἐπιστήμης ὅτι *"οὐδὲν ἐν τῇ τῶν ὄντων φύσει ἀπόλλυται, ἀλλὰ ἐμφανίζεται ὑπὸ μορφὴν ἀλλοίαν."* Οὕτω π. χ. ἐδημιουργήθη χημικῶς ὁ λεγόμενος *τεχνητὸς βάμβαξ* ἐκ τῶν μᾶλλον τετριμμένων ρακῶν, ὃν ἡ ἔκθεσις τῶν Παρισίων δὲν εἶχε παραδεχθῆ εἰσέτι. Παρετηρήθη προσέτι διαφορὰ ἀξιοσημείωτος κατὰ τὴν ταξινόμησιν τῆς Βιενναίας ἐκθέσεως, ἀντικαταστησάσης τὸ σύστημα τῆς κατὰ κλάδους καταπάξεως διὰ τοῦ γεωγραφικοῦ ἢ μᾶλλον ἐθνογραφικοῦ.

Ὑπὸ τοιαῦτα πλεονεκτήματα ὁ προστάτης τῆς ἐκθέσεως Ἀρχιδοὺξ Κάρολος Λουδοβίκος προσηγόρευσε πρῶτος ἐν μέσῳ βαθείας σιγῆς τῷ αὐτοκράτορι Ἰωσὴφ «*ἐν τῷ χώρῳ τῷ ἀφιερωμένῳ εἰς τὴν πρόοδον τὴν εἰρηνικήν,*» κηρύξας τὴν ἔκθεσιν εἰς ἐπήκοον 60,000 θεατῶν. Μετ' αὐτὸν ὡμίλησεν ὁ πρωθυπουργός, εἶτα ὁ δήμαρχος, μεθ' ὃ, παιανισάσης τῆς μουσικῆς, ὁ αὐτοκράτωρ ἤρξατο περιεργαζόμενος τὰ τῆς ἐκθέσεως ἐπὶ τρεῖς ὁλοκλήρους ὥρας.

Καίτοι ὅμως ἡ παροῦσα ἔκθεσις ἐφαίνετο ὑπερτεροῦσα τὰς προηγηθείσας κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ἐκτεθέντων, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ περιβληθῇ τὸ θέλγητρον ἐκεῖνο, ὅπερ

περιεβλήθησαν αἱ τῶν Παρισίων καὶ τοῦ Λονδίνου διὰ τῆς συρροῆς τῆς παμπληθοῦς ἐκείνης μεσαίας τάξεως, ἥτις ἐπλουμμήρησεν ἄλλοτε τὰς πρωτευούσας τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, τὸ δ' εἰσπραττόμενον ἐκ τῶν εἰσιτηρίων ποσὸν σχεδὸν δὲν ἐξήρκει διὰ τὰς ἡμερησίας δαπάνας· τοῦτο ἀπεδόθη κυρίως εἰς τὸ ἀγρονομικὸν μᾶλλον παρὰ τὸ βιομηχανικὸν τοῦ Κράτους, οὗτινος ἕνεκεν οἱ πολῖται τῶν ὑποδεεστέρων τάξεων τυγχάνουσιν ἧττον διατεθειμένοι ὑπὲρ τῆς ἐκθέσεως.

Ἡ μᾶλλον σύντομος περιγραφὴ τῶν ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ ἀντικειμένων ὑπερβαίνει οὐ μόνον τὰ ὅρια, ἀλλὰ καὶ τὸν σκοπὸν τῆς παρούσης πραγματείας· ἄλλως τε ἀκριβῆ αὐτῶν καὶ ἐμβριθῆ περιγραφὴν ἐφιλοδώρησε τοῖς ὁμογενέσιν ὁ πολλοῦ λόγου ἄξιος κ. Θ. Λιβαδᾶς. Ἰδιαίτερόν τι ἐνδιαφέρον αἰσθανόμενοι οὐχ ἧττον ὑπὲρ τῶν ἐκθεμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, θ' ἀναφέρωμεν ἐν συνόψει περὶ αὐτῶν ἀρκούμενοι νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ συνηντήθησαν τὰ περιεργότερα καὶ πολυτιμότερα ἀντικείμενα τῶν μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένων χωρῶν τῆς ὑφηλίου. Ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ λάβῃ μικρὰν ἰδέαν τῆς ποικιλίας ταύτης καὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ εἴδους, πληροφορούμενος ὅτι μεταξὺ τῶν ἀπειροπληθῶν, ὡς εἰκός, βιομηχανικῶν, φυσικῶν καὶ τεχνιτῶν προϊόντων τῶν πεπολιτισμένων, ἡμιπολιτισμένων καὶ πολλῶν τῶν βαρβάρων καὶ ἀγρίων μερῶν τῆς ὑφηλίου ἀπεσταλησαν καὶ τὰ ἑξῆς:

— Τεμάχιον πάγου διαφανοῦς καὶ σκληροῦ ὡς σίδηρος ἐκ τοῦ Β. ὠκεανοῦ!

— Τεράστιος ἀδάμας ἐκ τοῦ Εὐέλπιδος Ἀκρωτηρίου 288 1)2 κερατίων!

— Μυδροβόλον τοῦ Σουηδικοῦ ὁπλοστασίου δεκάκανον ὅπερ, ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι πᾶσα αὐτοῦ βολὴ θ' ἀποβῇ θανατηφόρος, δύναται νὰ καταστρέψῃ πλείους ἀνθρώπους ἢ ὅσους τίκτουσι 50,000 000 μητέρων!

— Παράσημα ἐκ πτερῶν τοῦ ἱέρακος *ἀντάγκ* ἀπονεμόμενα ὡς βραβεῖα ἀνδρείας παρὰ τῇ ἐν Βορνέῳ φυλῇ τῶν *Δαγιὰκ* πρὸς τοὺς ἀποκόψαντας πλείους ἀνθρωπίνας κεφαλάς!

— Ἡ ἐθνικὴ ἐποποιΐα τοῦ Πορτογάλλου Καμοένου(*) «Λουσιὰς» (Lousiade) μεθηρμηνευμένη εἰς 4 γλώσσας ἐμμέτρως!

— Ἡ Ἁγία Γραφὴ μεθηρμηνευμένη εἰς 204 γλώσσας καὶ διαλέκτους, πρὸς μετάφρασιν, ἐκτύπωσιν καὶ διάδοσιν τῆς ὁποίας ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἐκθέσεως ὅτι ἐδαπανήθησαν ἀπὸ τοῦ 1804 —1872 λίραι ἑπτὰ ἑκατομμύριαι!!

Ὑπάρχει σχέσις τις ἀξιοπαρατήρητος ἐν τῇ ἀντιθέσει τῶν ἀντικειμένων τούτων διαλανθάνουσα ἐν τῷ λαβυρίνθῳ ἴσως τοῦ Κόσμου, ἀλλ' ἀνακαλυπτομένη καὶ φωνὴν ἀφίνουσα ζωηρὰν ἐν τῇ μικρογραφίᾳ αὐτοῦ, ὡς δύναταί τις νὰ ὀνομάσῃ τοιαύτην παγκόσμιον ἔκθεσιν.

Ὁποία τις σχέσις; ἤθελέ τις μᾶς ἐρωτήσει.— Ἐκείνη, ἀποκρινόμεθα, ἥτις ὑπάρχει μεταξὺ τῆς Ἁγίας Γραφῆς μεθηρμηνευμένης εἰς 204 γλώσσας καὶ τοῦ παρασήμου ἑνὸς Δαγιὰκ διὰ τὰς 204 ἴσως ἀνθρωπίνας κεφαλάς, ἅτινας κατέθεσε χαίρων παρὰ τοὺς πόδας τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἐν τοῖς δάσεσι τῶν Ὁλλανδικῶν ἀποικιῶν, πολλῷ δὲ μᾶλλον μεταξὺ τῆς Ἁγ. Γραφῆς καὶ τοῦ Σουηδικοῦ πυροβόλου ἀποστέλλοντος εἰς τοὺς κόλπους τῆς αἰωνιότητος τοὺς γόνους 50,000,000 μητέρων.....

Ἐκτὸς τούτων ἀπεστάλη ἔργον εὐφυεστάτης ἐπινοήσεως, ἀφορῶν τὴν ἐπιρροὴν τῆς ὑπερτιμήσεως ἢ ὑποτιμήσεως τῶν διαφόρων ἐμπορευμάτων ὡς πρὸς τὴν καθόλου οἰκονομικὴν προαγωγὴν ἔθνους τινος· τοῦτο δ' ἐστὶν εἰκονικαὶ παραστάσεις καὶ ἀριθμητικοὶ πίνακες, καταδεικνύοντες μετ' ἀκριβείας μαθηματικῆς ὁποίαν π. χ. ἐπιρροὴν ἔσχεν ἐπὶ τῆς βιομηχανίας ἡ παῦσις τοῦ συρμοῦ τῆς οὔλης φενάκης καὶ τῶν μεταλλίνων πορπῶν τῶν ὑποδημάτων, ἡ τοῦ κρινολινίου καὶ τῶν φεσίων.

Ἀρκούμενοι εἰς τὰ ὀλίγα ταῦτα μεταβαίνομεν εἰς σύντομον περιγραφὴν τῶν τμημάτων τῆς Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος.

Εἶνε βεβαίως γνωστὸν ὅτι πρὸ δεκαετίας ἡ αὐτοκρ. κυβέρνησις εἶχε διενεργήσει ἐν Κ)πόλει ἰδίαν τινα ἐθνικὴν ἔκθεσιν. Ἐν τῇ τῶν Παρισίων κατὰ τὸ 1867 ἔτυχεν ἐπίσης δικαίων ἐπαίνων· ἐν δὲ τῇ τῆς Βιέννης ὁμολογεῖται ὅτι ἀνῆλθεν εἰς θέσιν ἐπίζηλον. Χαίρομεν δι' αὐτὸ ἀπὸ καρδίας, ἀναλογιζόμενοι μάλιστα ὅτι τῆς τιμῆς ταύτης συμμετέχει μέρος τῆς Ἑλληνικῆς γενεᾶς, τὸ ὑπὸ τὸ πατρικὸν σκῆπτρον τοῦ Σουλτάνου. Ἐκτὸς τῶν μεγαλοπρεπῶν ταπήτων τῆς Σμύρνης, τῶν μεταξωτῶν τῆς Προύσσης καὶ τῶν χειροτεχνημάτων, ἐξετέθησαν εἰκόνες Ἁγίων καὶ μέγας ἀριθμὸς τῶν γνωστῶν φιλοτεχνημάτων τῶν μοναχῶν τοῦ Ἄθω καὶ τῶν Ἁγ. τόπων, ὅπλα καὶ διάφορα δέρματα ζώων. Ἐπίσης ἅπαντες οἱ περίφημοι καρποὶ τῆς Ἀνατολῆς, βάμβακες, ἀρώματα, βότανα καὶ διάφορα εἴδη καπνοῦ, πρὸς τούτοις οἱ ἐκλεκτοὶ οἶνοι τῆς Κύπρου καὶ ὁ τῆς Σάμου, δι' οὗ τοσάκις ὁ Βύρων (*) ἐπλήρωσε τὸ ποτήριον τῆς μούσης του ψάλλων:

Fill high the bowl with Samian wine!

Ἤδη ἐπὶ τὴν μικρὰν καὶ φίλην ἡμῶν Ἑλλάδα. Ὅταν κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ 1851 ἀνεγνώσαμεν ἐπὶ τῆς σημαίας τῶν ὀλίγων ἐκείνων ἐκθεμάτων της «*Θαρσεῖν χρή· τάχ' αὔριον ἔσσετ' ἄμεινον*»— Ἴδωμεν! ἀπεκρίθημεν. Ἰδοὺ ἡ ὥρα ἔφθασε καὶ τὸ βλέμμα ἡμῶν κατατρώγει τὸ Ἑλληνικὸν τμῆμα ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ, ἀναδιφώντων πᾶσαν αὐτῆς περιγραφήν, ἐνῷ τὸ οὖς ἡμῶν προσπαθεῖ νὰ συλλέξῃ καὶ τὸν ἀσθενέστερον ψιθυρισμὸν τῆς ἐπικρίσεως· πλὴν φεῦ! ἡ Ἑλλὰς καὶ πάλιν καθυστερεῦσα.

Ἄνευ τοῦ διακεκριμένου καθηγητοῦ κ. Ὀρφανίδου, οὗτινος ἡ βοτανικὴ συλλογὴ ὑπῆρξεν ἀξιόλογος, καὶ ὀλίγων τινῶν εἰσέτι ἐκθετῶν, θὰ ἠπόρει τις τίνι τρόπῳ νὰ δικαιολογηθῇ εἰς τὰς μομφὰς καὶ εἰρωνείας, εἰς ἃς ἔσπευσε ν' ἀπαντήσῃ ὁ κ. Λιβαδᾶς, ἀλλ' ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀληθείας καὶ αὐτὸς καταβεβλημένος ἐκφωνεῖ ὅ τι σχεδὸν πρὸ 22 ἐτῶν καὶ ὁ κ. Ξένος: «Ἡ Ἑλλὰς ἔλαβε χῶρον εὐρὺν καὶ ἱκανόν, ἐξέθηκεν ὅμως ὀλίγα, καὶ ταῦτα οὐχὶ πάντα καλῶς..... Λίαν ὀψὲ ἐφρόντισεν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις νὰ συλλέξῃ καὶ ἐκλέξῃ *ὅσα πλεῖστα καὶ κάλλιστα ἠδύ-*

(*) Ἴδε Μεντ. τομ. Γ'. σελ. 174.

(*) Ἴδε Μεντ. τομ. Β'. σελ.365.

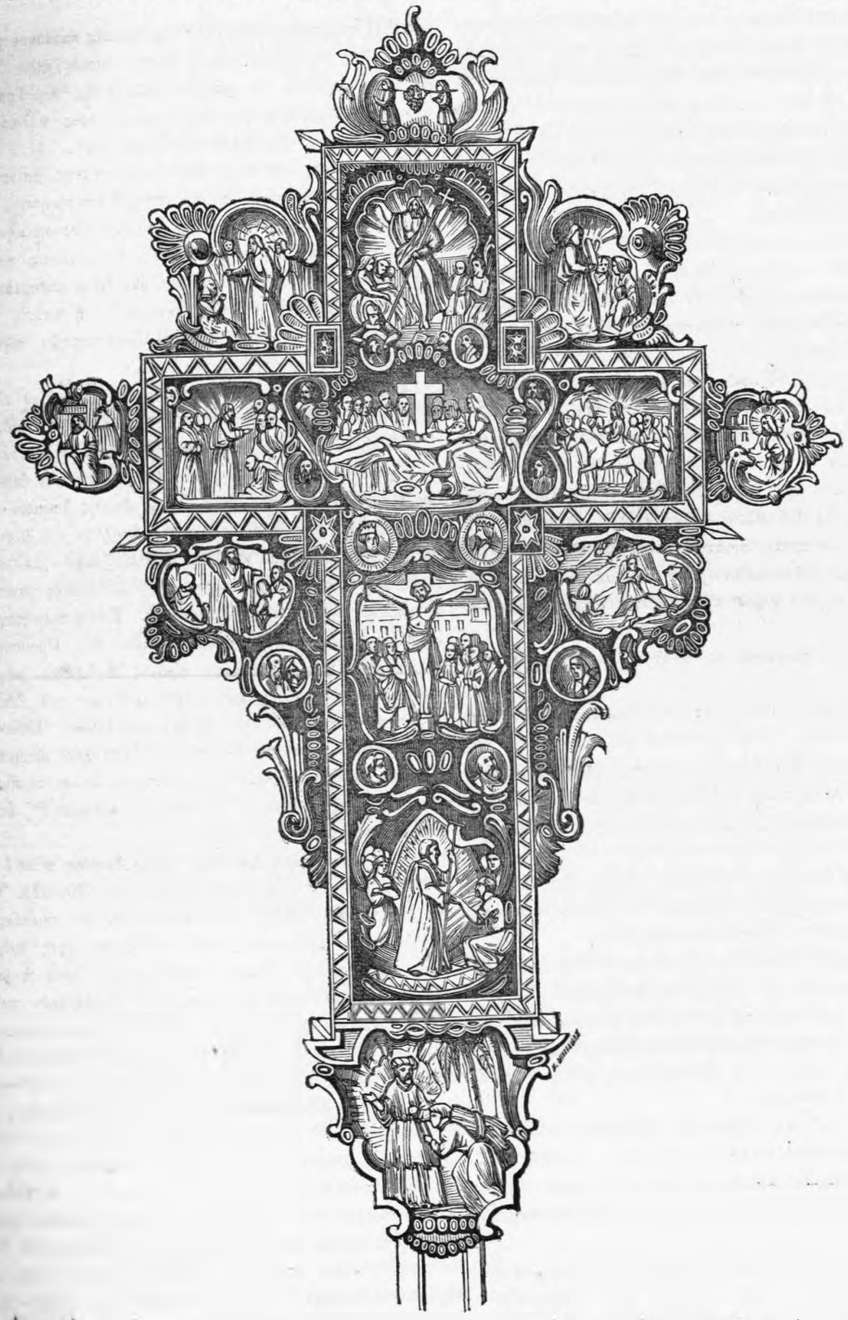

Ὁ σταυρός του
Τὸ ἀπευκταῖον ὄργανον τῆς ἀτιμώσεώς του
ὡς σύμβολον ὡραῖον,
διαδήματα στολίζει βασιλέων

Κ' εἰς βόλους ὑψηλῶν ναῶν ἐγγίζων πρὸς τὰ νέφη,
Ὡς ἄστρον στερεώματος τὴν οἰκουμένην στέφει.

(Παναγ. Σοῦτσος.)

νατο ἐκθέματα, μιμουμένη κατὰ τοῦτο τὴν Τουρκικήν· λίαν ὀψὲ ἐφρόντισε νὰ τὰ ἐξαποστείλῃ εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον· λίαν ῥάθυμος ἐφάνη ὅπου ἔπρεπε νὰ δειχθῇ φιλότιμος καὶ δραστηρία, καὶ διὰ τοῦτο σήμερον ἀκούει ..... »

Ὁ ὁμογενὴς διὰ μιᾶς δημώδους παροιμίας δίδει νὰ ἐννοήσωσιν οἱ ἀναγνῶσταί του τὴν ἔννοιαν τῶν ἐπικρίσεων τοῦ « Χρόνου», τῶν λοιδωριῶν τοῦ « Ἑσπερινοῦ Ταχυδρόμου » καὶ ἄλλων Ἀγγλικῶν φύλλων.

Ὅσον καὶ ἂν δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ ὑπερβολικὰς καὶ ἀδίκους τὰς μομφὰς ταύτας τῶν ξένων, τῇ ἀληθείᾳ ἀπαθῶς σκεπτόμενος δὲν θὰ ἐπεθύμει νὰ ἤκουε τὸν φιλέλληνα Διευθυντὴν κ. Σβάρτς δικαιολογοῦντα τοὺς Ἕλληνας πρὸς τὸν αὐτοκρ. Ἰωσήφ, ἐλθόντα νὰ περιεργασθῇ τὸ Ἑλληνικὸν τμῆμα, διὰ τῶν ἑξῆς λόγων: «Οἱ Ἕλληνες *ἐβράδυναν* νὰ ἔλθωσιν ἐν τῇ ἐκθέσει, οὐχ ἧττον ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν διεκπεραίωσιν τῆς ἐκθέσεώς των.» Διὰ τῆς *βραδύτητος* οὐδέποτε τὸ αὔριον ἔσσεται ἄμεινον!

Τοιαῦτα ὅμως λέγοντες μὴ νομίσωμεν ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἐξέθεσε πλειότερα καὶ ἀξιολογώτερα τῶν κατὰ τὰς προηγηθείσας ἐκθέσεις· προσῆλθεν ἀληθῶς ὑπὸ μανδύαν ἀξιοπρεπέστερον, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ αὐξάνουσι καὶ αἱ ἀπαιτήσεις· μὴ λησμονῶμεν τοῦτο, ὦ ὁμογενεῖς!

Ἐκ τῶν ἐκθεμάτων τοῦ Ἑλλ. τμήματος ἐκτὸς καὶ ἄλλων καλλιτεχνημάτων, ὡς αἱ προτομαὶ τοῦ Κόσσου καὶ Δρόση μετὰ τοῦ λαμπροῦ ἀετώματος τῆς Σιναΐας ἀκαδημίας, τὰ ἀγάλματα τοῦ Φιλιππότου κλ., διεκρίθησαν αἱ εἰκόνες τοῦ κ. Λύτρα τὸ «*πυροπληκτικὸν τοῦ Κανάρη*» καὶ «*ἡ ἀ. τοῦ Ἔτους*»· ἐπίσης τὸ *ἐργαστήριον τοῦ Ζωγράφου*, ἡ *Ἐλεημοσύνη* κλ. ἔργα τῶν Ζέζου καὶ Δούκα. Ἐπαίνου ἀξία ὑπῆρξε συλλογὴ ἀγγείων τῆς κ. Σκαραμαγκᾶ. Παραλείποντες τὰ βιομηχανικὰ καὶ λοιπὰ αὐτῆς προϊόντα παρατηροῦμεν ὅτι ὀρθῶς διατείνεται ὁ κ. Λιβαδᾶς λέγων ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἠδύνατο να φανῇ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν γραμμάτων τὸ Βερολῖνον τῆς Ἀνατολῆς· δυστυχῶς ὅμως παρημέλησε ν' ἀπεικονίσῃ τὴν κατάστασιν, ἐν ᾗ εὑρίσκονται ἐν Ἑλλάδι τὰ γράμματα, ἐκθέσασα τὰ βιβλία της ἀτάκτως καὶ ἀσαφῶς ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐσωτερικῆς συναφείας!

Καὶ ὅμως ἐν μέσῳ τῶν πικριῶν τούτων διὰ τὴν ἀποτυχίαν ἐν γένει τῆς Ἑλληνικῆς ἐκθέσεως ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἐκθέσει τῆς Βιέννης παρηγορούμεθα ὑπὸ τῶν ἀπομεμονωμένων ἐκείνων ἐπιτυχιῶν, αἵτινες ὑποφώσκουσιν ὡς ἐλπίδες λαμπροτέρου μέλλοντος· μεταξὺ τῶν τιμηθέντων καὶ βραβευθέντων ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐκθετῶν ἐκτὸς τοῦ κ. Ὀρφανίδου ἠξιώθη τοῦ διπλώματος τῆς «*τιμῆς*» καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις Σύλλογος τῶν κυριῶν διὰ τ' ἀποσταλέντα ἔργα του. Τὸ τοιοῦτον εἶνε βεβαίως ἐθνικὴ τιμή, καθ' ὅσον μάλιστα τὸ καθίδρυμα τοῦτο ἀριθμοῦν μόλις ἔτους ζωὴν καὶ 450 μέλη προτίθεται τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ ἀπόρου γυναικείου φύλου ὑπὸ τὴν πρακτικωτέραν ἔποψιν. Μεγίστην ἀποδίδοντες σημασίαν εἰς τὰ σημεῖα ταῦτα τῶν ὑγιῶν ἀρχῶν καὶ εὐγενῶν τάσεων, ἅτινα ἀναφαίνονται εἰς τὸν ὑπὸ τῶν πολιτικῶν κλυδώνων τεθολωμένον οὐρανὸν τῆς Ἑλλάδος, ἐλπίζομεν καὶ εὐχόμεθα ὅτι ἡ Γῆ τῶν Ἀμφικτυόνων καὶ τῶν Ὀλυμπιονικῶν θὰ ἐπιδιώξῃ προθυμότερον καὶ μετὰ περισσοτέρου ζήλου τὴν δάφνην τῶν νεωτέρων ἀγώνων, προαγομένη ἐν ὑλικῇ εὐημερίᾳ μέχρις οὗ δυνηθῇ καὶ αὐτὴ νὰ κηρύξῃ τοιούτους ἐν τῇ γῇ αὐτῆς. Ἀποχαιρετῶντες δὲ τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν μακρόθεν, ὡς ἔτυχεν ἡμῖν ὁ κλῆρος, ἐν μέσῳ τῆς θυέλλης τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ χρηματιστηρίου, τοῦ φόβου τῶν πτωχεύσεων καὶ τῆς χολέρας, ὧν τὰ φάσματα περιέζωσαν καὶ ἀπειλοῦσι τὴν πρωτεύουσαν τῆς Αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας, κατακλύζοντα καὶ εἰσχωροῦντα μέχρι τῶν δωματίων τῆς εἰρηνικῆς ταύτης στέγης, ἀναφωνοῦμεν καὶ πάλιν:

Θαρσεῖν χρή· τάχ' αὔριον ἔσσετ' ἄμεινον!

Μ. Δ. Σ.

Ο ΒΟΣΚΟΣ.

Πῶς ἐλαφροκοιμήθηκα ἀνάμεσα 'στὴ δάφνη!
Σὰ μάνα μὲ νανούριζε ὁλονυχτὶς ἡ πεύκη
καὶ εἶδα ὄνειρο γλυκό, παράδεισο κ' ἀγγέλους.
Ἤμουν παιδὶ κ' ἐκεῖ βοσκός, βοσκὸς μὲ προβατίνες.

Ἀπάνω! κοιμηθήκατε καλά, ἀσπρόμαλλά μου·
πρὶ κλέψ' ὁ ἥλιος τὸ δροσό, ἡ Γῆ πρὶ ξεροσκάση,
βοσκήσετε χαρούμενα, βοσκήσετε, μικρά μου,
πρὶ τῆς αὐγῆς ἡ ὡμορφιὰ κ' ἡ μυρωδιὰ περάση.
Ἐγὼ μὲ τὴ φλογέρα μου σᾶς λέγω ποῦ θὰ πᾶτε,
πρόβατα ποῦ θὰ βόσκετε κ' ἀρνιὰ ποῦ θὰ πηδᾶτε.

Γιὰ δὲς τ' ἀντικρυνὸ βουνὸ ὁ ἥλιος πῶς χρυσόνει·
οἱ βράχοι πῶς λαμποκοποῦν, τὰ φύλλα πῶς ἀστράφτουν.
Σὰ νύφη 'δὲς ὁ Οὐρανὸς τὴ Γῆ πῶς καμαρόνει
καὶ τὰ πουλάκια μ' ἔρωτα καὶ μὲ χαρὰ ἀνάφτουν.
Ἄκου καθένα 'στὸ κλαδὶ
Τὴν ἄνοιξι πῶς κελαδεῖ!

Τόρα ξυπνᾷ κ' ἡ μάνα μου, ξυπνᾷ κ' ἡ ἀδελφή μου
κ' ἀντάμα νὰ γιομίσουνε διαβαίνουνε 'στὴ βρύσι,
κ' ἕνας λεβέντης τοῦ χωριοῦ ποῦ χαίρετ' ἡ ψυχή μου
σέρνει μαζὶ τὸ μαῦρό του κ' ἐκεῖνος νὰ ποτίσῃ,
Κ' ἐγὼ φτωχάκι 'στὸ βουνὸ σᾶς παίζω τὸ καλάμι
νὰ πιῆτε καθαρὸ νερὸ καὶ κρύο 'στὸ ποτάμι.

Ὁ πλούσιος, λένε, τὴν αὐγὴ πῶς θέλει νὰ κοιμᾶται·
ἀλλοίμονο τὴ μοῖρα του! καὶ νὰ 'ξερε τί χάνει!
Γλυκόφωνα τῆς ἄνοιξις, πουλάκια μου, σωπᾶτε,
δροσιὰ τὸ τραγουδάκι μου 'στὸ στρῶμα του νὰ ράνῃ
κ' ὕστερα πάλι 'στὸ κλαδὶ
καθένα σας ἂς κελαδῇ.

Πῶς ἐλαφροκοιμήθηκα ἀνάμεσα 'στὴ δάφνη!
Σὰ μάνα μὲ νανούριζε ὁλονυχτὶς ἡ πεύκη
καὶ εἶδα ὄνειρο γλυκό, παράδεισο κ' ἀγγέλους.
Ἤμουν παιδὶ κ' ἐκεῖ βοσκός, βοσκὸς μὲ προβατίνες.

Μ. Δ. Σ.

Η ΒΙΒΛΟΣ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ-LE SCHAH NAMEH.
ΠΕΡΣΙΚΗ ΕΠΟΠΟΙΪΑ.

(Ὑπὸ Δώρας Ἰστριάδος).

II

Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῶν ἐπὶ τῆς «*Βίβλου τῶν Βασιλέων*» μελετῶν της ἡ κ. Δώρα Ἰστριὰς ἀνέφερε περὶ τῶν μυθικῶν τῆς Περσίας παραδόσεων, περὶ τοῦ ἐπὶ Djemschid χρυσοῦ αἰῶνος της, περὶ τῶν κατὰ τῶν Σιμιτῶν καὶ Τουρανίων (*) πολέμων της, περὶ τοῦ Φεριδοὺν, τοῦ ἐθνικοῦ ἥρωος καὶ τοῦ σιδηρουργοῦ ἐλευθερωτοῦ αὐτῆς, οὗτινος τὸ δερμάτινον περίζωμα κατέστη ἡ ἐθνικὴ σημαία.

Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τὸ Ἰρὰν φαίνεται μὴ ἀρκούμενον εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς αὐτονομίας του, ἀλλὰ διδόμενον καὶ εἰς κατακτήσεις. Αὕτη εἶνε ἡ ἐποχὴ τῶν Keï-Khosrou (Κύρου), Kaous (Καμβύσου), Guschtasp (Δαρείου υἱοῦ τοῦ Ὑστάσπου), καὶ Ardeschir (Ξέρξου.) Ἡ ἀπαισία ὅμως πολιτικὴ τῶν κατακτήσεων ἔσχε τὰ συνήθη αὐτῆς ἀποτελέσματα καὶ κατέληξεν εἰς τὸν Μαραθῶνα, τὴν Σαλαμῖνα καὶ τὰς Πλαταιάς, ὅπως καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας εἰς Οὐατερλὼ καὶ Σεδάν.

Τὸ πατριωτικὸν πνεῦμα ὑπὸ τὴν ἔποψιν ἐκείνην, καθ' ἣν ἀνέκαθεν παράγει τὰ αὐτὰ σφάλματα καὶ τὰς αὐτὰς πλάνας, ὁ πίναξ τῶν μηδικῶν πολέμων οἷον κατενόησεν αὐτὸν ὁ Φιρδούσης, ἠχὼ πιστοτάτη καὶ περιπαθὴς τῶν παραδόσεων τῆς χώρας του, ἀνακαλεῖ δι' ἐκπληκτικοῦ τρόπου τὰ παράδοξα αὐτοκρατορικὰ χρονικὰ τῆς Γαλλίας ἅτινα ὡς γνωστὸν βασίζονται ἐπὶ τῶν μυθωδῶν ἀγγελιῶν (bulletins) τοῦ μεγάλου στρατοῦ καὶ τῶν ἐν Ἀγίᾳ Ἑλένῃ διαψευσθεισῶν ἐλπίδων. (**)

Νικηθεὶς εἰς τὸν Μαραθῶνα ὡς καὶ εἰς τὰς Πλαταιὰς ὁ «*Βασιλεὺς τῶν Βασιλέων*» ἐθριάμβευεν ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ λαοῦ του, αἱ δὲ ἀτυχεῖς πρὸς ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν, ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως καὶ Ἰλισσοῦ ἐκδρομαί του ἐφαίνοντο αὐξάνουσαι τὸ γόητρον αὐτοῦ παρὰ τοῖς εὐπίστοις ὑπηκόοις του.

Ἐν τούτοις, ὡς μοναδικὸν φαινόμενον, καθολική τις σχολή, ἥτις ἐν τοῖς ἐλευθέροις ἔθνεσι δὲν βλέπει ἢ «*πράκτορας ἐπαναστάσεων καὶ αἱρέσεων*», φαίνεται ὡσεὶ θέλουσα νὰ υἱοθετήσῃ τὰς ἐθνικὰς τοῦ Ἰρὰν παραδόσεις, ἵνα παρουσιάσῃ ὡς συμβεβηκότα ἄνευ συνεπειῶν τὰς ἀξιομνημονεύτους ἐκείνας ἡμέρας, καθ' ἃς ἡ ἀνίκητος σπάθη τῆς Ἑλλάδος εἶχε βαρύνει τοσοῦτον εἰς τὴν πλάστιγγα τῶν τυχῶν. Ἐκπληττομένη καὶ ἀγανακτοῦσα συγχρόνως εἰς θεωρίας τόσον παραδόξους, ἰδοὺ τί ἀποκρίνεται ἡ κ. Δώρα Ἴστρια:

« Οἱ μεγαλείτεροι ἄνδρες τῆς Ρωμαϊκῆς δημοκρατίας ἐφρόνουν πολὺ ἀλλοίως· οἱ Σκιπίωνες καὶ Κικέρωνες ἦσαν ἀληθεῖς φιλέλληνες. Εἰς τὰς χώρας, ἔνθα ὁ πρὸς τὰ ἐλεύθερα καθιδρύματα ἔρως τυγχάνει ἀκλόνητος, αἱ ἰδέαι συνταυτίζονται μὲ τὰς ἰδέας ἐκείνων καὶ ὁ Γλάδστων θαυμάζει τὴν ἀρχ. Ἑλλάδα κατ' οὐδὲν ὀλιγώτερον ἑνὸς ριζοσπάστου, οἷος ὁ ἱστοριογράφος Grote. Νομίζω ὅτι οἱ Ἄγγλοι σκέπτονται ὀρθῶς, ἡ δὲ γνώμη αὐτῶν διεσπάρη μετὰ ζωηρότητος ὑπὸ τοῦ Michelet. Βεβαίως οἱ Πέρσαι ἔσχον πεπαιδευμένους ἄνδρας, οὓς οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῇ ἀγνοίᾳ αὐτῶν δὲν ὑπωπτεύοντο· βεβαίως ἡ Κυβέρνησις αὐτῶν δὲν ὑπῆρχε τοσοῦτον δεσποτική, ὅσον τὴν ἐφανταζόμεθα· βεβαίως ἡ ἀξιοσημείωτος ροπὴ πρὸς τὸν ἀγροτικὸν βίον καὶ ἡ ἀντιπάθεια αὐτῶν πρὸς τὰ Κρόνια τῶν ἡδυπαθῶν λατρειῶν τυγχάνουσιν ἀξιέπαινα, εὐλόγως δὲ δύναταί τις νὰ θαυμάζῃ τὸ μεγαλεῖον τοῦ διανοητικοῦ παρελθόντος τῶν ἐθνῶν, τοσοῦτον ἄλλως ὑποδεεστέρων ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικόν· δὲν πρέπει ὅμως ὡς ἐκ τούτου ν' ἀπατηθῶσιν ἀπὸ τὰς ἀθώας πλάνας τῶν κλασσικῶν ἀναμνήσεων ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐδοκίμασαν ἴσην μετ' ἐμοῦ βαθυτάτην συγκίνησιν εἰς τὸν Μαραθῶνα, τὴν Σαλαμῖνα καὶ τὰς Πλαταιάς, οἵτινες παρετήρησαν μετὰ σεβασμοῦ τὰ πεδία ἐκεῖνα, ἐφ' ὧν μία δραξ ἀπαραμίλλου μέχρι τοῦδε νοημοσύνης συνῆψε τὰς πρώτας καὶ ἀξιομνημονεύτους ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας μάχας. Εὔκολον ἴσως νὰ ὁμιλῇ τις μετ' ἀδιαφορίας ἢ καὶ ὀργῆς περὶ τῶν ἀδυνάτων, οἵτινες ἐκτίθενται εἰς τὰς σκληροτέρας δοκιμασίας πρὸς διατήρησιν τῆς ἰδίας ἀνεξαρτησίας αὐτῶν, τοῦ μεγίστου τῶν ἀγαθῶν ἔθνους ἐπιθυμοῦντος νὰ ἐπισύρῃ τὴν ὑπόληψιν καὶ τὰς συμπαθείας ὁλοκλήρου τοῦ Κόσμου. Μετὰ τὰς μάχας ὅμως τῆς Σαδόβας καὶ τοῦ Σεδάν, καθ' ἃς εἴδομεν νὰ καταρρεύσῃ ἐν διαστήματι ἑπτὰ ἡμερῶν ἢ ἑπτὰ μηνῶν κραταιὰ στρατιωτικὴ μοναρχία, πιστεύω ὅτι ἕκαστος δικαιοῦται — χωρὶς νὰ προσέξῃ ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν μεγαλοποίησιν τῶν νικητῶν ὅλων τῶν ἐποχῶν — νὰ θαυμάζῃ τοὺς στρατιώτας τοῦ Μαραθῶνος καθὼς καὶ τοὺς κληρονόμους τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς δόξης των, οἵτινες ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἑπτὰ ὁλόκληρα ἔτη ἀντεστάθησαν, χωρὶς ν' ἀπολέσωσι τὴν ἡρωϊκὴν αὐτῶν πίστιν διὰ τὴν τύχην τῆς πατρίδος των, κατὰ τῶν συνομοσασῶν δυνάμεων τῶν τριῶν τοῦ παλαιοῦ κόσμου ἠπείρων.

Ὅτι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ εἶχον τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ ἐλαττώματα αὐτῶν εἶνε εὔκολον ν' ἀποδείξῃ τις, ἀλλὰ καὶ οἱ νικηταὶ τῆς Zemmopes καὶ οἱ στρατιῶται τοῦ Valmy δὲν ἦσαν ἀκηλίδωτοι.

Ὁ Dumouriez ἦτον ἀσταθέστερος τοῦ Θεμιστοκλέους, ὁ δὲ Μιραβὼ δὲν ἠγάπα ἧττον τοῦ Παυσανίου τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰ χρήματα.

Ἡ ἐθνοσυνέλευσις ἐνέκλειεν εἰς τοὺς κόλπους της τέρατα καὶ ὅμως εἷς πιστὸς νομιμόφρων, ὁ μέγιστος μετὰ τὸν Μιραβὼ ῥήτωρ τῆς Γαλλίας, ηὐχαρίστησεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ἐθνικοῦ βήματος, διότι *ἔσωσε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Γαλλίας*!

Τὸ κατ' ἐμὲ δὲν δύναμαι ἢ νὰ συμφωνήσω μετὰ τοῦ Berryer. Εἰς τὴν πάλην ὅμως τῆς Ἀσίας κατὰ τῆς Εὐρώπης δὲν πρόκειται ἁπλῶς περὶ τῆς διασώσεως μιᾶς χώρας· οἱ στρατιῶται οἵτινες ἐνίκησαν τὸν Μ. Βασιλέα ἦσαν οἱ στρατιῶται, τῆς ἀνθρωπότητος, ἠδύναντο δὲ νὰ ἐννοήσωσι τὸν συστρατιώτην ἐκεῖνον τῶν Πλαταιῶν, ὅστις ἐδακτυλοδείκτει τὸν Προμηθέα προσπεπασσαλευμένον ἐπὶ τοῦ Καυκάσου, δυσανασχετοῦντα νὰ κλίνῃ τὸ μέτωπον ἐνώπιον τοῦ Κυρίου τοῦ παντὸς καὶ κράζοντα ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ ἀποκρήμνου δεσμωτηρίου του.

. . . . . οὐκ' ἂν ἀλλάξαιμ' ἐγώ,
κρεῖσσον γὰρ, οἶμαι, τῇ δε λατρεύειν πέτρᾳ,
ἢ πατρὶ φῦναι Ζηνὶ πιστὸν ἄγγελον. (*)

(*) Μογγολικὰ φῦλα.

(**) Ἴδε τὰ ἔργα τῶν κ. κ. Zonfrey et Barni.

(*) Αἰσχυλ. Προμηθ. Δεσμώτ· στιχ. 966—968.

Η ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΔΥΑΣ
ΤΩΝ ΑΔ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΟΥΤΣΩΝ.

Ἂν, ὡς ἐρρέθη, ἔθνος ἢ αἰὼν ἄνευ ποιητῶν ὁμοιάζη οὐρανὸν ἄνευ ἀστέρων, ἡ Ἑλλὰς ἀνέκαθεν ὑπῆρξεν ἡ χώρα ἧς, ὁ οὐρανὸς οὐδέποτε ἐστερήθη τοιαύτης λάμψεως. Ὑπὸ τὸν ποιητικὸν αὐτῆς οὐρανὸν ἡ Μνημοσύνη ἐγαλούχησε τὰ μελίρρυτα ἐκεῖνα χείλη, ὧν τὰ ᾄσματα ἀπηθανάτισαν τὸν Παρνασσόν. Ἀφ' ἧς ὁ ἀοιδὸς τῆς Ἰωνίας ἐδίδαξε τὰς πρώτας ἐκείνας ἁπλοϊκὰς τῆς Ἑλλάδος γενεὰς ὡς ποιητής, ἱστορικὸς καὶ φιλόσοφος τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν ἐπιστήμην, ψάλλων τὰ πρῶτα πολεμικὰ κατορθώματα τῶν προγόνων του, μέχρις οὗ ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Θουκυδίδης ἐγκαινίασαν τὴν ἐποχὴν τῆς διανοητικῆς αὐτῆς ἀκμῆς, διαχύσαντες ἕκαστος ἰδιαιτέρως τὸ ἔλαιον τῆς εὐφυΐας των εἰς τοὺς μεγάλους φάρους τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως, ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ὁποίων αἱ νεώτεραι γενεαὶ ἤκμασαν καὶ προήχθησαν, καὶ ἀπὸ τῆς λαμπρᾶς ἐκείνης ἐποχῆς μέχρι τῆς ὥρας καθ' ἣν ὁ ἥλιος τῆς Ἑλληνικῆς δόξης καὶ λαμπρότητος ἤρξατο δύων, μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν οἱ ναοί της κατέπεσον εἰς ἐρείπια καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς ἐθρήνησαν ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ ποταμοῦ Βαβυλῶνος, ἡ ποιητικὴ τῆς Ἑλλάδος γενεὰ δὲν ἐξέλιπε. Καὶ ὅτε ἀκόμη ὁ οὐρανὸς αὐτῆς ἐσκοτίσθη ὑπὸ τοῦ κονιορτοῦ, ὃν ἡ σιδηρᾶ πτέρνα τῶν ἐπιδρομέων διήγειρεν εἰς νέφη, καὶ τότε ἀκόμη ἐπὶ τῶν ἀκρωρειῶν ἡ Ἑλληνικὴ Μοῦσα φεύγουσα διέσωσε τὴν λύραν της καὶ ἠκούσθη ψάλλουσα καὶ καλοῦσα περὶ ἑαυτήν, παρηγοροῦσα καὶ ἐνθαρρύνουσα τὰ διασκορπισθέντα τέκνα της.

Παναγιώτης Σούτσος.

Εἶνε γνωστὰ τὰ προϊόντα ἐκεῖνα τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ἅτινα ἀποπνέουσι πῦρ ἀνδρείας καὶ πατριωτισμοῦ, ὑπὸ ἔνδυμα ἁπλοῦν, φυσικὸν καὶ ἀτημέλητον ἀποκαλύπτοντα τὰς ἐξαιρέτους ποιητικὰς καλλονὰς φαντασίας ζωηρᾶς, εὐφυΐας καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἀληθοῦς.

Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὴν δημώδη φιλολογίαν τῶν ὀρέων ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ἡ Ἑλληνικὴ Μοῦσα ἤρχισεν ἀναφαινομένη ἐν τοῖς κύκλοις τῆς εὐρουλὸς καὶ ἄλλοι δόκιμοι ποιηταὶ εἶχον προαναγγείλει τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν ἡ Ἑλλὰς ἔμελλε νὰ καυχηθῇ εἰς τὴν ποιητικὴν δυάδα, ἥτις ἂν δὲν ἐδημιούργησεν ἐρρύθμισεν ὅμως καὶ πρώτη, δύναταί τις εἰπεῖν, ἐστιχούργησεν εἰς καθαρεύουσαν γλῶσσαν· ἐννοοῦμεν τοὺς ἀδελφ. Παναγ. καὶ Ἀλεξ. Σούτσους.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ἀπέθνησκον ἐν Γαλλίᾳ ὁ μὲν ἐπὶ τῆς κλίνης ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ ἐκριώματος τῆς Γαλλ. ἐπαναστάσεως οἱ ποιηταὶ

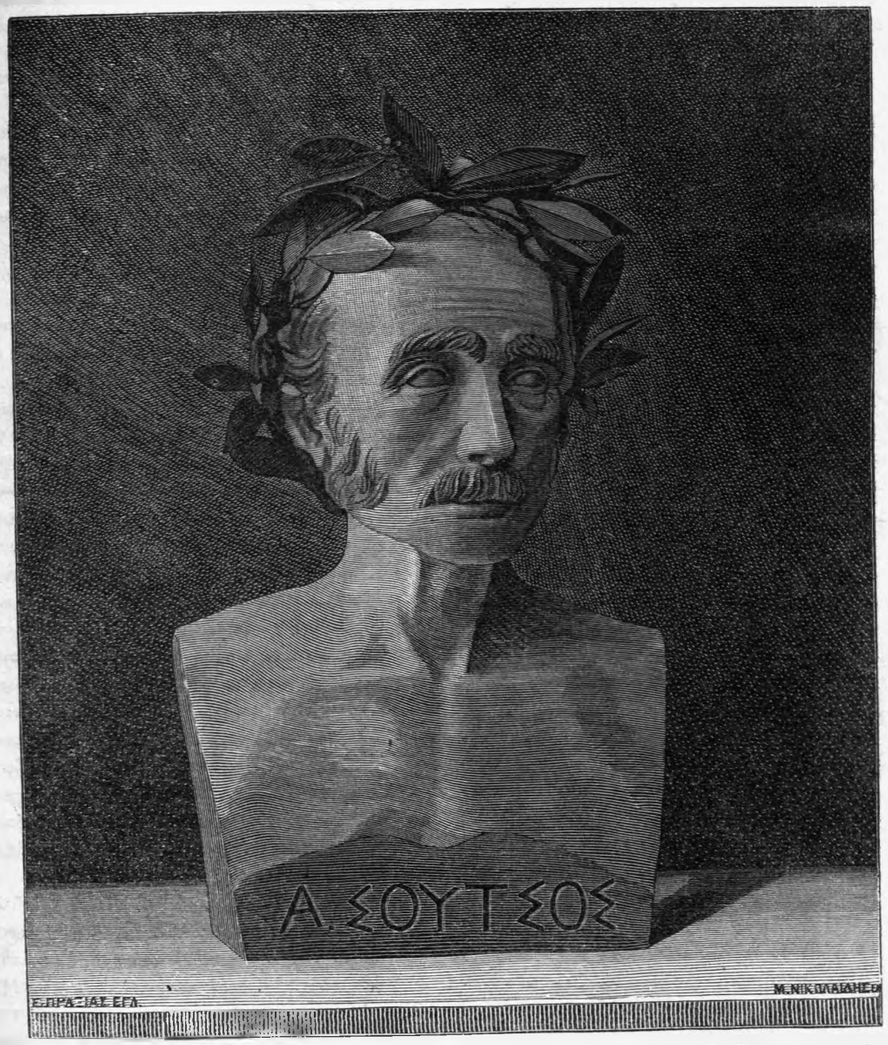

παιδεύτου ἀλλ' ὀλιγαρίθμου Ἑλληνικῆς νεολαίας, ἥτις ἐξ Ἰταλίας ἐζήτησε πρῶτον καὶ μετὰ ταῦτα ἐκ Γαλλίας τὰ νάματα τῆς παιδείας καὶ μορφώσεως.

Κατὰ δὲ τὸ 1810 ὁ Ν. Σαλτέλης, Ἴων τὸ γένος, θνήσκων ἐπὶ τῶν Σμυρναϊκῶν ἀκτῶν, κρούει λύραν πένθιμον ἀλλὰ πλήρη ἁρμονίας καὶ γλυκύτητος. Θνήσκει δ' ἐπίσης εἰς νεαρὰν ἡλικίαν ὁ εὐφυέστατος Ραφτόπουλος, Σμυρναῖος. Ἐκτὸς τούτων ὁ Ι. Ρ. Νεάδελφοὶ Σενιέροι, γεννηθέντες ἐν Κωνσταντινουπόλει, οἱ ἀδελφοὶ Σούτσοι ἔβλεπον τὸ φῶς εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν πόλιν· ὁ μὲν Παναγιώτης κατὰ τὸ 1798, ὁ δὲ Ἀλεξανδρος κατὰ τὸ 1803. Ἀμφότεροι ἔτυχον καλῆς ἀγωγῆς· ὁ Ἀλέξανδρος μάλιστα ἐξεπαιδεύθη ἐν Εὐρώπῃ καὶ ὑπῆρχε τοσοῦτον ἐγκρατὴς τῆς Γαλλικῆς, ὥστε καὶ συνέγραψεν ἐν αὐτῇ ἐμμέτρως. Ὁμολογουμένως ὁ Παναγιώτης τυγχάνει πολὺ ὑποδεέστερος τοῦ Ἀλεξάνδου· οὐχ ἧττον ὅμως ἐν τῇ δραματικῇ αὐτοῦ ποιήσει ἀπαντῶνται καλλοναὶ ἐξισούμε-

ναι πολλάκις ταῖς τοῦ ἀδελφοῦ· ὁ δὲ Ὀδοιπόρος του, τὸ κάλλιστον ἴσως τῶν δραματικῶν αὐτοῦ ἔργων, ἀποπνέει τὸν ἐνθουσιασμὸν ἀληθοῦς ποιήσεως. Ὁ Παναγιώτης, ποιητὴς θρησκευτικός, δύναταί τις εἰπεῖν, ἐνίοτε, ὑπενθυμίζει ἡμῖν ἐν τῷ *Μεσσίᾳ* του τὸν Κλόψτωκα καὶ ἐν τῷ *Ὀδοιπόρῳ* του τὸν Λαμαρτῖνον, μᾶλλον ἐκείνου ἀνεξέλεγκτος ὑπὸ τῶν **Cormenins** τῆς Ἑλλάδος ὡς πρὸς τὴν βαθύτητα τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος καὶ τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν του. Ἐνίοτε, ὡς ἐρρέθη καὶ ἀλλαχοῦ (*), μεταφράζει τὸν Φόσκολον λίαν ἐπιτυχῶς· δυστυχῶς ὅμως δὲν παρουσιάζεται ὡς μεταφραστής, ἀλλ' ὡς ἐπινοητής. Ἐκτὸς τῶν μνημονευθέντων αὐτοῦ δύο δραμάτων ἐποίητε τὸν *"Ἄγνωστον,,* τὸν *"Καραϊσκάκην,* τὸν *"Βλαχάβαν,,* καὶ λυρικὰ πλήρη πατριωτισμοῦ. Τὰ *"Σαπφικὰ,,* αὐτοῦ δὲν στεροῦνται χάριτος· ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν δὲ καθόλου, ὑπολογίζων τις καλῶς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν οἱ ἀδελ. Σοῦτσοι ἐτόνισαν τὴν λύραν εὑρίσκει οὐ μόνον αὐστηρὸν ἀλλὰ καὶ ἄδικον τὸν ἐσχάτως ἀποθιώσαντα ἐπικριτὴν αὐτῶν Ἀσώπιον.

Ἐν τούτοις ὁ Παναγιώτης Σοῦτσος, καί τοι μὴ ὑποστὰς τὰ δεινοπαθήματα καὶ τὰς περιπετείας τοῦ ἀδελφοῦ του, ἐτελεύτησε πένης καὶ πλήρης θλίψεως ἐν μέσῳ ἐθνικοῦ πένθους καὶ παντοίων ἀτυχημάτων, δι' ὧν τὸ γῆρας ἐπεφύλαττε νὰ στέψῃ τὴν πολιὰν αὐτοῦ ἀντὶ πάσης ἄλλης ἀνταμοιβῆς. Ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος συνέρρευσε δακρυρροῶν ἐπὶ τοῦ μνήματος τοῦ γηραιοῦ ἀοιδοῦ, ὅστις τοὐλάχιστον εὐτυχέστερος τοῦ ἀδελφοῦ του ἀνεπαύθη ἐν τοῖς κόλποις τῆς φίλης γῆς, ἧς τοὺς ἀγῶνας ἔψαλε καὶ τὰς δυστυχίας ἐθρήνησε. Μεταξὺ δὲ καὶ ἄλλων ὁ εὐπαίδευτος νέος Βασιλειάδης ἔρριψεν ἐπὶ τοῦ τάφου του καταλήγων ὡς νεκρικὰ ἄνθη ἐκεῖνα, δι' ὧν ἐν τῷ *Ὀδοιπόρῳ* του ἔστεψε τὴν ἀθανασίαν τοῦ θανάτου, ἐνῷ ἕτερος ποιητὴς ὁ Γεώργιος Παράσχος συνῴδευε διὰ τῶν θρήνων τῆς πατριωτικῆς λύρας του τὴν λυπηρὰν ἀγγελίαν ὅτι

Ἔκλινε τὴν κεφαλὴν ὁ Βάρδος τοῦ ἀγῶνος
κ' ἐσβέσθη ὁ γλυκύτερος ἀστὴρ τοῦ Ἑλικῶνος.

Ἀνατρέχοντες ἤδη ὀλίγον, ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν νεώτερον ἀδελφόν, ἀλλὰ ἐνδοξότερον καὶ πολυπαθέστερον ποιητὴν τοῦ *Περιπλανωμένου*. Δικαίως ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος ὠνομάσθη ὁ πατὴρ τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως, διότι — καί τοι πρὸ αὐτοῦ, ὡς προέφημεν, καὶ ἄλλοι τινες προανήγγειλαν τὴν προσφιλῆ τῆς Ἑλλάδος Μοῦσαν ἐπιστρέφουσαν ἀπὸ τῶν ὀρέων ἐν τῇ νέᾳ πόλει τοῦ Κέκροπος, ἴσως δὲ μεταξὺ αὐτῶν ὁ Ἀθανάσιος Χρηστόπουλος, ὁ νέος τῆς Ἑλλάδος Ἀνακρέων, πλήρης χάριτος καὶ εὐφυΐας, ὑπερτερεῖ ἐνίοτε ὡς λυρικὸς καὶ μᾶλλον πρωτότυπος τοῦ Ἀλεξάνδρου φαίνεται, οὐχ ἧττον — ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος, καθαρεύων ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν, διακρίνεται μᾶλλον παντὸς ἄλλου ἐπὶ καλλιεπείᾳ καὶ ἡ στιχουργία αὐτοῦ ῥέει διαυγής, ἀδίαστος, εὔκολος ὡς ἡ τοῦ Ρωμαίου Ὀβιδίου καὶ τοῦ Ἰταλοῦ Μόντη. Τὰς ἀρετὰς ταύτας οὐδεὶς δύναται νὰ τῷ ἀμφισβητήσῃ, ἀλλ' οὔτε ὅμως εἶνε δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς ποιητὴς πρωτότυπος οὐδ' ἐπέφερε μεταρρύθμισίν τινα παραπλησίαν ἐκείνων, δι' ὧν ἐγκαινιάζονται αἱ ἐποχαὶ τῶν νέων φιλολογικῶν σχολῶν· πολλάκις, καὶ τοῦτο παρατηροῦμεν χάριν τῶν νεωτέρων τῆς Ἑλλάδος ποιητῶν, φαίνεται οὐχὶ δανειζόμενος ξένας ἰδέας, ἀλλὰ μεταφέρων ὁλοκλήρους περιόδους ὡς καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ μετὰ τόσης ὅμως ἐπιτυχίας καὶ τέχνης, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ κάτοχος τῆς Εὐρωπαϊκῆς φιλολογίας νὰ μὴ δύναται πολλάκις νὰ τὸ διακρίνῃ.

Ἐν γένει ἐν τῇ ποιήσει τοῦ Ἀλεξάνδρου κύριον πάθος εἶνε ἡ φιλοπατρία καὶ ὅπου ἐνίοτε ἡ φαντασία φαίνεται βεβαρυμένη ἡ φλὸξ αὐτῆς ζωογονεῖ καὶ διαχέει λάμψιν ἐν τῇ ρεούσῃ πάντοτε στιχουργίᾳ του.

Τὸ ἐξοχώτερον τῶν ποιημάτων αὐτοῦ εἶνε ὁ *Περιπλανώμενος*, ποίημα λυρικόν, ἔνθα τὸ περιπαθὲς τῶν αἰσθημάτων συνοδεύεται ὑπὸ τῶν κεραυνοβόλων καὶ πατριωτικῶν ἀγορεύσεων κατὰ τῶν καταχρήσεων τῆς τότε Παυαροκρατίας. Τὸ ὅμμα *τοῦ τεθλιμμένου ἐραστοῦ* τῆς Ἀγλαΐας, περιερχομένου πρωΐαν τινὰ τὸ ἄστυ τοῦ Κέκροπος, ἔνθα ἐπέστρεψεν ἐκ τῆς ξένης, ἐκπλήττεται ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς ξενοκρατουμένης πατρίδος του καὶ ἀκούει

Παυαρῶν βαρβάρων φθόγγους δυσηχεῖς καὶ ἀσυνήθεις·
Ἐξυθρίζων τὴν Ἑλλάδα, κάθηται Κελτὸς καὶ Σκύθης
Εἰς τὸν οἶκον τοῦ Σωκράτους
καὶ τὴν Πνύκα διεδέχθη τὸ Συμβούλιον τοῦ κράτους.

Δευτερεύοντος λόγου εἶνε τὸ ἐπικόν του ποίημα ἡ *Τ. Ἑλλὰς* καὶ τὰ πολιτικά του Δράματα *Πρωθυπουργός*, *Ἀτίθασσος Ποιητὴς* κ. λ. Ἐποίησε προσέτι *Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ἀνατολικοῦ πολέμου* καὶ πλεῖστα λυρικά, προϊόντα ἀρρενωπῆς καὶ ἐνθουσιώδους λύρας ἀποπνέοντα οὐχὶ τὸν ἐρωτικὸν λίβανον τῆς ἀθυμίας καὶ ἀπελπισίας, ἀλλὰ τὸν ἐπὶ τῶν τάφων τῶν ἡρώων καιόμενον καὶ ζωογονοῦντα τὰς καρδίας συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων· λυρικὰ προϊόντα, εἰς ἅτινα ἀνήκει οὐχὶ ὁ ὠχρὸς τῆς κυπαρίσσου κλῶνος, ἀλλ' ὁ αἱμοβαφὴς τῆς δάφνης κλάδος, ὅστις στέφει τὰς κεφαλὰς τῶν μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας καὶ τοὺς Ὀλυμπιονίκας ἐν τῷ σταδίῳ τῶν μεγάλων καθηκόντων. Οὐχ ἧττον ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος διακρίνεται καὶ ὡς κωμικὸς ποιητής, αἱ δὲ πολιτικαί του Σάτυραι εἰσὶ πλήρεις χάριτος καὶ λεπτότητος. Ἐν τῇ Μενιππείᾳ του ἐπιπίπτει καὶ πάλιν δριμὺς κατὰ τῶν Παυαρῶν καὶ τῶν κυβερνητικῶν ἐν γένει καταχρήσεων, ὑπερασπίζεται τοὺς περιφρονουμένους ὑπὸ τῶν ξένων ἀπομάχους τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀνακράζει

. . . *ὦ αἶσχος καὶ ὦ λύπη!*
κονιορτὸν ἐσκόρπιζον τῶν Παυαρῶν οἱ ἵπποι
καὶ λυπημένοι καὶ πεζοὶ ἀπὸ πτωχὰς καλύβας
ὁ . . . ἔβγαινον καὶ ὁ Βορέας-Γρίβας

Ἐν τῇ κωμῳδίᾳ τοῦ « Ἀσώτου » ἐμφαίνεται εὐφυέστατον σατυρικὸν πνεῦμα καὶ τὸ ἔργον αὐτὸ δύναται νὰ παραδληθῇ μὲ τὰ ἐπιτυχέστερα προϊόντα τῶν νεωτέρων ἡμῶν καὶ δοκιμωτέρων κωμικῶν.

Καὶ τοσαῦτα μόνον, ὅσα συγχωροῦσιν ἡμῖν ἄλλοι τε λόγοι καὶ τὰ ὅρια τῆς συνοπτικῆς ταύτης βιογραφίας, περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου ὡς ποιητοῦ· ἄδικον ὅμως ἤθελεν εἶναι νὰ προσέλθωμεν ἐπὶ τοῦ ἐν τῇ ἐξορίᾳ τάφου του πρὶν ἢ ἀναμνησθῶμεν τοῦ πολίτου τῆς γ'. Σεπτεμβρίου, τοῦ δεσμώτου καὶ προγεγραμμένου τῆς Βιτελσβαχικῆς δυναστείας, τοῦ γηραιοῦ καὶ περιπλανηθέντος βάρδου.

(*) Ἴδε Μέντορ. Βιογρ. Σολωμ. Τόμ. Α'. Σελ. 238.

Ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος ἀπεστράφη ἀνέκαθεν τὴν κυβέρνησιν τοῦ Καποδιστρίου, ἡ δὲ κριτικὴ ἱστορία ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου θ' ἀφιερώσῃ γραμμάς τινας καὶ περὶ τοῦ ποιητοῦ. Ἔνθερμος λάτρις τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν ἢ μᾶλλον δημοκράτης ἀνύψωσε τὴν σημαίαν τῆς γ'. Σεπτεμβρίου ἐκ τῶν πρώτων καὶ ὑπ' αὐτὴν ἐχαιρέτισε τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ἀποσπάσαντα ἐκ τῶν βασιλικῶν χειρῶν τὸν συνταγματικὸν χάρτην. Φεῦ! πόσον ταχέως διελύθησαν μετὰ ταῦτα αἱ ἐλπίδες τοῦ πανελληνίου! ἀλλ' ὁ ἥρως ποιητὴς δὲν ἐκοιμήθη οὐδ' ἀφῆκε τὴν λύραν του κρεμαμένην εἰς ἔρημον γωνίαν. Ἦτο ὅμως ἑπόμενον νὰ ὑποπέσῃ εἰς τὴν βασιλικὴν δυσμένειαν καὶ εἰς τὸ μῖσος πολλῶν ἀρχολιπάρων ὁ τοσοῦτον τολμηρῶς κατατοξεύσας τὴν παρανομίαν καὶ τοιαύτην φωνὴν ἀφεὶς ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων καὶ ἐλευθεριῶν τοῦ λαοῦ· ἦτο ἑπόμενον νὰ ψάλῃ

. . . . . *οὐρανοὶ σαπφειρωμένοι,*
χαίρετε! . . . εἰς τὰ δεσμά μου δόξα νέα μὲ προσμένει.

Καταδιωχθεὶς πολλάκις καὶ ἀθωωθεὶς ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων δικαστηρίων ἐπέπρωτο νὰ ὑποστῇ τὴν *καταδικαστικὴν ἀπόφασιν* μερίδος τινὸς τοῦ κατ' αὐτοῦ ὑποκινηθέντος ὄχλου τῶν Ἀθηνῶν, ἐν ταῖς ὁδοῖς τῆς πρωτευούσης, ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ· εἶνε γνωστόν, πιστεύομεν, τὸ λυπηρὸν αὐτὸ ἐπεισόδιον τοῦ ἱστορικοῦ βίου τοῦ ποιητοῦ ὡς ἐπίσης καὶ οἱ στίχοι, δι' ὧν προσέτριψε τὴν κηλίδα τῆς κατατσχύνης ἐπὶ τοῦ μετώπου τῶν καταδιωκτῶν του. Ἐπὶ τέλους ὅμως ὀλίγον πρὸ τῶν *Ναυπλιακῶν* βλέπομεν αὐτὸν καὶ ἐν τῇ φυλακῇ, ἔνθα ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνου διάστημα ἔμεινεν ἐν κακουχίᾳ, μόνον ἔχων σύντροφον τὸν μικρόν του κύνα, τὴν προσφιλῆ του *Πανδώραν*, ἧς οὐδέποτε ἔκτοτε ἀπεχωρίσθη· τυχὼν ἐν τούτοις χάριτος παρὰ τοῦ βασιλέως ἐξῆλθε τῆς φυλακῆς ἀσθενῶν καὶ

Διωκόμενος ἀπαύστως ἀπὸ μαύρας ἐνθυμήσεις
δίδεται εἰς τὰς βιαίας καὶ συχνὰς περιπλανήσεις.

Ἡμέραν τινὰ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἀνὴρ μέσης ἡλικίας, φέρων τὴν ἀσυνήθη ἐνδυμασίαν τοῦ φράγκου, περιήρχετο τὴν ἀγορὰν τῶν *Σωκίων*, πόλεως ἀπεχούσης ὥρας τινὰς ἐκ Ν. Ἐφέσου, συνοδευόμενος ὑπὸ ἑνὸς κυναρίου· ἡ φυσιογνωμία, τὸ ἀλλόκοτον ἦθος, ἡ συμπεριφορὰ ἴσως τοῦ ξένου, ἐκίνησαν τὴν περιέργειαν τῶν παίδων, περιέργειαν ἥτις συνήθως ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ἀνατολῆς μετατρέπεται εἰς παιδαριώδη ἀλλὰ βάρβαρον καὶ ἐνοχλητικὴν ἐπίθεσιν· ὁ ποιητὴς τοῦ Περιπλανωμένου ὑπῆρχε μετ' οὐ πολὺ τὸ παίγνιον τῶν παίδων τῆς πόλεως μέχρις οὗ ἀναγνωρισθεὶς ὑπό τινος ὁμογενοῦς ἔτυχε τῆς ἁρμοζούσης ὑποδοχῆς καὶ δεξιώσεως. Δέον ὅμως ἐνταῦθα νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἐλαττώματά τινα τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τοῦ ποιητοῦ ἐξέθετον αὐτὸν πολλάκις ἀπρεπέστατα.

Ὅτε μετὰ ταῦτα ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐψήφισε τὸ γλίσχρον ποσὸν 2.000 δραχμ. ὑπὲρ αὐτοῦ, ἡ ὑγεία του ἦτο προσβεβλημένη σπουδαίως· ἑπομένως καὶ πάλιν ἤρξατο περιοδεύων.

Ἐπὶ τέλους κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1863 ἀπεβιβάσθη ἐκ Χίου εἰς τὴν Σμύρνην.

Ἐνταῦθα ἔσχεν ἐπιστηθίους φίλους τὸν ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐκ πετρελαίου κατακαέντα καὶ ἀποθιώσαντα Χουρμούζην καὶ τὸν συμπολίτην ἡμῶν κ. Π. Πιττακόν. Οἱ ἄνδρες οὗτοι, ὡς καὶ ὁσάκις ἄλλοτε ἐπεσκέφθη τὴν πόλιν μας, ἅμα πληροφορηθέντες τὴν ἐνταῦθα ἄφιξίν του ἔσπευσαν νὰ τὸν ὑποδεχθῶσιν· εἶχε δὲ οὗτος καταλύσει παραδόξως ἀντὶ εἰς ἓν τῶν ξενοδοχείων τῆς πόλεως εἰς ἓν τῶν γνωστῶν Ὀθωμανικῶν πανδοχείων. Ἡ κατάσχεσις ὅμως τῆς ὑγείας του ἀπῄτει σύντονον μέριμναν καὶ τὸ ἀξιόλογον νοσοκομεῖον τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος ἐνεκρίθη ὡς τὸ καταλληλότερον ἄσυλον. Ὁποίων περιποιήσεων ἐν τῷ καταστήματι τούτῳ ἔτυχεν ἐκτὸς τῆς τακτικῆς ὑπηρεσίας καὶ παρὰ τῶν λοιπῶν πολιτῶν εἶνε περιττὸν ν' ἀναφέρῃ τις· ἄλλως τε δὲν ἐπιθυμοῦμεν νὰ φανῶμεν ἐξαίροντες τὸν φιλόξενον τῶν συμπολιτῶν μας χαρακτῆρα, ἐνῷ μάλιστα παρακατιόντες θὰ καταδείξωμεν αὐτοὺς καθυστεροῦντας τῆς πρὸς τὸν Ἐθνικὸν ποιητὴν ὀφειλῆς.

Ἐν τούτοις μ' ὅλας τὰς προσπαθείας καὶ τὰς περιποιήσεις τῶν ἰατρῶν, τῶν φίλων καὶ λοιπῶν πολιτῶν μετ' οὐ πολὺ αἱ περὶ ἀναρρώσεως ἐλπίδες ἐξέλιπον. Κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας του συνέθετο ἐπὶ τῆς κλίνης ποιήματά τινα μὴ ἰδόντα τὸ φῶς καὶ ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Παναγιώτην, ὃν ἠγάπα καὶ παρ' οὗ ἠγαπᾶτο περιπαθέστατα. Τέλος τὴν πρωΐαν τῆς Παρασκευῆς 5 Ἰουλίου 1863 ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος ἔκειτο νεκρὸς οὐχὶ ἐπὶ τῆς κλίνης του, ἀλλ' ἐπὶ τῆς στρωμνῆς ἑνὸς νοσοκομείου, οὐχὶ ἐν τῷ οἴκῳ καὶ τῇ πατρίδι αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῷ ἀσύλῳ τῶν ἐνδεῶν καὶ τῶν ξένων μακρὰν μὲν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἐν τῇ πατρίδι τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ τῆς Μούσης, ἣν καθ' ὅλον τὸν βίον ἐλάτρευσεν.

Ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ θανάτου του ἡ Ἑλληνικὴ κοινότης καὶ πολλοὶ τῶν λοιπῶν συμπολιτῶν συνέρρευσαν ἐν τῷ νοσοκομείῳ. Ἄνδρες γνωστοὶ διὰ τὴν φιλογένειαν αὐτῶν παρήτησαν πρῶτοι τὰς ἐργασίας των, ὅπως συντελέσωσιν εἰς τὴν λαμπροτέραν ὅσον ἔνεστιν ἐκφορὰν αὐτοῦ. Οἱ μαθηταὶ φέροντες κλώνους δάφνης ἠκολούθουν τὸ φέρετρον. Οὐδέποτε νεκρικὴ ἐν Σμύρνῃ τελετὴ ἐγένετο δημοτελεστέρα. Λόγοι ἐπικήδειοι ὑπὸ τῶν καθηγητῶν τῆς Εὐαγγ. Σχολῆς καὶ ἄλλων πολιτῶν ἐξεφωνήθησαν, τὸ δὲ πτῶμα τοῦ ποιητοῦ κατετέθη ἐν τῇ γῇ, ἥτις πρὸ αὐτοῦ ἐφιλοξένησε τὴν τελευταίαν καὶ ὀλιβερὰν φιλοξενίαν πολλοὺς καὶ ἄλλους ἐπισήμους ἄνδρας.

Ὀλίγον πρὶν ἢ ἡ πλάξ ἀποκρύψῃ αὐτὸν διὰ παντὸς ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Κόσμου ὁ καλλιτέχνης Ἐμμ. Ἡραξίας ἐπέτυχε νὰ λάβῃ τὸ ἐκμαγεῖόν του, ποιήσας μετὰ ταῦτα τὴν γνωστὴν ἐκείνην τοῦ ποιητοῦ προτομήν, ἥτις ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν Ὀλυμπίων κατὰ τὸ 1871 ἐν τῇ α'. συναγωγῇ καὶ α'. κλάσει τῶν ἔργων τῆς γλυπτικῆς οὐ μόνον ἐβραβεύθη διὰ χαλκίνου νομισματοσήμου α'. τάξεως, ἀλλὰ καὶ τὸ χιλιόδραχμον βραβεῖον τοῦ ποιητικοῦ διαγωνισμοῦ ἔλαβε μὴ ἐγκριθέντος ἀξίου τούτου οὐδενὸς τῶν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀποσταλέντων ποιημάτων, ἐπὶ τῆς πρυτανείας τοῦ κ. Κ. Βουσάκη. Εἰκὼν πιστὴ τῆς ἐν λόγῳ προτομῆς εἶνε ἡ παροῦσα ξυλογραφία τοῦ κ. Μ. Νικολαΐδου.

Οὕτως ἐτιμήθη ἐν Σμύρνῃ νεκρὸς ὁ ἀναξιοπαθήσας ποιητὴς τοῦ «Περιπλανωμένου»· τί δ' ἐν Ἀθήναις ἐτελέσθη πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς σκιᾶς αὐτοῦ δὲν εἶνε τοῦ παρόντος λόγου. Ἁπλῶς μόνον τὸ βλέμμα στρέφοντες πρὸς τὸ νεοσύστατον ἡμῶν νεκροταφεῖον, ὅπερ ἔπρεπε νὰ ἐγκαινιάσωμεν διὰ μιᾶς τοὐλάχιστον στήλης φερούσης τὸ ἔνδοξον αὐτὸ ὄνομα, μετὰ λύπης οὐδὲ τάφον αὐτοῦ ἐκ τῶν κοινοτέρων ἀνακαλύπτομεν. Φεῦ! οὕτω λοιπὸν ταχέως ἐλησμονήθη ὁ τοσάκις σφγκινήσας τὴν καρδίαν μας καὶ ἐγκαταλιπὼν ἡμῖν ἀθάνατον τῆς εὐφυΐας του κληροδότημα; ἐλησμονήθη ἐν διαστήματι δέκα ἐτῶν ὁ ἐπὶ 30ετίαν ἐργασθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν, ὁ τιμήσας την Ἑλλάδα ὡς ποιητὴς καὶ μοχθήσας ὑπὲρ αὐτῆς ὡς πολίτης;

Τίς πιστεύει ὅτι οἱ μὲν ὁμογενεῖς τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος δὲν ἠρώτησαν εἰσέτι ποῦ εὑρίσκεται ἡ κόνις του, ἐνῷ πρόσφατον παράδειγμα τῶν Ἰταλῶν πατριωτῶν διὰ τὸν ποιητὴν αὐτῶν Οὔγον Φόσκολον ὤφειλε νὰ τοῖς ὑπενθυμίσῃ τὸ ἱερώτερον αὐτὸ τῶν καθηκόντων; ἡμεῖς δέ, οἵτινες ἠδυνάμεθα νὰ καυχηθῶμεν ἐπὶ τούτῳ, δὲν ἐφροντίσαμεν εἰσέτι ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὰ ὀστᾶ του γωνίαν γῆς καὶ σπιθαμὴν πλακός, ἐφ' ἧς νὰ ἐπιγράψωμεν

Ἐνταῦθα κεῖται Ἀλέξανδρος Σοῦτσος·

χεὶρ δὲ μόνον ἰδιώτου, τοῦ φιλογενοῦς βιβλιοπώλου κ. Ἀθανασίου Ζαχαρία, φυλάττει αὐτὰ μετ' εὐλαβείας, ἀναμένοντος τὴν ὥραν καθ' ἣν ἡ Ἑλλὰς ἤθελεν ἴσως τὸν ἐνθυμηθῆ. Ἀλλ' οὐχί! ἡμεῖς ἀναφωνοῦμεν· ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα αὕτη ἔστω ἡμετέρα, διότι ἀληθῶς μᾶς ἀνήκει. Ἡμεῖς, εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν ὁποίων ἐξέπνευσεν, ἃς διαφυλάξωμεν μετὰ τῆς μνήμης αὐτοῦ καὶ τὰ λείψανά του· ἡμεῖς, οἵτινες ἐχύσαμεν ἐπὶ τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ τὰ δάκρυα τῆς συμπαθείας μας, ἃς θέσωμεν καὶ ἐπὶ τοῦ μνημείου του τὸν στέφανον ἐκεῖνον, ὅστις ἄλλοτε κατετέθη καὶ ἐπὶ τῶν τάφων τοῦ Δάντη καὶ τοῦ Πετράρχη.

Ναί, πρὸς ἡμᾶς κυρίως, νεκροὶ τῆς Σμύρνης καὶ ὁμογενεῖς πολῖται, ἀποτείνονται αἱ ὀλίγαι αὗται λέξεις καὶ αἱ ὀλίγαι σελίδες, δι' ὧν ἐπισφραγίζομεν τὴν μικρὰν ταύτην βιογραφίαν τοῦ ποιητοῦ, ὃν πρὸ δέκα ἐτῶν συνοδεύσαμεν εἰς τὸν τάφον δακρυροοῦντες, διότι καὶ παρ' ὑμῶν ἐντὸς ὀλίγου θὰ ζητηθῇ ὁ ὀβολός, δι' οὗ πρόκειται καὶ πρέπει ν' ἀνεγερθῇ ἐν τῷ νεκροταφείῳ ἡμῶν μνημεῖον διαιωνίζον τὴν μνήμην τοῦ ποιητοῦ καὶ τὴν ἰδικήν σας εὐγνωμοσύνην.

ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟΝ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΟΥΤΣΟΥ.

I.

Μετὰ δέκα λήθης χρόνους, νεολαία τῶν Σμυρναίων,
τὸ νεκροταφεῖον βλέπων ἐγερθὲν ἡμῶν τὸ νέον,
ἔσυρα τὰ βήματά μου ἕνα τάφον νὰ ζητήσω.
Ἤθελον ἐκεῖ μὲ σέβας γόνυ κλίνων νὰ θρηνήσω
καὶ νὰ εἴπω: σεπτὴ κόνις,
κ' εἰς τὸ μνῆμά σου ἀκόμη ἀδελφοὺς μᾶς συνενόνεις.

Ἤθελα ἐκεῖ τὴν λύραν τῆς νεότητος νὰ κρούσω,
φωνὴν ἴσως ἐκ τοῦ τάφου πατριωτικὴν ἀκούσω
καὶ μ' ὑποσχεθῇ τὸ μέλλον ὁ τὸ παρελθὸν ὑμνήσας,
ὁ τὰς νεαρὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων συγκινήσας,
καὶ τοῦ Περιπλανωμένου
τὴν σκιὰν μετὰ σαβάνου ἴδω πάλιν ἐσχισμένον.

Θὰ τῷ ἔλεγον: εἰς ξένης γῆς ἀγκάλην δὲν ὑπνώττεις·
λευκὸν μάρμαρον σὲ σκέπει. εἶσαι πρῶτος ἐν τοῖς πρώτοις,
οἵτινες τὴν χώραν ταύτην ἦλθον νὰ ἐγκαινιάσοιν
καὶ τοῦ βίου τὸ φορτίον ρίπτοντες νὰ ἡσυχάσουν·
Θὰ τῷ ἔλεγον: μνημεῖον
Εἰς τὸ νέον οἱ Σμυρναῖοι σ' ἤγειραν νεκροταφεῖον.

Μὴ θρηνῇς ἂν αἱ Ἀθῆναι σ' ἔχουν, φίλε, λησμονήσει
καὶ τὴν κόνιν σου δὲν ἔχουν ἔκτοτε ἀναζητήσει.
Εἰς κονιορτὸν θαμμέναι τῶν πολιτικῶν κομμάτων
ἐλησμόνησαν τὸν ἦχον τῶν γλυκέων σου ᾀσμάτων,
καὶ ἡ τρίτη σεπτεμβρίου
ὑπὸ τὸν ἑδραῖον θρόνον ἔρρευσε τοῦ Γεωργίου.

Μὴ θρηνῇς, ἐπαίτης ἦλθες, ἀσθενής, λησμονημένος,
πλὴν τὴν χώραν μας ἀφῆκες κραταιὸς καὶ ἐστεμμένος.
Μὲ τοὺς παῖδας τῶν σχολείων κ' ἐγὼ τότε δάφνην μίαν
τρέχων, φίλε, ὄπισθέν σου, ἔφερα 'ς τὴν Ἐκκλησίαν.
κ' ἔστεψα τὸ φέρετρόν σου,
ἔστεψα τὸ νεκρωμένον ἀλλ' ὡραῖον μέτωπόν σου.

Θὰ τῷ ἔλεγον . . . πλὴν ἦλθα μετὰ τόσον λήθης χρόνον
καὶ δὲν εὗρον παρὰ τάφους καὶ ζαρροὺς πλουσίων μόνον.
Εὗρον, ὦ ἀπελπισία, τοὺς υἱοὺς τοῦ βαλαντίου
βασιλεῖς κ' ἐδῶ ἐκ νέου τοῦ κοινοῦ νεκροταφείου
κ' εἰς ἑνὸς μαρμάρου ἄκρη
Ἐκαθέσθην ἀπομάττων τῶν ὀμμάτων μου τὸ δάκρυ.

II.

Ἐνθυμήθην ὅταν πλάνης ἔτρεχεν εἰς ξένους τόπους
τὴν ἰσχνήν του χεῖρα τείνων εἰς ἀγνώμονας ἀνθρώπους
χωρὶς στέφανον καὶ δόξαν, χωρὶς πλούτη καὶ πορφύραν,
πλὴν μὲ ῥάβδον ἐξορίστου καὶ μ' ἐνθουσιώδη λύραν,
εἰς τὴν γῆν μας ὑψιπέτης ἀετός, ἀπηυδισμένος
κ' ἦλθε γέρων νεανίας, ἦλθε πένης πλουτισμένος
τὰ ὠχρὰ νὰ κλείσῃ χείλη,
ὅτι πρόθυμον ἀγκάλην τῷ ἠνοίξατε, ὦ φίλοι.

Ἐνθυμήθην, νεολαία τῆς σημερινῆς ἡμέρας,
πλὴν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡλικίας λαμπροτέρας,
πῶς ἐλάβατε τὴν δάφνην, φίλοι παῖδες, εἰς τὴν χεῖρα,

κ' εἴπατε: μὴ θρήνει πλέον, ὦ τοῦ ποιητοῦ μας λύρα.
Ἐνθυμήθην . . . ἦτο δύσις τοῦ ποιητικοῦ ἡλίου,
ἡ σελὶς ἡ τελευταία τοῦ γηΐνου του βιβλίου
καὶ μ' εὐγνωμοσύνης τόνον
μᾶς ἀπηύθυνεν ἡ λύρα τὸν νεκρώσιμον της στόνον.

Ἐνθυμοῦμαι, ἱδρωμένα ἐβλεπον τὰ μέτωπά σας,
μαργαρίτας συμπαθείας ἔρρεον τὰ ὄμματά σας
κ' ἡ καρδία σας ἀντήχει μὲ τὸν ἦχον τῶν κωδώνων
τοὺς θλιβερωτέρους ἤχους τῶν μυχιαιτέρων πόνων.
Ἐνθυμοῦμαι, τῶν σχολείων νεαροὶ συστρατιῶται,
ἐπειδὴ κ' ἐγὼ μαζύ σας ἔκλαιον, ἐθρήνουν τότε
κ' ἔστεφα τὸ νεκρωμένον
μέτωπον τοῦ Ἀλεξάνδρου μ' ἕνα κλῶνον μαραμμένον.

Πῶς, μετήλλαξιν οἱ χρόνοι τὴν καρδίαν μου ἐκείνην;
πῶς, ἐστείρευσαν, ὦ φίλοι, τὴν ὡραίαν αὐτῆς κρήνην
καὶ δὲν ῥέει ὡς καὶ τότε νάματα τῆς συμπαθείας
καὶ τὸ ἄρωμα δὲν πνέει τῆς ἀγάπης καὶ λατρείας;
Γενεὰ τῶν ἀχαρίστων καὶ φυλὴ ἐπιλησμόνων,
εἰν' ὁ θαυμασμός μας δόλος κ' ἡ φωνή μας φθόνος μόνον
μὲ τὸν φθόνον πρὸς τοὺς ζῶντας,
μὲ τὴν λήθην πρὸς τοὺς ἄνδρας τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν θανόντας.

III.

Ἀλλ' ὄχι, ὄχι, δάκρυα τοιαύτης καταισχύνης,
ὦ θρηνῳδοῦσα λύρα μου, μὴ πλέον τώρα χύνῃς·
Ἰδοὺ λαμπρὸν ἐγείρομεν ἐνταῦθα μαυσωλεῖον
ἐπερχομένων γενεῶν ἀθάνατον βιβλίον.
Ἐπὶ τῆς στερεᾶς αὐτοῦ σελίδος καὶ λιθίνης
τὰ γράμματα θὰ χαραχθοῦν λαμπρᾶς εὐγνωμοσύνης.
Δὲν ἐπαιτοῦμεν σήμερον ὡς ἄλλοτε εἰς θύρας,
οὐδ' εἰς πλουσίους τείνομεν συνεσταλμένας χεῖρας·
τὸν φόρον ἀποτίομεν, τὸν ἐθνικόν μας φόρον
κ' εἰς τὴν εὐρεῖαν στήνομεν τοῦ βίου λεωφόρον
μνημεῖον εἰς τὸν ἀθλητὴν καὶ Ὀλυμπιονίκην
μετὰ τὴν ἀποτρόπαιον τῆς μοίρας καταδίκην.
Πλησίον του κυπάρισσος δὲν θέλω νὰ σκιάζῃ
ἀλλὰ πλατάνου φύλλωμα τερπνὸν νὰ τὸν σκιάζῃ.
Ὦ τότε ἔρχου, λύρα μου, εἰς τὸ νεκροταφεῖον
νὰ χαιρετᾷς καὶ σ' ὑπ' αὐτὸ τοῦ Σούτσου τὸ μνημεῖον.

Μ. Δ. Σ.

ΠΩΣ ΕΥΡΟΝ ΤΟΝ ΛΙΒΙΓΚΣΤΟΝΑ. (*)

Ὁδοιπορίαι, συμβάντα καὶ ἀνακαλύψεις ἐν τῇ κεντρικῇ Ἀφρικῇ συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς τετραμήνου μετὰ τοῦ δ. Λιβιγκστόνος διαμονῆς.

ΚΕΦ. 1.

ΖΙΝΖΙΒΑΡΗ.

Ἡ Ζινζιβάρη εἶνε μία τῶν καρποφορωτέρων νήσων τοῦ ὠκεανοῦ. Ὁπότε ἀνεχώρουν ἐκ Βομβάης ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ὁδηγήσω τὴν ἐκδρομὴν τοῦ «*Κήρυκος τῆς Νέας Ὑόρκης*» ἐν αὐτῇ τῇ ἀγνώστῳ καρδίᾳ τῆς Ἀφρικῆς, ἐφρόνουν ὅτι αὕτη δὲν ἦτο ἡ νῆσος ξηρὰ ὡς τεμάχιον γῆς τῆς Σαχάρας μετά τινων δάσεων περιβρεχομένων ὑπὸ τῆς θαλάσσης, πλήρης δὲ χολέρας, πυρετοῦ καὶ ἄλλων ἀκατονομάστων ἀλλὰ τρομερῶν ἀσθενειῶν, κατοικουμένη ὑπὸ μαύρων ἀμαθῶν μὲ χεῖλη παχέα καὶ μορφὰς δυναμένας νὰ συγκριθῶσι μὲ τὰς *γορίλλας* τοῦ Du Chaillu, διοικουμένη δὲ ὑπὸ δεσποτικοῦ καὶ ἀλαζόνος Ἄραβος. Καίτοι τὰ περὶ Ζινζιβάρης συγγράμματα, ἅτινα εἶχα ἀναγνώσει, δὲν συνέτεινον ὁλοσχερῶς ὑπὲρ τῆς ἰδέας μου ταύτης, ἀγνοῶ τίνι τρόπῳ εἶχα σχηματίσει αὐτὴν καὶ ὁ παντελὴς τῆς νήσου ταύτης καταβυθισμὸς μοὶ ἐφαίνετο ὡς εὐεργέτημα πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. Πιθανὸν ἀφορμὴ τούτου νὰ ὑπῆρξε τὸ σύγγραμμα τοῦ πλοιάρχου Βόρτων «περὶ ἑλωδῶν χωρῶν τῆς Κεντρ. Ἀφρικῆς» καί τινα ἄλλα παρόμοια. Τὸ ἄνω ρηθὲν σύγγραμμα, καίτοι καθόλου ἀξιόλογον καὶ ἀκριβές, οὐχ ἧττον εἶνε συντεταγμένον μετά τινος χολῆς, ἧς μέρος μετέδωκε κατὰ τὴν ἀνάγνωσίν του καὶ εἰς ἐμὲ αὐτόν, ἠναγκασμένον νὰ πορευθῶ πρὸς τὴν αἰωνίως πυρετώδη ἐκείνην χώραν τῆς Ἀφρικῆς, ἐξ ἧς ἀσθενής τις προαίσθησις μοὶ ἔλεγεν ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἐλπὶς ἐπιστροφῆς. Ἀλλ' ὁποία χαρά, ὁπόταν ἡ εὐφρόσυνος ἠὼς μᾶς ἀπαλλάττῃ τοῦ τρομακτικοῦ ὀνείρου, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ ὁποίου ἐστενάζαμεν καθ' ὅλην τὴν νύκτα! Ὁποία χαρά, ὅταν ἐπὶ τῶν χλοερῶν τῆς Ζινζιβάρης ἀκτῶν ἤκουσα, ἐλπίζε! τὰ πράγματα σπανίως ἔχουσι τόσον κακῶς, ὅσον συνήθως ζωγραφίζονται.

Ἐν ὥρᾳ πρωΐας διέπλευσα τὸν πορθμόν, ὅστις χωρίζει τὴν Ζινζιβάρην ἐκ τῆς Ἀφρικῆς. Αἱ ὑψηλαὶ τῆς Ἠπείρου γαῖαι ἐφαίνοντο ὡς ἐκτεταμένη ὑπόλευκος σκιὰ ἐν τῇ λάμψει τῆς ἠοῦς· ἡ νῆσος ἔκειτο πρὸς ἀριστερά, εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς μιλίου, ἐξερχομένη τοῦ πολυπτύχου ὁμιχλώδους αὐτῆς περικαλύμματος ἐφ' ὅσον ἡ ἡμέρα ἐπροχώρει.

Τέλος ἀνεφάνη ἐνώπιον ἡμῶν φαεινὴ ὡς ὁ ὡραιότερος ἀδάμας τῆς πλάσεως· ἐφαίνετο χθαμαλὴ ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐπίπεδος· ἔνθεν κακεῖθεν ὑπεράνω τῶν νωθρῶν ἀλλὰ χαριέντων κορυφῶν δένδρων τοῦ κακάου ἀνυψοῦντο αἱ κορυφαὶ τῶν λόφων αὐτῆς κατὰ τὸ ἄκρον τῆς ἀκτῆς τῆς νήσου, ἀφινόντων ἐνίοτε τὸν ὀφθαλμὸν ν' ἀνακαλύψῃ τὸ μέρος, ἔνθα ἠδύνατό τις ν' ἀναζητήσῃ ἄσυλον ἀνακουφίσεως ἐκ τοῦ θερμοῦ ἡλίου.

(*) Ἴδε εἰσαγωγὴν ἐν τόμῳ Δ' σελ 350.

Ἐκτὸς στενῆς γραμμῆς ἄμμου, ἐφ' ἧς πρασινωπὸν ὕδωρ διέρρεε ψιθυρίζον ἀενάως, ἡ νῆσος ἅπασα ἐφαίνετο κεκαλυμμένη ὑπὸ πυκνοῦ φρώματος χλόης. Διολισθαίνοντα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὑδάτων τοῦ πορθμοῦ εἰσήρχοντο ἢ ἐξήρχοντο ἐκ τοῦ κόλπου τῆς Ζινζιβάρης πλοιάρια μὲ τὰ φουσκωμένα αὐτῶν ἱστία· πρὸς δὲ τὴν μεσημβρίαν ὑπεράνω τῆς ὑγρᾶς τοῦ ὁρίζοντος γραμμῆς ἐφαίνοντο οἱ γυμνοὶ ἱστοὶ διαφόρων μεγάλων πλοίων, πρὸς ἀνατολὰς τῶν ὁποίων διέκρινέ τις πύκνωμα οἰκιῶν μὲ λευκὰς ἐπιπέδους στέγας. Ἦτο ἡ Ζινζιβάρη, ἡ πρωτεύουσα τῆς νήσου φέρουσα ἤδη ἅπαντα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἀραβικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ὑπεράνω τῶν μεγαλειτέρων αὐτῆς οἰκιῶν τῶν κατὰ σειρὰν τοῦ παραλίου ἐκτεινομένων ἐκυμάτιζεν ἡ αἱμόχρους σημαία τοῦ σουλτάνου Σεΐτ Βουρχὰς καὶ αἱ σημαῖαι τῶν προξενείων τῆς Ἀμερικῆς, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας. Ἐν τῷ λιμένι ἠγκυροβόλουν 13 μεγάλα πλοῖα, ἐξ ὧν τέσσαρα πολεμικὰ τῆς Ζινζιβάρης, ἓν Ἀγγλικὸν ἡ «Νύμφη,» δύο Ἀμερικανικά, ἓν Γαλλικόν, ἓν Πορτογαλλικόν, δύο Ἀγγλικὰ καὶ δύο Γερμανικὰ ἐμπορικὰ ἐκτὸς πολυαρίθμων ἄλλων πλοιαρίων (Dhows) ἐκ Ζοχάνας, Μαϊότης, τῶν Κομόρρων νήσων κλ.

Ὁ πρόξενος τῆς Ἀμερικῆς μ' ὑπεδέχθη μετ' ἀληθοῦς φιλοξενίας καὶ ἄνευ αὐτοῦ θὰ κατέλυον ἢ παρὰ Γάλλῳ τινὶ γνωστῷ ἐπὶ φιλανθρωπίᾳ ἢ θὰ ἠναγκαζόμην νὰ στήσω τὴν σκηνήν μου ἐπὶ τῆς ἄμμου τῆς παραλίας τῆς νήσου ταύτης τῶν τροπικῶν. Ἐν τῷ διαστήματι μιᾶς ἡμέρας ἔσχον συναίσθησιν τῆς ἐντελοῦς ἀμαθείας μου ὡς πρὸς ὅ τι ἀφορᾷ τοὺς λαοὺς τῆς Ἀφρικῆς· κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐνόμισα ὅτι διεξῆλθα τὰ συγγράμματα τοῦ Βύρτονος καὶ Σπὴκ καὶ συνέλαβον τὴν ἐντελῆ ἰδέαν τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἔργου, ὅπερ εἶχα ἀναλάβει. Οἱ ἐπὶ τῶν βιβλίων ἐν τούτοις ὑπολογισμοί μας ὑπῆρχον ἀξιογέλαστοι, αἱ φαντασιώδεις εἰκόνες τῶν Ἀφρικανικῶν θελγήτρων ταχέως ἐξέλιπον, αἱ προσδοκώμεναι εὐχαριστήσεις ἐματαιοῦντο καὶ αἱ ἄωροι μέχρι τοῦδε ἰδέαι ἤρξαντο σχηματιζόμεναι.

Διῆλθα ἐν τῷ μέσῳ τῆς πόλεως, ἧς αἱ ὁδοὶ ἦσαν ἀνώμαλοι καὶ στεναί, αἱ δὲ οἰκίαι λευκαί· ἐν ταῖς μᾶλλον καθαραῖς συνοικίαις καὶ αὐταὶ αἱ ὁδοὶ ἦσαν ἀσβεστωμέναι.

Ἐν ταῖς ἀποθήκαις τῶν οἰκιῶν τῶν Βονιανῶν ἀνεκάλυπτέ τις ἐκτὸς ἄλλων ὀδόντας ἐλεφάντων καὶ εὐθηνὰ εἴδη ἐμπορευμάτων τῆς Βρουμαγέμης· πρὸ τῶν θυρῶν ἀθλίων οἰκίσκων ἀποφερόντων ὀσμὴν κατράμης καὶ λειψάνων λαχανικῶν, οἵτινες ἀπετέλουν τὴν συνοικίαν τῶν μαύρων, ἔβλεπέ τις αὐτοὺς μὲ τὰς οὐλότριχας κεφαλάς των ὁμιλοῦντας, γελῶντας καὶ ὑβρίζοντας.

Πρὸ ὑψηλῶν καὶ στερεῶν κατὰ τὸ φαινόμενον οἰκιῶν μὲ θύρας γεγλυμμένας ἔβλεπέ τις τοὺς baahs ἐνοκλάδην καθημένους καὶ ἐπαγρυπνοῦντας δίκην φρουρῶν τὴν σκοτεινὴν εἴσοδον τῶν οἴκων τῶν κυρίων των.

Θέσις τις ὀνομαζομένη «Nazi-moya» ἤτοι « Δένδρον τοῦ κακάου» χρησιμεύει ὡς περίπατος τῶν Εὐρωπαίων, ἔνθα συνέρχονται μὲ νωθρὰ βήματα, ὅπως ἀναπνεύσωσι τὴν γλυκεῖαν αὔραν τῆς θαλάσσης περὶ τὸ τέλος τῆς ἡμέρας, ὅτε ὁ ἐρυθρὸς ἥλιος ἐξαφανίζεται.

Ἀλλαχοῦ ὑπάρχουσι τάφοι τινὲς Εὐρωπαίων ναυτῶν πληρωσάντων τὴν ὀφειλὴν αὐτῶν ἐν τῇ γῇ ταύτῃ. Ὑπάρχει πρὸς τούτοις ὑψηλὸς οἶκος τοῦ ἐπισκόπου δόκτ. Τόζερ μισσιοναρίου ἐν τῇ Κεντρικῇ Ἀφρικῇ καὶ τὸ ἐκ μικρῶν Ἀφρικανῶν σχολεῖόν του.

Αἱ ἐντυπώσεις μου ὑπῆρξαν συγκεχυμέναι ὡς πρὸς ἄλλα τινὰ ἀντικείμενα τοσοῦτον περιπεπλεγμένα, ὥστε ἀπῆλθα νὰ ἡσυχάσω ἀπελπισθεὶς νὰ διακρίνω τὸν Ἀφρικανὸν τοῦ Ἄραβος, τὸν Ἄραβα τοῦ Βανιανοῦ, τὸν Βανιανὸν τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τὸν Ἰνδὸν τοῦ Εὐρωπαίου.

Ἡ Ζινζιβάρη εἶνε τὸ Βαγδάτιον, ἡ Ἱσπαχάν, τὸ Σταμπούλ, εἰπεῖν, τῆς Ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς, τῆς ὁποίας τὸ μέγα ἐμπόριον καλεῖ τοὺς ἐμπόρους τῶν ἐλεφαντοδόντων ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ της· ἐκεῖθεν ἔρχεται τὸ κόμι copale, δέρματα, ξυλεία καὶ μαῦροι δοῦλοι. Ἂν τὸ Βαγδὰτ ἔχῃ τὴν ἀγορὰν τῆς μετάξης, ἡ Ζινζιβάρη ἔχει τὴν τῶν ἐλεφαντοδόντων· τὸ Σταμπούλ φέρει δούλας Γεωργιανὰς καὶ Κιρκασιανάς, ἡ δὲ Ζινζιβάρη μαύρας καλλονὰς ἐξ Οὐγιγόου, Οὐζίνδο, Οὐγόγο, Γκάλα κλ. Τὸ ἐμπόριον ἐξασκεῖται ἐνταῦθα κατὰ τρόπον πάντῃ ὅμοιον τῶν λοιπῶν Ὀθωμανικῶν κρατῶν. Ὁ Ἄραψ διατελεῖ ἀνέκαθεν ὁ αὐτὸς καὶ φέρει τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα τῶν πατέρων του ἀποκαθιστάμενος ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ, ὡς καὶ ὅταν εὑρίσκεται ἐν Μασκάτῃ· τὸ χαρέμιόν του, ἡ θρησκεία του, τὸ μακρύ του ἔνδυμα, τὸ ὑποκάμισον, τὸ μαχαίριόν του καὶ τὰ watta (πασσούμια) τὸν παρακολουθοῦσιν. Εἰσδύων ἐν τῇ Ἀφρικῇ δὲν ἀλλάττει βίον καὶ ἀδιαφορεῖ περὶ παντὸς σκώμματος τῶν μαύρων, δὲν ὑπῆρξεν ἐν τούτοις ἱκανὸς νὰ δώσῃ εἰς τὴν γῆν ταύτην ὄψιν ἀνατολικὴν καὶ ἡ πόλις φαίνεται ἡμιαραβική. Οἱ Ἄραβες τῆς Μασκάτης ἐν Ζινζιβάρῃ εἰσὶν ἄξιοι μελέτης, παρατηρεῖται ἐν αὐτοῖς εἶδος τι πολυπραγμοσύνης ὅπερ πρέπει νὰ θαυμάσωμεν· οἱ Ἄραβες οὗτοι εἰσὶν ἅπαντες σχεδὸν ὁδοιπόροι καὶ ὀλίγιστοι ἐξ αὐτῶν δὲν διέτρεξαν μεγάλους κινδύνους εἰσδύοντες ἐν τῇ κεντρικῇ Ἀφρικῇ πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ ἐλεφαντόδοντος· ἑπομένως ἡ φυσιογνωμία των ἐκφράζει τὴν συναίσθησιν τῆς ἱκανότητος, ἣν ἔχουσι περὶ ἑαυτῶν καὶ ἀποπνέει ἤρεμόν τι μεγαλεῖον ἀποφάσεως, τόλμης καὶ ἀνεξαρτησίας, ὅπερ λεληθότως ἑλκύει πρὸς αὐτοὺς τὴν συμπάθειαν καὶ ὑπόληψιν ἑκάστου. Αἱ διηγήσεις τινῶν ἐξ αὐτῶν δύνανται νὰ πληρώσωσι πολλὰς σελίδας τρομερῶν συμβάντων.

Οἱ Βονιᾶναι εἰσὶ γεννημένοι διὰ τὸ ἐμπόριον, ὁ τύπος ἀληθῶς τοῦ ἐπιτηδείου καὶ ἱκανοῦ πρὸς πλουτισμόν· τὰ χρήματα τρέχουσιν ἐν τῷ θυλακίῳ του ὡς τὸ ὕδωρ ἀπὸ τοῦ ὕψους, ἀπατᾷ τὸν ὅμοιον αὐτοῦ ἄνευ οὐδενὸς ἐλέγχου συνειδήσεως καὶ κατὰ τοῦτο ὑπερτερεῖ τὸν Ἑβραῖον, μόνος δ' ἀντίπαλος αὐτοῦ εἶνε ὁ Παρσῆς, ἐνώπιόν τοῦ ὁποίου ὁ Ἄραψ φαίνεται νήπιον.

Οἱ Βονιᾶναι ἐξασκοῦσι μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ἐμπορίου τῆς Κεντρικῆς Ἀφρικῆς καὶ δανείζουσιν εἰς ἅπαντας σχεδὸν τοὺς προτιθεμένους ν' ἀπέλθωσιν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ χάριν τοῦ ἐμπορίου τῶν δούλων ἢ τῶν ἐλεφαντοδόντων μέχρι 5,000 ταλλήρ. πρὸς 50, 60 ἢ 70 % χωρὶς νὰ διατρέχωσι κίνδυνον ἀπωλείας εἴτε ἐπιτύχῃ εἴτε μὴ ἡ ἐμπορικὴ τοῦ δανεισθέντος ἐπιχείρησις· οὐχ ἧττον καὶ ἐν ἀποτυχίᾳ ἕνεκα καταδρομῆς τῆς τύχης δὲν ἀπο-

σύρουσι τὴν πίστιν αὐτῶν, ἀλλ' ἐνισχύουσι πρὸς νέας ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις τὸν ἀτυχήσαντα. Ἐν τούτοις δι' ἕνα ἔμπειρον ὁπωσδήποτε ἔμπορον ἡ ἀποτυχία εἶνε σπανία, διότι ὁ μαῦρος λ. χ. δύναται ν' ἀγορασθῇ ἀντὶ 5 doti ἴσων 7 1)2 ταλλήρων ἐν ταῖς ἀγοραῖς τοῦ Οὐζιζί, ὅστις ἐν Ζινζιβάρῃ πωλεῖται ἀντὶ 30 ταλλήρων· ἀναλόγως καὶ τὰ λοιπὰ ἐμπορεύματα ὡς λ. χ. οἱ ἐλεφαντόδοντες τιμῶνται ἐν Οὐζιζὶ 20 τάλληρα τὸ frashilah ἴσον μὲ 35 ἀγγλικὰς λίτρας, ὅπερ ἐν Ζανζιβάρῃ πωλεῖται ἀντὶ 60 ταλλήρων· μὲ κεφάλαιον ἑπομένως 5,000 ταλλήρων δύναταί τις εὐκόλως νὰ ἔχῃ κέρδος καθαρὸν 10 ½ χιλ. ταλλήρων· πολλάκις δὲ καὶ πολὺ περισσότερον τούτου.

Μετὰ τοὺς Βονιάνας ἔρχονται οἱ Ἰνδοὶ Μωαμεθανοί, τοὺς ὁποίους ἐπὶ πολὺ παρέβαλα ὡς πρὸς τὴν μοχθηρίαν καὶ πανουργίαν πρὸς ἐκείνους, εἰς οὓς ἀπέδωσα τὰ πρωτεῖα μετά τινος διστάγμοῦ. Ἡ φυλὴ αὕτη τῶν Ἰνδῶν παρέχει μόλις μεταξὺ εἴκοσιν οὐτιδανῶν ἕνα τίμιον ἔμπορον· ὁ τιμιώτερος μεταξὺ τῶν λευκῶν ἢ μαύρων, ἐρυθρῶν ἢ κιτρίνων εἶνε ὁ Ὀθωμανὸς Ἰνδὸς ὀνόματι Τάρια Τοπὰν παροιμιώδης μεταξὺ τῶν Εὐρωπαίων ἐμπόρων διὰ τὴν τιμιότητά του, τὴν ἀκεραιότητα καὶ ἀκρίβειαν τοῦ χαρακτῆρός του· εἶνε βαθύπλουτος καὶ κύριος διαφόρων πλοίων καὶ πολλῶν dhows (πλοιαρίων), προΐσταται δὲ ἐν τοῖς συμβουλίοις τοῦ Σεΐτ Βουργάς. Ὁ Τάριας ἔχει πολλὰ τέκνα, ἐξ ὧν καί τινα ὡρίμου ἡλικίας, ἀντιπροσωπεύει δὲ κατὰ τὸν χαρακτῆρα τὴν μειονοψηφίαν τῆς Ζινζιβάρης. Ὁ Εὐρωπαῖος ἐν τούτοις ὅσον τάχιον ἐννοήσῃ ἐν τῷ μέσῳ τῶν φυλῶν τούτων τοῦ Γουανιαμγουζί, Γουασαγουαχιλὶ καὶ ἄλλων, ὅτι οἱ μαῦροι εἰσὶν ἄνθρωποι ὡς αὐτὸν καί τοι διαφόρου χρώματος, ἔχοντες αἰσθήσεις καὶ αἰσθήματα, συμπαθείας καὶ ἀντιπαθείας, ὀρέξεις καὶ πάθη, τόσον εὐκολώτερον διάγει μεταξὺ αὐτῶν καὶ κατευοδοῦται εἰς τὸν πρὸς ὃν δρον. Οἱ μαῦροι τῆς νήσου ταύτης ἀποτελοῦσι τὰ δύο τρίτα τοῦ πληθυσμοῦ της καὶ ἀνήκουσιν ἐλεύθεροι ἢ δοῦλοι εἰς τὴν ἐργατικὴν τάξιν. Οἱ δοῦλοι καταγίνονται εἰς τὰς φυτείας καὶ τοὺς κήπους τῶν γαιοκτημόνων ἢ μετέρχονται τὸν ἀχθοφόρον ἐν τῇ πόλει ἢ τῇ ἐξοχῇ.

Ἡ πόλις τῆς Ζινζιβάρης κεῖται ἐπὶ τῆς μεσημβρινοδυτικῆς ἀκτῆς τῆς νήσου ἔχουσα πληθυσμὸν σχεδὸν 100,000 κατοίκων ὁλοκλήρου δὲ τῆς νήσου ὁ πληθυσμὸς εἶνε περίπου 200,000. Ἡ ἀξία τῶν ἐξαγομένων ἐκ τοῦ λιμένος τούτου ἐμπορευμάτων φθάνει εἰς τὸ ποσὸν 3,000,000 φ. τῶν δὲ εἰσαγομένων πανταχόθεν εἰς 3,500,000.

Τὸ σπουδαιότερον τῶν ἐν αὐτῇ προξενείων τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων εἶνε τὸ Βρεττανικόν, προκειμένου δὲ ν' ἀναχωρήσω ἐζήτησα νὰ γνωρίσω τὸν πρόξενον αὐτοῦ κ. J. Kirk, οὗτινος τὸ ὄνομα συνεδέετο στενῶς μὲ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀναζητήσεώς μου· ἐν ταῖς ἐφημερίσι ἀνεφέρετο ὡς ὁ πρώην « σύντροφος τοῦ Λιβιγκστόνος,» ἐνόμιζα δὲ ἐκ τοῦ ὕψους τῶν περὶ αὐτοῦ ἄρθρων καὶ τῶν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τῶν Ἰνδιῶν ἐπιστολῶν του ὅτι ἦτο ὁ μόνος, ὅστις ἠδύνατο νὰ μοὶ δώσῃ θετικὰς πληροφορίας περὶ τῶν ἰχνῶν τοῦ Δόκτ. Λιβιγκστόνος· ἀνυπομόνως ἔθεν ἀνέμενα τὴν εὐκαιρίαν ὅπως μὲ παρουσιάσῃ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἀμερικανὸς πρόξενος κ. Webb.

Τὴν δευτέραν ἡμέραν μετὰ τὴν ἐν Ζινζιβάρῃ ἀφιξίν μου, πρωὶ κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐθιμοταξίαν ὁ κ. Webb μὲ παρουσίασεν ἐνώπιον τοῦ μέλλοντος νὰ φημισθῇ ἀνδρός, ἀνθρώπου στρογγύλου κατὰ τοὺς ὤμους καὶ τὴν κόμην μέλαιναν, τὸ πρόσωπον ἰσχνὸν καὶ φέρον γένειον.

Ἡ συνομιλία μας περιεστράφη εἰς διάφορα ἀντικείμενα ἐκτὸς τοῦ περὶ Λιβιγκστόνος, κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὁποίας δὲν ἠδυνήθην νὰ ἴδω τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀναζωπυρούμενον ὑπὸ συγκινήσεως ἐκτὸς ὁπόταν μοὶ ἀνέφερε περὶ τῶν κυνηγετικῶν του ἐκδρομῶν, ἑπομένως ἀπῆλθα σκοπεύων νὰ τῷ ὁμιλήσω περὶ τοῦ ποθητοῦ μου ἀντικειμένου κατὰ τὴν δευτέραν μου ἐπίσκεψιν.

Μετ' οὐ πολὺ ἐν μέσῳ τῶν ἐφεσπερίδων τοῦ κ. Κίρκ ἐνόμισα ὅτι ἠδυνάμην νὰ ἐκπληρώσω τὴν ἐπιθυμίαν μου ταύτην, ἀλλ' ἡ συναναστροφὴ ὑπῆρξε τόσον μονότονος, ὥστε οὗτος εὐσπλαγχνιζόμενός με, ὡς φαίνεται, μὲ προσεκάλεσε κατ' ἰδίαν ὅπως μοὶ ἐπιδείξῃ λαμπρὸν τουφέκιον πρὸς κυνηγεσίαν ἐλεφάντων, δῶρον ἑνὸς τῶν διοικητῶν τῆς Βομβάης· ἀφοῦ μοὶ ἐπῆνεσεν αὐτὸ καθ' ὑπερβολήν, μοὶ διηγήθη τὰς κυνηγετικὰς περιπετείας του καὶ τὰς μετὰ τοῦ δ. Λιβιγκστόνος ἐκδρομάς.

— Μετὰ τοῦ δ. Λιβιγκστόνος; ἠρώτησα μετ' ἀφελείας, καὶ ποῦ ἀράγε, νομίζετε, ὅτι εὑρίσκεται; —Εἶνε δύσκολον νὰ σᾶς ἀπαντήσω, κύριε, πιθανὸν ὅτι ἀπέθανε· δὲν ὑπάρχει ποσῶς θετικόν τι ἐφ' οὗ νὰ βασισθῶμεν· ἀπὸ δύο ἐτῶν οὐδεὶς ἤκουσέ τι περὶ αὐτοῦ, πιθανὸν ὅμως καὶ νὰ ζῇ· συνεχῶς τῷ ἀποστέλλομεν πράγματά τινα· ἀκριβῶς πρόκειται περὶ νέας τινος ὑπὲρ αὐτοῦ μικρᾶς ἐκδρομῆς μελλούσης ν' ἀναχωρήσῃ κατ' αὐτὰς ἐκ Βαγαμόγης. Εἶμαι γνώμης ὅτι ὁ γέρων πρέπει νὰ ἐπιστρέψῃ πλέον εἰς τὴν πατρίδα του· γηράσκει ὁλονὲν καὶ βεβαίως, ἂν ἀποθάνῃ, ὁ κόσμος θ' ἀπολέσῃ τὸ ἐκ τῶν ἀνακαλύψεών του ὄφελος, διότι οὔτε σημειώσεις κρατεῖ οὔτε ἡμερολόγια, σπανίως δὲ καταγίνεται εἰς παρατηρήσεις· μόλις σημειοῖ τινα ἐπὶ χάρτου διὰ στιγμῶν καὶ σημείων, ἅτινα ἐκτὸς αὐτοῦ οὐδεὶς ἄλλος δύναται νὰ ἐννοήσῃ· Βεβαίως διὰ παντὸς τρόπου πρέπει νὰ ἐπιστρέψῃ, ἂν ζῇ, καὶ ν' ἀντικατασταθῇ ὑπὸ νεωτέρου.

— Παρακαλῶ ὁποίου τινὸς χαρακτῆρος ἄνθρωπος εἶνε, ὥστε νὰ διέλθῃ τις μετ' αὐτοῦ; ἠρώτησα ἐνδιαφερόμενος τὰ μέγιστα ἐκ τῆς συνομιλίας ταύτης. — Ἐν γένει νομίζω, ὅτι εἶνε δύσκολον νὰ διέλθῃ τις καλῶς μετ' αὐτοῦ· εἰς οὐδεμίαν ἦλθα μὲ τὸν ἄνθρωπον προσωπικὴν διένεξιν, ἀλλὰ τὸν εἶδα δυσαρεστούμενον καὶ ἐρίζοντα τόσον συχνὰ μετ' ἄλλων! δι' αὐτὸ πιστεύω διατελεῖ καὶ μόνος ἄνευ τῆς συνοδίας ἄλλου τινός. — Μοὶ τὸν συστήνουν ὡς μετριόφρονα, εἶπον, εἶνε τοῦτο ἀληθές; — Ὦ! γνωρίζει τὴν ἀξίαν τῶν ἀνακαλύψεών του κάλλιον παντὸς ἄλλου· δὲν εἶνε τῇ ἀληθείᾳ καθ' ὅλα ἄγγελος, μοὶ ἀπήντησε μετὰ μειδιάματος. — Ἔστω· ὑποθέσατε ἐν τούτοις ὅτι τὸν συναπήντων εἰς τὴν ὁδοιπορίαν μου, τίνι τρόπῳ νομίζετε ὅτι ἤθελε μοὶ προσφερθῆ;

— Νὰ σᾶς εἴπω τὴν ἀλήθειαν; δὲν πιστεύω ὅτι θὰ εὐχαριστηθῇ καθ' ὑπερβολήν· Γνωρίζω ὅτι ἂν ὁ Βόρτεν, Γραντ, ἢ Βέκκερ

ἐπήγαινον πρὸς ἀναζήτησίν του καὶ τὸ ἐμάνθανε, θὰ προσεπάθει νὰ τύχῃ μεταξὺ αὐτοῦ κ' ἐκείνων ἕλος ἑκατὸν μιλίων· μὰ τὴν τιμήν μου, εἰμὶ βέβαιος περὶ αὐτοῦ.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἐν συντόμῳ ἡ μετὰ τοῦ κ. Κίρκ συνομιλία μου περὶ τοῦ Λιβιγκστόνος πρώην συντρόφου του, ἥτις κατηύνασε τὴν πρὸς ἀναζήτησιν αὐτοῦ ζέσιν μου καὶ ἑκουσίως θὰ παρητούμην αὐτῆς, ἀλλ' ἡ διαταγὴ ἦτο: *"ὕπαγε καὶ εὕρε τὸν Λιβιγκστόνα!"* Καλῶς, νὰ τὸν εὕρω, ἂν ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς γῆς· ἂν δὲ οὐχί, νὰ φέρω πᾶν ὅ τι τὸ δημόσιον ἔπρεπε νὰ μάθῃ καὶ νὰ φυλάττῃ.

Ὁ δ. Κὶρκ ὑπεσχέθη νὰ μοὶ παρέξῃ πᾶσαν συνδρομὴν τῆς πείρας καὶ τῶν γνώσεών του· ἀλλ' ἐν τῷ ἡμερολογίῳ μου δὲν δύναμαι νὰ εὕρω τὸ ἐλάχιστον ἴχνος αὐτῆς. Βεβαίως ἠγνόει ὅτι ἀπηρχόμην πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ Λιβιγκστόνος, ἄλλως ἴσως ἐπραγματοποίει τὴν ὑπόσχεσίν του. Ἐνόμιζεν ὅτι ἐπρόκειτο ν' ἀπέλθω ἁπλῶς πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Ρουφιζὶ ποταμοῦ, ἀλλὰ ποία ἐφημερὶς ἤθελεν ἀποστείλει *ἰδιαίτερον* ἄνθρωπον ὅπως ἀνακαλύψῃ τὰς πηγὰς ποταμοῦ ἀσημάντου, ὡς αὐτός;

Διάφορα αἴτια μολύνοντα τὴν ἀτμοσφαῖραν τῆς Ζιντζιβάρης καθιστῶσιν αὐτὴν νοσώδη, ἐνῷ ὤφειλε νὰ ᾖνε ἡ ὑγιεστέρα πόλις. Εἶνε τῇ ἀληθείᾳ παράδοξος ἡ περὶ τούτου ἀδιαφορία τοῦ διοικοῦντος αὐτήν, μὴ ὑπακούοντος εἰς τὰς παραινέσεις τοῦ λογικοῦ· ἀπορῶ διὰ τί καὶ οἱ κ.κ. πρόξενοι δὲν καθυπέβαλον τὰ μέσα τῆς τοῦ κακοῦ διορθώσεως πρὸς τὸν Σουλτάνον αὐτῆς, ἀποκαθιστῶντες διὰ τούτου τὴν πόλιν μίαν τῶν ὑγιεστέρων τοῦ Ἰσημερινοῦ. Ἐκτὸς τῶν διαφόρων ἄλλων Εὐρωπαίων μισιοναρίων οἱ Γάλλοι ἐργάζονται μετ' ἀληθοῦς πρακτικοῦ πνεύματος, διότι οὐ μόνον τὰς θρησκευτικὰς ἀρχὰς ἐμπνέουσιν εἰς τοὺς πολυαρίθμους αὐτῶν προσηλύτους, ἀλλὰ προσπαθοῦσι νὰ τοὺς διδάξωσι καὶ τὰς διαφόρους τέχνας τοῦ βίου, τὰ δὲ διάφορα αὐτῶν ἐν Ζιντζιβάρῃ ἐργαστήρια εἰσὶν ἀξιοπερίεργα. (ἀκολουθεῖ).

ΣΑΝΔΙΟΝ.

Οὕτως ὀνομάζουσιν οἱ αὐτόχθονες ἐν τῇ Μεσημβρινῇ Ἀμερικῇ δένδρον τι ὑψούμενον μέχρις 100 ποδῶν, ἔχον τὸν κορμὸν μαλακὸν καὶ πάχος τοῦ κορμοῦ 6—8 ποδῶν κατὰ τὴν διάμετρον. φύλλα δὲ ἀπὸ ὕψους 60—70 ποδῶν. Τὸν κορμὸν τοῦ δένδρου τούτου χαράσσοντες οἱ ἐντόπιοι ἐξάγουσι γάλα ὁμοιότατον πρὸς τὸ δαμάλειον καὶ εὔγευστον. Χρησιμώτατον καὶ τὸ δένδρον τοῦτο, ἂν ἐνεκλιματίζετο καὶ παρ' ἡμῖν ἐν τῇ ἀνατολῇ, ἐχούσῃ ποικίλα κλίματα. Λίνδος τις ἔφερεν εἰς Βρυξέλλας τῆς Βελγικῆς ἱκανὸν ἀριθμὸν τῶν τοιούτων δένδρων. Οἱ Ἄγγλοι λέγουσι τὸ δένδρον αὐτὸ γαλάτειον ἢ δαμάλειον.

Ἂς ποιήσωμεν τὸ Εὐαγγέλιον προσιτὸν τοῖς λαϊκοῖς, ὅπως δυνηθῶσι καὶ οὗτοι νὰ κρίνωσιν ὀρθῶς καὶ ἀνεπηρεάστως

ΠΕΡΙ
ΤΩΝ ΥΨΙΣΤΩΝ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΟΣ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ.

Ὁ ἐκ Βρεσλαυΐας κληρ. Οὐεβηρος.
(Κλειτὺς ἀρ 640).

ΤΑ ΚΑΤΑ ΠΕΤΡΟΝ ΚΑΙ ΧΑΡΙΚΛΕΙΑΝ.

(συνέχεια ἀπὸ σελ. 379 Δ'. τόμου).

ΣΓ'.

Ἓν ἔτος μετὰ ταῦτα εἰς θάλαμον ξενοδοχείου ἐν Παρισίοις ἐκάθητο νέα μαῦρα φοροῦσα πλησίον τραπέζης, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦτο φιάλη οἴνου καὶ ποτήριον. Ἀνὴρ δέ τις κεκυφὼς ὑπὸ τοῦ γήρατος, ἀλλ' ἦθος ἔχων εὐπροσήγορον καὶ γελαστόν, ἐνδεδυμένος σχεδὸν ὡς ἐργάτης, περιήρχετο εἰς τὸν θάλαμον καί, ἱστάμενος ἐνίοτε πρὸ τῆς νέας, ἠτένιζεν αὐτὴν μὲ ἦθος πατρικόν· αὕτη δὲ τείνουσα τὴν δεξιὰν ἐλάμβανε τὴν φιάλην μὲ προθυμίαν μὲν ἀλλὰ καὶ μέ τινα ἀποστροφὴν καὶ ἐγέμιζε τὸ ποτήριον. Ὁ γέρων ἔπινεν ὀλίγον καὶ ἀνελάμβανε τὸν περίπατον, χειρονομῶν ἀλλοκότως καὶ γελοίως σχεδόν, ἐνῷ ἡ νέα μειδιῶσα περίλυπος παρετήρει προσεκτικὴ τὰς κινήσεις του.

Ἐὰν τρίτος τις εὑρίσκετο ἐκεῖ παρών, θὰ ἐδυσκολεύετο νὰ ἐννοήσῃ ὁποῖα ἦσαν τὰ δύο ἐκεῖνα ὄντα· ἡ μὲν νεᾶνις ἀκίνητος, ψυχρά, ὁμοία πρὸς μάρμαρον, ἀλλὰ πλήρης χάριτος καὶ εὐγενείας, ἦτον ὡραιοτάτη οὐ μόνον τὴν μορφὴν ἀλλὰ καὶ τοὺς τρόπους· ἐκεῖνος δὲ βάναυσον ἔχων ἦθος, ἄτακτον τὸ ἔνδυμα, φέρων πῖλον, πίνων οἶνον πρόστυχον καὶ κτυπῶν εἰς τὸ ἔδαφος τὰ καρφωτὰ σανδάλιά του, ἐφαίνετο ὅλως ἐναντίας ἀγωγῆς.

Καὶ ὅμως ἦσαν σφικτὰ συνδεδεμένοι οἱ δύο οὗτοι, ἡ Χαρίκλεια δηλαδὴ καὶ ὁ θεῖός της Γιρώ. Ὅτε ὁ ἀγαθὸς οὗτος ἄνθρωπος ἤκουσε τὸν θάνατον τῆς Ἰουλίας, ἔτρεξεν εἰς τὴν κατοικίαν της δρομαῖος· ἡ Χαρίκλεια μετὰ τὸν θάνατον τῆς μητρὸς καὶ τὴν ἀπουσίαν τοῦ πατρός της ἔμεινε μόνη. Ὁ ἱππότης περιερχόμενος διάφορα μέρη τῆς Ὁλλανδίας ἔμαθεν ἀργὰ τὸ δυστύχημα τῆς γυναικός του, ὥστε ἐπὶ ἕνα σχεδὸν μῆνα ἡ Χαρίκλεια ἦτον ὀρφανή. Ναὶ μὲν εἶχε τροφόν, ἀλλ' ὅτε ἔζη ἡ μήτηρ, σπανίως τὴν μετεχειρίζετο, διότι, ὡς εἴδομεν, ἐκείνη ἐπεθύμει νὰ καταγίνεται μόνη εἰς τα τῆς θυγατρός της· διὸ ὡς ὀλίγον γνωρίζουσα τὴν Χαρίκλειαν δὲν τῇ ἦτο πολλὰ χρήσιμος.

Ὅτε ἐπνίγη ἡ Ἰουλία, τοσαύτην θλῖψιν ᾐσθανθη ἡ κόρη της, ὥστε ἐφοβήθησαν μήπως ἀποθάνῃ καὶ αὐτή. Ἀκολουθοῦσα τὸ σῶμα τῆς μητρός της μεταφερόμενον ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ εἰς τὴν οἰκίαν, ἐξέπεμπε τοιαύτας φωνὰς ὥστε ὅλοι ἐφοβοῦντο. Συνειθίσαντες νὰ μὴ ἀκούωσι μήτε φωνὴν ἐξερχομένην ἀπὸ τὸ στόμα τῆς κωφαλάλου, ἔτρεμον ἰδόντες ὅτι διὰ μιᾶς ὁ θάνατος διέκοψε τὴν τόσην σιωπήν. Οἱ ἔνδρθροι ἦχοι τῶν χειλέων της, τοὺς ὁποίους ὅμως αὐτὴ δὲν ἤκουεν, ἦσαν ἄγριοι διότι δὲν ἦσαν οὔτε λέξεις οὔτε κοπετὸς ἀλλ' εἶδος τρομερᾶς τινος γλώσσης ἐφευρεθείσης ἀπὸ τὴν θλῖψιν. Ὁλόκληρον ἡμερονύκτιον ἔκλαιε καὶ ὠδύρετο, καὶ τρέχουσα ἐπάνω κάτω ἀπίσω τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς καὶ ἐκτύπει τοὺς τοίχους. Οὐδεὶς ἠδυνήθη νὰ τὴν καθησυχάσῃ. Ὅτε μόνον ἐξηντλήθησαν αἱ δυνάμεις της, ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας τῆς κλίνης, ὅπου ἔκειτο τὸ σῶμα τῆς μητρός της.

Ἀλλ' ἀῤῥνης ἐφάνη ὅτι ἀνέλαβε τὴν πρώτην ἡσυχίαν καὶ σχεδὸν ἐλησμόνησε τὴν λύπην της. Οὕτω δὲ ἀταράχως ἐπεριπάτει δι' ὅλης τῆς ἡμέρας βραδέως καὶ ἀστοχῶς, μὴ ἀποβλέπουσα μηδεμίαν περιποίησιν. Ὅλοι ἐνόμιζον ὅτι ἀνένηψεν ἐντελῶς, μετὰ τῶν

ἄλλων δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ἰατρός· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον κατελήφθη ἀπὸ θέρμην νευρικὴν κάκιστα ἔχουσαν συμπτώματα· ἔπεσεν εἰς τὴν κλίνην καὶ ἐφαίνετο ὅτι ἔχασε τὰ λογικά της.

Τότε ὁ Γιρὼ ἀπεφάσισε νὰ βοηθήσῃ τὴν ἀνεψιάν του.

Ἐπειδὴ δὲν ἔχει πλέον, εἶπεν, οὔτε πατέρα οὔτε μητέρα, ἀναλαμβάνω ἐγώ, καθὸ θεῖος, τὴν φροντίδα της· πάντοτε μοὶ ἤρεσεν αὐτὴ ἡ κόρη καὶ πολλάκις ἐζήτησα ἀπὸ τὸν πατέρα της νὰ μὲ τὴν δώσῃ. Δὲν θὰ τῷ τὴν στερήσω· ἐπειδὴ ὅμως τώρα δὲν εἶνε ἐδώ, τὴν πέρνω ἐγὼ καί, ὅταν ἐπιστρέψῃ, τὴν ἀποδίδω.

Σημειωτέον, ὁ Γιρὼ δὲν εἶχε πολλὴν πεποίθησιν εἰς τοὺς ἰατροὺς καὶ ὄχι ἀλόγως, διότι δὲν ἐπίστευεν εἰς τὰς ἀσθενείας ὡς μὴ ἀρρωστήσας ποτέ· ἡ νευρικὴ μάλιστα θέρμη τῷ ἐφαίνετο χίμαιρα, φαντασιοκοπία, τὴν ὁποίαν μικρά τις εὐθυμία ἰσχύει νὰ θεραπεύῃ. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ φέρῃ τὴν νέαν εἰς Παρισίους.

Δὲν βλέπετε, ἔλεγεν, ὅτι ἡ νέα εἶνε λυπημένη; δὲν βλέπετε ὅτι κλαίει; καὶ ἔχει δίκαιον, διότι ἡ μάνα δὲν ἀποθνήσκει δίς. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ χάσωμεν καὶ τὴν κόρην διότι ἐχάσαμεν τὴν μάνα· πρέπει νὰ κατορθώσωμεν νὰ στρέψῃ ἀλλοῦ τὸν νοῦν της. Λέγουν ὅτι ἡ πόλις τῶν Παρισίων εἶνε καταλληλοτάτη εἰς τοῦτο· δὲν ἠξεύρω, διότι δὲν τὴν εἶδα ποτέ. Λοιπὸν θὰ τὴν ὑπάγω ἐκεῖ, καὶ θὰ ὠφεληθῶμεν καὶ οἱ δύο. Καὶ μόνον τὸ ταξεῖδι ἀρκεῖ νὰ μᾶς ὠφελήσῃ. Καὶ εἰς ἐμὲ ἔτυχον λύπαι· ὁσάκις ὅμως ἐμβῆκα εἰς ἁμάξι καὶ ἤκουσα τὸν κρότον τῆς μάστιγος τοῦ ἡνιόχου, ἀνέλαβα τὴν εὐθυμίαν μου.

Μετέβη λοιπὸν εἰς Παρισίους φέρων καὶ τὴν Χαρίκλειαν, τῆς ὁποίας ὁ πατὴρ εἰδοποιηθεὶς περὶ τούτου εὐχαριστήθη. Ὅτε δὲ οὗτος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἐξοχήν του ἀπὸ τὴν Ὁλλανδίαν, εἶχε τοιαύτην μελαγχολίαν, ὥςε ἦτο ἀδύνατον νὰ ἴδῃ τινά, οὔτε αὐτὴν τὴν θυγατέρα του. Ἐφαίνετο ὅτι ἤθελε ν' ἀποφύγῃ πάντα ἄνθρωπον, εἰ δυνατὸν δὲ καὶ αὐτὸν τὸν ἑαυτόν του. Περιερχόμενος πάντοτε σχεδὸν ἐφιππος εἰς τὰ δάση, κατεπόνει καθ' ὑπερβολὴν τὸ σῶμά του, ἐπιθυμῶν οὕτω νὰ προμηθεύσῃ ἄνεσίν τινα εἰς τὴν ψυχήν του. Θλῖψις κρυφία, ἀνίατος τὸν κατέτηκεν. Ἐμέμφετο ἑαυτὸν ὅτι ὑπῆρξεν ὁ αἴτιος τῆς δυστυχίας καὶ τοῦ θανάτου τῆς συζύγου του.

—Ἐὰν δὲν ἀνεχώρουν, ἔλεγε, θὰ ἔζη ἀκόμη· καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ ἀναχωρήσω.

Ἰδοὺ ὁ ἀδιάκοπος λογισμός του.

Ἐπιθυμῶν νὰ καταστήσῃ τὴν Χαρίκλειαν εὐτυχῆ, ἦτο πρόθυμος νὰ ὑποστῇ χάριν τούτου πᾶσαν θυσίαν. Ὅτε ἐπέστρεψεν εἰς τὴν οἰκίαν, κατὰ νοῦν εἶχε νὰ ἀναπληρώσῃ παρὰ τῇ θυγατρί του τὴν μητέρα της, διπλασιάζων μάλιστα τὰς περὶ αὐτῆς φροντίδας· ἀλλὰ τόσον ὡμοίαζεν ἡ κόρη πρὸς τὴν μητέρα, ὥστε ἡ ὁμοιότης αὐτὴ τῷ ἐπροξένει βαθυτάτην λύπην.

Εἰς μάτην ἐπροσπάθει νὰ παρηγορηθῇ βλέπων χαρακτῆρας ὑπενθυμίζοντας αὐτῷ τὴν ἀγαπητὴν σύζυγον καὶ ἀνακουφίζοντας τὴν θλῖψιν του, διότι ἡ θέα τῆς θυγατρός του ἐπηύξανε τοὺς ἐλέγχους τῆς συνειδήσεώς του.

Ὁ Γιρὼ ὅμως ἄλλως πως ἐσκέπτετο· αὐτὸς εἶχεν ὃν καὶ μόνον κατὰ νοῦν, πῶς νὰ διασκεδάσῃ τὴν λύπην τῆς ἀνεψιᾶς του, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο δυστυχῶς εὔκολον· ναὶ μὲν ἡ Χαρίκλεια δὲν ἀντέτεινεν εἰς τὴν εἰς Παρισίους μετάβασίν της, ἀτέβαλλεν ὅμως πᾶσαν ἀφορμὴν εὐθυμίας· δὲν ἤθελεν οὔτε περίπατον, οὔτε θέατρον, οὔτε χορεὺς καὶ ἀναγκαζομένη ἐδείκνυε τὸ μαῦρον ἔνδυμά της.

Ὁ γέρων ὅμως θεῖός της ἦτο ἰσχυρογνώμων· ὁλόκληρον ἔτος εἶχε παρέλθει, ἀφοῦ μετέβησαν εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἡ Χαρίκλεια ἔμεινε πάντοτε ἀκλόνητος.

—Ἀλλά, εἶπε, ῥοφήσας ποτήριον οἴνου, διατί δὲν ἀποφασίζεις νὰ ἔλθῃς μαζῇ μου εἰς τὸ θέατρον; ἰδοὺ ἔχω εἰσιτήριον· τὸ πένθος σου ἐτελείωσεν· ἔχεις δύο κατακαίνουργια φορέματα.. ἑτοιμάσου καί...

Διακόψας δὲ τὸν λόγον του ἐπρόσθεσε:

— Διάβολε! ἐλησμόνησα ὅτι δὲν ἀκούεις· τί θὰ κάμῃς εἰς τὸ θέατρον; πλὴν ἀδιάφορον. Καὶ σὺ δὲν ἀκούεις καὶ ἐγὼ δὲν προσέχω· τοὺς βλέπομεν μόνον ὅταν χορεύουν.

Ὁ ἀγαθὸς γέρων ὡμίλει πάντοτε μὲ τὴν ἀνεψιάν του λησμονῶν, ὅτι οὔτε νὰ τὸν ἀκούσῃ οὔτε νὰ τὸν ἀποκριθῇ ἐδύνατο· ἀλλὰ μήπως καὶ διὰ νευμάτων ἐγίνετο καταληπτότερος

Ὅτε, ὡς εἴπομεν, ἐτελείωσε τὸ πένθος τῆς Χαρικλείας, ὁ θεῖός της τῇ ἐπρόσφερε δύο ὡραιότατα ἐνδύματα καὶ τὰ ἐπρόσφερε μὲ ἦθος τόσον εὐγενὲς καὶ ἱκετευτικόν, ὥστε ἡ νέα τὸν ἐφίλησε διὰ νὰ τὸν εὐχαριστήσῃ· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐκάθησε μελαγχολικὴ ὡς πρότερον.

— Πλὴν πρέπει νὰ βάλῃς τὰ ἐνδύματα αὐτά, εἶπεν ὁ γέρων, διὰ τοῦτο σὲ τὰ ἔκαμα, εἶνε ὡραῖα...

Καὶ ταῦτα λέγων περιεφέρετο εἰς τὸν θάλαμον ἐπιδεικνύων τὰ δύο ἐνδύματα.

Ἡ Χαρίκλεια ἐπὶ τέλους ἀπεφάσισε νὰ σηκωθῇ, ἔλαβε τὰ δύο ἐνδύματα, ἐκίνησε τὴν κεφαλὴν εἰς σημεῖον συναινέσεως, καὶ πρῶτον τότε μετὰ τὸν θάνατον τῆς μητρός της ἐστάθη ἀντικρὺ καθρέπτου.

Ταῦτα ἰδὼν ὁ ἀγαθὸς Γιρὼ ἐπήδησεν ὡς παιδίον· εἶδεν ὅτι ἐπὶ τέλους ἐθριάμβευσε καὶ ὅτι ἡ Χαρίκλεια θὰ ἤρχετο εἰς τὸ θέατρον νὰ ἴδῃ τὸν κόσμον. Τοσοῦτον δὲ ἐχάρη, ὥστε ἀδιακόπως ἐφίλει τὴν ἀνεψιάν του, ἔκραξε τὴν τροφόν της, τοὺς ὑπηρέτας καὶ ὅλους τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ.

Ἡ Χαρίκλεια στολισθεῖσα ἐφάνη ὡραιοτάτη.

—Τὸ ὄχημα εἶνε ἕτοιμον, εἶπεν ὁ Γιρώ, μιμούμενος μὲ τὰς χεῖρας τὸ κίνημα τοῦ ἡνιόχου, ὅταν μαστίζῃ τοὺς ἵππους.

Ἡ Χαρίκλεια ἐμειδίασεν, ἔλαβεν εἰς χεῖρας τὴν μαύρην ἐσθῆτά της, τὴν ἐδίπλωσεν ἐπιμελῶς, τὴν ἐφίλησε, τὴν ἀπέθεσεν εἰς κιβώτιον καὶ ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ θείου της.

ΣΓ'.

Ἐὰν ὁ γέρων Γιρὼ δὲν ἦτο κομψὸς τὸ ἦθος, ἦτον ὅμως γενναῖος, καὶ ἠδιαφόρει μὲν ἂν τὰ ἐνδύματά του, καινουργῆ μὲν πάντοτε, πλατύτατα δὲ διότι δὲν ἠγάπα νὰ στενοχωρῆται, τὸν ἐκουκούλωναν ὡς σινδόνη, ἂν αἱ κάλτσαι του κατέπιπτον καὶ ἂν ἡ φενάκη του ἐσκέπαζε τοὺς ὀφθαλμούς του· ὅτε ὅμως ἐπρόκειτο νὰ δεξιωθῇ τοὺς ἄλλους, ἐφαίνετο μεγαλέδωρος. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἑσπέραν ἐκείνην ἐνοικίασε θεωρεῖον ἀνοικτὸν εἰς θέσιν καταφανῆ, διὰ νὰ θαυμάσωσιν ὅλοι τὴν ἀνεψιάν του.

Ὅτε ἡ Χαρίκλεια ἔρριψε τὸ βλέμμα εἰς τὰ θεωρεῖα καὶ τὴν

πλατεῖαν, ἔμεινεν ἔκθαμβος, καὶ δικαίως· διότι νέα μόλις δέκα ἓξ ἐτῶν ἀνατραφεῖσα μὲν εἰς τὴν ἐξοχήν, εὑρισκομένη δὲ αἴφνης μεταξὺ πολυτελείας, τέχνης καὶ ἡδονῶν, νομίζει ὅτι ὀνειρεύεται. Το ἑσπέρας ἐκεῖνο ἔπαιζον παντομίμην μετὰ χοροῦ· ἡ Χαρίκλεια ἔβλεπε μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ περιεργείας τὰ κινήματα καὶ τὰ βήματα τῶν ὑποκριτῶν, καὶ ἐπειδὴ ἐνόει ὅτι ἦτο παντομίμη ἐπροσπάθει νὰ ἐννοήσῃ καὶ τὴν σημασίαν. Συχνὰ στρεφομένη πρὸς τὸν θεῖόν της ἐκπεπληγμένη, ἐφαίνετο ὅτι ἤθελε νὰ τὸν ἐρωτήσῃ· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς δὲν ἐνόει τί ἐσήμαινεν ἡ παντομίμη. Ἔβλεπε βοσκοὺς φορροῦντας κάλτσας μεταξωτὰς καὶ προσφέροντας ἄνθη εἰς βοσκοπούλας, ἐρωτίδια πτερυγίζοντα καὶ θεοὺς καθημένους εἰς νέφη· ἡ σκηνογραφία, τὰ φῶτα καὶ μάλιστα ὁ πολυέλαιος, τὰ ἐνδύματα τῶν γυναικῶν, τὰ κεντήματα, τὰ ἱπτερὰ, ὅλη ἐκείνη ἡ ἄγνωστος αὐτῇ μεγαλοπρέπεια τὴν ἔρριπτεν εἰς ἀπορίαν.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν περιεργάζοντο ὅλοι οἱ ἐν τῷ θεάτρῳ· τὸ ἔνδυμά της ἦτον ἁπλοῦν μὲν ἀλλὰ κομψότατον. Οὖσα μόνη εἰς μέγα θεωρεῖον πλησίον γέροντος καὶ γέροντος ἀκόμψου, κάλλος ἔχουσα ἀγγέλου καὶ ἀνθηρότητα ρόδου, ὀφθαλμοὺς δὲ μεγάλους καὶ μαύρους καὶ ἦθος ἀθωότατον, εἵλκυεν ὅλων τὰ βλέμματα.

Ἐν τοσούτῳ ἡ Χαρίκλεια ἀνέλαβε βαθμηδὸν τὴν συνήθη ἀταραξίαν της· μετὰ μικρὸν δὲ ἐκυριεύθη ἀπὸ μελαγχολίαν. Ἠσθάνθη πόσον ἦτο λυπηρὸν νὰ ἦνε μόνη μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ὁμιλοῦντες πρὸς ἀλλήλους, οἱ μουσικοί, τῶν ὁποίων τὰ ὄργανα ἐρρύθμιζον τὰ βήματα τῶν χορευτῶν, αὐτὰ καὶ ἄλλα ηὔξανον τὴν λύπην της. Ἐρωτᾶτο ὅτι ὅλοι ἔλεγον πρὸς αὐτήν· «Ὁμιλοῦμεν καὶ δὲν ὁμιλεῖς· ἀκούομεν, γελῶμεν, τραγῳδοῦμεν, χαίρομεν, καὶ μόνον σὺ δὲν ἀκούεις, δὲν γελᾷς, δὲν τραγῳδεῖς, δὲν χαίρεις, ἀλλὰ κάθησαι ὡς εἴδωλον.»

Ἡ Χαρίκλεια ἔκλειε τοὺς ὀφθαλμοὺς διὰ νὰ μὴ βλέπῃ· ἐνθυμήθη τὸν χορὸν τῶν παιδίων, εἰς τὸν ὁποῖον εἶδε χορευούσας τὰς συντρόφους της, ἐνῷ αὐτὴ ἔμενε πλησίον τῆς μητρός της. Ἐνθυμήθη τὴν πατρικὴν οἰκίαν, τὴν νηπιότητα, τὴν λύπην καὶ τὰ δάκρυά της ὅτε ἀπέθανεν ἡ μήτηρ της, καὶ τέλος πάντων τὰ πένθιμα ἐνδύματα τὰ ὁποῖα πρὸ ὀλίγου μὲν ἀπέβαλεν, ἀπεφάσισε δὲ νὰ φορέσῃ ἐκ νέου ἅμα ἐπανελθοῦσα εἰς τὴν οἰκ'αν. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο καταβασανισμένη διὰ παντός, ἐνόμισεν ὅτι δὲν ἔπρεπε καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ ἐλαττώσῃ τὰ παθήματά της· ἠσθάνθη περισσότερον ἢ ἄλλοτε ὅτι πᾶσα προσπάθεια εἰς ἐξιλέωσιν τῆς θείας ὀργῆς ἦτο περιττή. Τοιαῦτα δὲ ἀνολογιζομένη ἐδάκρυσεν, ὁ δὲ γέρων Γιρὼ ἰδὼν τὰ δάκρυά της δὲν ἐνόει τὴν αἰτίαν.

Ἐν τοσούτῳ ἡ Χαρίκλεια ἔνευσεν ὅτι ἐπεθύμει νὰ ἀναχωρήσῃ· καὶ ἐπειδὴ ὁ θεῖός της ἐδίσταζεν, αὕτη σηκωθεῖσα ἔδειξε τὴν θύραν.

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἶδεν ὑπὸ τὸ θεωρεῖον νέον εὐειδῆ καὶ πλουσιώτατα ἐνδεδυμένον, ὅστις εἶχεν ἀνὰ χεῖρας πλάκα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐχάραττε γράμματα καὶ σχήματα μὲ μικρὸν πέτρινον κονδύλιον καὶ τὰ ἐδείκνυεν εἰς τὸν γείτονά του· οὗτος δὲ ἐφαίνετο ὅτι τὸν ἐνόει καὶ ἀπεκρίνετο κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον μετὰ μεγίστης ταχύτητος. Καὶ οἱ δύο ἀντήλλασσον συγχρόνως ἀνοιγοκλείοντες τοὺς δακτύλους σημεῖά τινα δι' ὧν ἐφαίνετο ὅτι ἡρμήνευον καθαρώτερα τὰς ἰδέας των.

Καὶ δὲν ἐνόησε μὲν ἡ Χαρίκλεια τί ἐσήμαινον οἱ χαρακτῆρες καὶ τὰ σχήματα, παρετήρησεν ὅμως ὅτι ὁ νέος ἐκεῖνος δὲν ἐκίνει τὰ χείλη του. Εἶδεν ὅτι ὡμίλει γλῶσσαν ὅλως διαφορετικὴν τῆς τῶν ἄλλων, καὶ ὅτι εὗρισκε τρόπον νὰ ἐξηγῆται χωρὶς νὰ ἀνοίγῃ τὸ στόμα. Ἀκατάσχετος λοιπὸν ἐπιθυμία νὰ ἴδῃ περισσότερα τὴν παρεκίνησε νὰ καθήσῃ, καὶ κύψασα περιειργάζετο τί ἔκαμνεν ὁ ἄγνωστος ἐκεῖνος· ὅτε δὲ εἶδεν ἐκ νέου ὅτι, ἀφοῦ ἔγραψεν, ἔδιδε τὴν πλάκα εἰς τὸν γείτονά του, ἔκαμεν ἀκουσίως κίνημα ὡς ἂν ἔθελε νὰ λάβῃ αὐτήν· ὁ νέος ἐστράφη καὶ εἶδε τὴν Χαρίκλειαν. Μόλις δὲ συνηντήθησαν οἱ ὀφθαλμοί των καὶ ἐστάθησαν ἀκίνητοι ὡς ἂν ἐζήτουν νὰ ἀναγνωρισθῶσιν· ἔπειτα ἐμάντευσαν τὴν κατάστασιν ἀλλήλων καὶ μὲ βλέμμα σιωπηλὸν εἶπον· εἴμεθα καὶ οἱ δύο βωβοί.

Ἐν τοσούτῳ ὁ γέρων Γιρὼ ἔφερεν εἰς τὴν ἀνεψιάν του τὸν μανδύαν της, ἀλλ' αὐτὴ δὲν ἤθελε πλέον ν' ἀναχωρήσῃ· καθήσασα ἐξ ἐναντίας ἔβλεπε τοὺς δύο συνομιλοῦντας διὰ τῆς πλακός.

Ὁ ἀββᾶς de l'Epée εἶχε γίνει πρὸ μικροῦ γνωστός Κατά τινα ἐπίσκεψιν ἰδὼν τυχαίως κωφάλαλους ραπτούσας ἐλυπήθη αὐτὰς καὶ ἡ σπανία αὐτοῦ φιλανθρωπία ἐξεγερθεῖσα διὰ μιᾶς ἔκαμε θαύματα. Ἰδὼν τὴν ἄιακτον παντομίμην τῶν δυστυχῶν τούτων ὄντων, ἐστοχάσθη ὅτι ἐδύνατο νὰ λάβῃ αὐτὴν ὡς βάσιν μονίμου γλώσσης. Ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν δαιμονίων ἀνδρῶν, ἐπροχώρησεν ἴσως καὶ πέραν τοῦ μεγάλου σκοποῦ του· ὁπωσδήποτε ὅμως ἀρκεῖ ὅτι εἶδε τὸ μέγεθος αὐτοῦ καὶ ὅτι, διδάσκων καὶ τοὺς κωφοὺς καὶ βωβοὺς τὸ ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν, καθίστα αὐτοὺς ἀνθρώπους. Μόνος καὶ χωρὶς βοήθειαν, διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεών του, ἐπεχείρισε κοινωνίαν ἐκ τῶν ταλαιπώρων αὐτῶν καὶ ἡτοιμάζετο νὰ θυσιάσῃ πρὸς τοῦτο καὶ βίον καὶ περιουσίαν ἕως οὗ στρέψῃ πρὸς αὐτοὺς τὴν προσοχήν του ὁ βασιλεύς.

Ὁ νέος ὁ καθήμενος ὑπὸ τὸ θεωρεῖον τῆς Χαρικλείας ἦτό τις τῶν μαθητῶν τοῦ ἀββᾶ. Εὐγενὴς ὢν τὸ γένος καὶ πλούσιος καὶ ἀπὸ ἀρχαίαν οἰκογένειαν καταγόμενος, ζωηρὸν μὲν εἶχε τὸν νοῦν ἀλλ' ἦτον ἠμιθανής, ὡς ὠνόμαζον τότε τοὺς κωφαλάλους. Ἐκτὸς δὲ τῶν μαθημάτων τοῦ ἀββᾶ εἶχε καὶ παιδαγωγὸν ὅστις, λαϊκὸς ὤν, ἐσυντρόφευεν αὐτὸν πανταχοῦ καὶ καθῆκον εἶχε νὰ διευθύνῃ τὰς πράξεις καὶ τὰ διανοήματά τον· ἦτο δὲ οὗτος ὁ σύντροφός του, ὅστις ἀνεγίνωσκε τὰ τῆς πλακὸς καὶ ἀπεκρίνετο. Ὁ νέος κατεγίνετο μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας εἰς τὰς καθημερινὰς μελέτας, αἵτινες ἐγύμναζον τὸν νοῦν του καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸ θέατρον καὶ παντοχοῦ. Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι ἔμφυτος ὑπερηφάνεια καὶ ἀνεξαρτησία χαρακτῆρος ἐπάλαιον ἐν αὐτῷ πρὸς τὴν ἐπίπονον ταύτην ἐνασχόλησιν. Δὲν ἐγνώριζεν οὐδὲν τῶν δυστυχημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα πιθανὸν νὰ ὑπέπιπτεν ἂν ἐγεννᾶτο εἰς τάξιν κατωτέραν ἢ καὶ, ὡς ἡ Χαρίκλεια, εἰς ἄλλο μέρος ἢ εἰς Παρισίους. Ἐκ τῶν πρώτων πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἔμαθεν ὅτε ἤρχισε νὰ συλλαβίζῃ, ἦτο τὸ ὄνομα τοῦ πατρός του, τοῦ μαρκίωνος Μωβραί. Ἐγνώριζε λοιπὸν ὅτι ἦτο διαφορετικὸς τῶν ἄλλων καὶ ἕνεκα τῆς γενέσεως καὶ ἕνεκα τοῦ φυσικοῦ του δυστυχήματος· οὕτω δὲ ἡ εὐγενής του καρδία ἐκυμαίνετο μεταξὺ ὑπερηφανείας καὶ ταπεινώσεως.

Τὸν κωφάλαλον τοῦτον μαρκίονα ἔβλεπον πολλαὶ ὡραῖαι κυρίαι· αὐτὸς ὅμως εἶχε προσηλωμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν Χαρίκλειαν, ἥτις καὶ αὐτὴ τὸν ἔβλεπε. Μετὰ τὸ τέλος τῆς παραστάσεως, στηριχθεῖσα εἰς τὸν βραχίονα τοῦ θείου της, ἀνεχώρησε σκεπτική. (ἀκολουθεῖ).

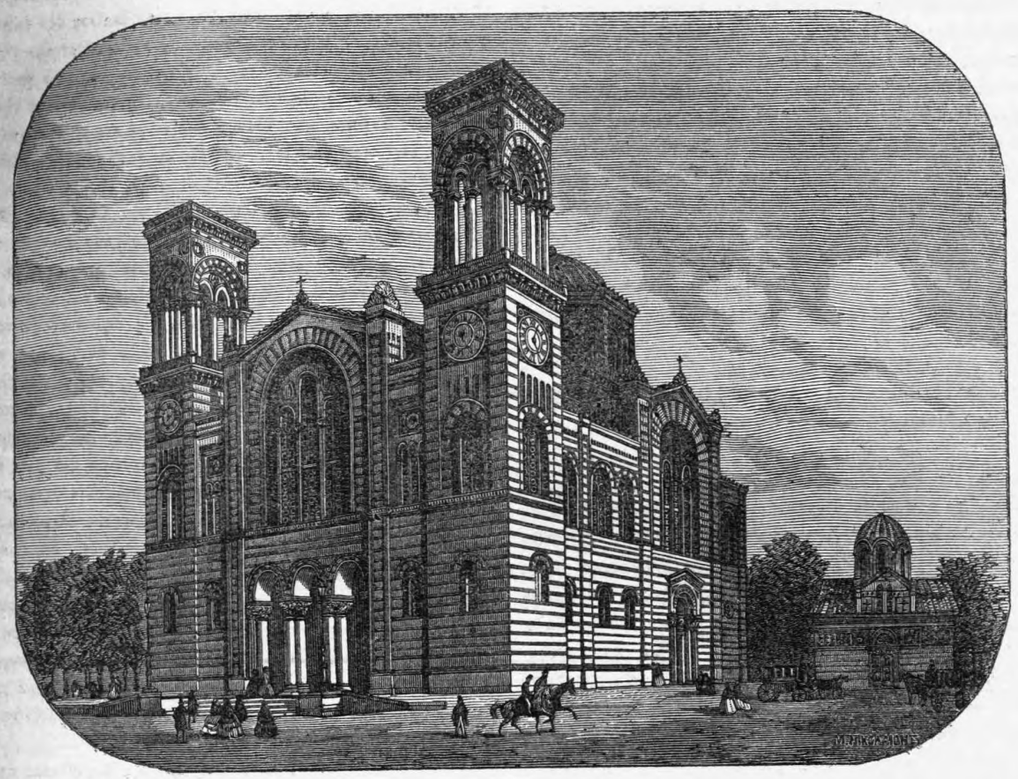

Ἡ Μητρόπολις τῶν Ἀθηνῶν.

ΟΙ ΙΤΑΛΟΙ ΟΡΓΑΝΟΜΟΥΣΙΚΟΙ.

(ORGAN-MEN).

(Ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ).

Ὀλίγοι ἐκ τῶν κοινῶν κατοίκων τῶν προαστείων τοῦ Λονδίνου κινοῦσι τὸ ἐνδιαφέρον ἡμῶν πλειότερον τῶν Ἰταλῶν ὀργανο-μουσικῶν διά τε τὴν ὑπομονήν, μεθ' ἧς ὑφίστανται τὸν πλάνητα βίον των, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τὸν σφοδρὸν αὐτῶν ἔρωτα πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τοὺς οἰκείους, χάριν τῶν ὁποίων κυρίως ἐγκαταλείποντες τὴν εὐήλιον αὐτῶν γῆν ἔρχονται εἰς τὴν ὁμιχλώδη καὶ ψυχρὰν ταύτην χώραν.

Καὶ τοῦτο μὲν φαίνεταί πως παράδοξον, ἀλλ' ὅμως ὑποφέρουσι τὸν πικρὸν τῆς πατρίδος ἀποχωρισμὸν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι διὰ τοιούτης τινος αὐταπαρνήσεως θὰ ἐξοικονομήσωσι τὸ χρηματικὸν ποσόν, δι' οὗ ἐπιστρέφοντες εἰς τὴν Πατρίδα θὰ δυνηθῶσι ν' ἀποκτῶσιν ἰδιοκτῆται μικροῦ μέρους γῆς, ἐφ' ἧς νὰ σπείρωσι τὸν ἀραβόσιτον αὐτῶν διὰ τὴν *πολέντα*, μιᾶς ἀμπέλου καὶ δύο ἢ τριῶν αἰγῶν, δι' ὧν νὰ ζήσωσι ζωὴν πάντη ἄνετον.

Οἱ χωρικοὶ τοῦ Πιεμοντίου καὶ τῆς θαλλούσης Σαβοΐας, τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐξοχικὴν ὡραιότητα, ἦσαν οἱ πρῶτοι, οἵτινες ἐγκαταλιπόντες τὰ πάτρια αὐτῶν ὄρη ἐπεδίωξαν καλλιτέραν τύχην εἰς ἄλλας χώρας.

Τέκνα καὶ κυρίως νεαρᾶς ἡλικίας ἀπεσπάλησαν ἐκ τῶν ὀρέων πρὸς τὰς μᾶλλον κατῳκημένας πόλεις τῆς Ἰταλίας, ἔχοντα ὡς μόνον ἐμπορικὸν αὐτῶν κεφάλαιον ἓν ἀρχαῖον ὄργανον, (hurdy gurdy) μίαν κιθάραν καὶ ἓν ταμβοῦρλον· διὰ τῶν ὀργάνων τούτων καὶ τοῦ τραγῳδίου συνοδεύοντα τὰς ὀρχήσεις των τὰ ζωηρὰ παιδία ὤφειλον ν' ἀνατρώσιν ἐκ τῶν θυλακίων τοῦ κοινοῦ καὶ πρὸ πάντων τῶν μητέρων, παρατηρουσῶν μετὰ συμπαθείας τὰ χαρίεντα καὶ μικρὰ ταῦτα ἐξόριστα, τὴν γλίσχραν ἀμοιβήν των.

Καί τοι δὲ οἱ πλάνητες οὗτοι παῖδες περιωρίζοντο εἰς τὰς Ἰταλικὰς πόλεις, οὐχ ἧττον οἱ νέοι, οἵτινες ἐπόθουν νὰ ὑπερβῶσι τὸν στενὸν κύκλον, πλανώμενοι ἐπορεύθησαν καὶ εἰς Παρισίους. Τὸ περιστρεφόμενον ὄργανον, κατὰ πολλὰ τότε ἐλλιπές, ἦτο νεωτερισμὸς καὶ δι' αὐτοῦ ἐπέτυχον θαυμασίως. Ἐνθαρρυνόμενοι δὲ ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας, ἐπροχώρησαν μέχρι τοῦ Λονδίνου καὶ οἱ Ἰταλοὶ μουσικοὶ ἐγένοντο συστηματικοί.

Μετὰ ταῦτα ἐπῆλθεν ὁ καιρός, καθ' ὃν ἡ τυραννία καὶ ὁ δεσποτισμὸς ἔρθασαν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω, πολλοὶ δ' ἐγκατέλειψαν τους οἴκους καὶ τὰς οἰκογενείας των, ὅπως κερδαίνωσι τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐν τῇ ξένῃ, βέβαιοι ὅτι τοιουτοτρόπως οἱ ἐναπομένοντες διετέλουν ἀσφαλέστεροι κατὰ τὴν ἀπουσίαν των· μεθ' ὁποίας ὅμως θλίψεως καὶ σπαραγμῶν καρδίας ἀπεχωρίζοντο τῶν ἀγαπητῶν αὐτῶν ὀρέων καὶ κοιλάδων, πόσον δὲ τρυφερῶς ἀνεπόλουν ἐν τῇ μνήμῃ των τοὺς οἰκείους αὐτῶν καὶ φίλους!

Αἱ ἐπιστολαὶ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ υἱῶν πρὸς τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ πατέρας καὶ τὰς μητέρας, πρὸς τὰς μνηστάς, τοὺς ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφάς των εἰσὶν ἀριστουργήματα ἀδόλου ἀγάπης καὶ ἀληθείας, καίτοι δὲ μὴ γραφόμεναι πάντοτε ἰδιοχείρως, οὐχ ἧττον ὑπαγορεύονται μετὰ τοιούτου ποιητικοῦ ὕφους καὶ τοσαύτης εὐαισθησίας, ὥστε λίαν σκληροκάρδιος θὰ ἦτον ὅστις θ' ἀπετόλμα ν' ἀλλάξῃ ἔστω καὶ μίαν αὐτῶν λέξιν.

Τῆς εὐαισθησίας ταύτης προϊόντα εἰσὶν ἅπασα ἐκείνη ἡ ποίησις καὶ ὁ πρὸς τὴν μουσικὴν ἔρως, δι' οὗ ὁ Ἰταλὸς μουσικὸς τοσοῦτον συχνὰ ἐγκαταλείπεται εἰς παράφορα αὐτοσχεδιάσματα κατὰ τὸν ἦχον τοῦ μουσικοῦ ὀργάνου του καὶ ἀναπολεῖ τοσοῦτον ζωηρῶς τὴν ἀγαπητὴν τῆς γενέσεώς του γῆν δι' ἑνὸς τῶν τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἀσμάτων.

Αἱ καλλοναὶ αὐτῆς σχηματίζουσιν ἐν τῇ καρδίᾳ του πηγὴν ζωηρᾶς χορᾶς, ἐξ ἧς ῥέει ῥεῖθρον τρυφερῶν λέξεων, τὰς ὁποίας ἀκούων τις ἅπαξ οὐδέποτε λησμονεῖ. Εἷς ἐξ αὐτῶν ψάλλει σχεδὸν πάντοτε τοὺς ἀκολούθους στίχους εἰς σκοπὸν Ἰταλικὸν ὀλίγον διάφορον τοῦ «La mia Letizia.»

Μακράν σου προσφιλὴς πατρίς, τὸ πᾶν μοὶ εἶνε σκότος·
πότε θὰ ἴδω τὰ βουνὰ τὰ χλοερά σου πάλιν,
θὰ τρέξω 'ς τὼν πρασίνων σου κοιλάδων τὴν ἀγκάλην;
Ὦ! ἐνθυμοῦμαι ζωηρῶς πῶς αἱ ἡμέραι νέας
μοὶ ἐπροξένουν ἡδονὰς 'ς τοὺς κόλπους τῆς Νικαίας.
Ἀγροί μου, ποῦ ἀρώματα τὰ ἄνθη σας σκορπίζουν
τῆς Ἀφροδίτης ἄξια τὴν κόμην νὰ στολίζουν,
τὰ ρέοντά μου δάκρυα σᾶς ἀποχαιρετοῦν.
Ὦ! πόσον ἡ καρδία μου καλῶς τὸ ἐνθυμεῖται!
ἱστάμην εἰς τοῦ ποταμοῦ τὰς ὄχθας ἀτενίζων
καὶ τὰς σκηνάς σου χαιρετῶν, ἀγαπητὲ ὁρίζων,
αἵτινες λύπας ἀληθεῖς καὶ θλίψεις μ' ἐνθυμίζουν.
Ποσάκις εἰς τὰς ὄχθας του αὐτὰς ποῦ πρασινίζουν,
ποσάκις, ὦ γλυκεῖά μου Νικαία εἰς λειμῶνας
δὲν ἠκροάσθημεν ὁμοῦ τὰς φίλας ἀηδόνας,
Σὺ καὶ ἐγώ, Νικαία μου, μόνον ἐγὼ καὶ σύ.

Οἱ ἦχοι εἰσὶν ἐνίοτε ὡραιότατοι καὶ ὡσεὶ ἐξερχόμενοι τῶν ἐνδομύχων τῆς καρδίας, ἀρυόμενοι τὸ θέλγητρον αὐτῶν ἐκ τῆς συγκινήσεως τῶν ἀναπολήσεών των. Ὁπόταν συναντῶνται, ὅπερ συμβαίνει πολλάκις, ἰδίως δὲ κατὰ τὴν ἔλευσιν ἢ ἀναχώρησιν φίλων, καὶ ἄρχονται ὁμιλοῦντες περὶ τῆς ἀγαπητῆς Ἰταλίας (cara Italia), συχνάκις εἷς ἐξ αὐτῶν ψάλλει δημοτικόν τι ᾆσμα ἢ ἀπομιμεῖται ὀρεινόν τινα σκοπὸν (mountain cry) λυπηρὸν καὶ μελῳδικόν, ἀναπολοῦντα εἰκόνα ἀγαπητήν· τότε οἱ μέλανες αὐτῶν ὀφθαλμοὶ διαλάμπουσι πλήρεις δακρύων ὡσεὶ ἀτενίζοντες πρὸς τὰς σκηνὰς τῆς χαριέσσης αὐτῶν γῆς καὶ τῶν φιλτάτων, ἅτινα τοὺς ἀναμένουσι.

Μολονότι ἡ Ἰταλία εἶνε ἤδη, δόξα τῷ Θεῷ, ἐλευθέρα ἀπὸ τῶν Ἄλπεων μέχρι τοῦ Ἀδριατικοῦ, εἰσέτι ὅμως ἐξακολουθοῦσι νὰ ἔρχωνται ἐνταῦθα ἐκ Πιεμοντίου, Πάρμας, Πλακεντίας καὶ Κόμου, ὅπως κερδήσωσι χρήματα. Δὲν ποιούμεθα λόγον περὶ τῶν ἀποκατεστημένων ἐνταῦθα, ἀρκετὰ ἄλλως τε πλουσίων. Παρατηροῦμεν μόνον τὸ ἑξῆς ἀξιοσημείωτον, ὅτι δηλ.: ἑκάστη τῆς Ἰταλίας πόλις ἀποστέλλει ἐνταῦθα ἄτομα ἰδιαιτέρου τινὸς ἐπαγγέλματος· οὕτω π. χ. οἱ ἐκ Πιεμοντίου, Πάρμας καὶ Πλακεντίας εἰσὶ μουσικοὶ καὶ οἱ ἐκ τῆς Λούκας γυψουργοί, ἐνῷ τὸ Κόμον ἀποστέλλει τὰς ἐπιτηδειοτέρας χεῖρας πρὸς κατασκευὴν βαρομέτρων, κατόπτρων καὶ κοσμημάτων πλαισίων.

Ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη, ἥτις ἐνυπάρχει παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς τούτοις ἀνεξαιρέτως, καὶ ἡ γενικὴ φροντὶς διὰ τὸ συμφέρον ἑνὸς ἑκάστου εἶνε μέγα πρᾶγμα. Ὁπόταν νέοι τινὲς πατριῶται των ἀφιχθῶσιν ἔκ τινος χωρίου, εἶνε συγκινητικὸν νὰ βλέπῃ τις μεθ' ὁπόσης ἐπιθυμίας σπεύδουσι νὰ μάθωσι τὰ νέα. Ὅταν ἐπιστολή τις φθάσῃ παρ' ὁποιουδήποτε συγγενοῦς των καὶ δὲν δύνανται νὰ τὴν ἀναγνώσωσι, πόσον ταχέως προστρέχουσι πρὸς ἐκείνους, οἵτινες δύνανται νὰ τοὺς εὐχαριστήσωσιν.

Ὁ Ἰταλὸς μουσικὸς ἔρχεται τόρα ἐν Ἀγγλίᾳ μὲ καρδίαν πολὺ ἐλαφροτέραν ἢ ἄλλοτε, διότι ὁπόταν τελέσῃ τὸ στάδιον τῆς ὁδοιπορίας του καὶ ἀνατείλῃ ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ἀληθῶς ἐπιστρέφει εἰς τὴν «Ἰταλίαν του», δὲν φοβεῖται ν' ἀπολέσῃ ὅτι μετὰ τόσου κόπου ἐκέρδησεν.

Οἱ ἀναχωροῦντες ἐκ τῶν ὀρεινῶν χωρίων τοῦ Πιεμοντίου συναπέρχονται συνήθως ἀνὰ τέσσαρες ἢ πέντε, οἱ δὲ φίλοι ἑνὸς ἑκάστου προσπαθοῦν νὰ τοῖς ἐμπνεύσωσιν ἐλπίδας ἐπιτυχίας καὶ ἀναφέρουσι περὶ τῶν συμβησομένων κατὰ τὴν ἐπιστροφήν των. Ἐν τοιαύτῃ περιστάσει οἱ ἀναχωροῦντες ἀποχωρίζονται τῶν φίλων των πρὸ τοῦ παρεκκλησίου Shrine-Capitello, κειμένου εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους, ὅπερ ἐγκαταλείπουσι καὶ ὅπερ ὁμοιάζει κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην περιστερεῶνα.

Οἱ σχετικοὶ αὐτῶν καὶ φίλοι εἰσὶ ποιμένες καὶ ποιμενίδες, ἐξ ὧν οἱ μὲν φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν τὴν piva (ἄσκυλον) των, αἱ δὲ τὸ tambourino (τύμπανον) καὶ cembalo (κύμβαλον), ᾄδουσαι ἐν τῶν εὐνοϊκῶν αὐτῶν ὀρεινῶν ᾀσμάτων τοῦ βουκολικοῦ ποιητοῦ Floriano. Αἱ στροφαὶ ἐπαναλαμβάνονται ἀλληλοδιαδόχως ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν καὶ νεανίδων, τὸ δ' ἀκόλουθον εἶνε ἐκ τῶν μᾶλλον δημοτικῶν:

ΟΙ ΒΟΣΚΟΙ.

Βοσκοποῦλές μας ὡραῖες, σᾶς ἀφίνομεν ὑγεία·
φεύγομε σὲ τόποι ξένοι
καὶ χωρὶς χαρὰ κι' ἀγάπη ἡ καρδιά μας χρόνια τρία,
Ἐὐρετέ το, θ' ἀπομένῃ.

Ἡ ΒΟΣΚΟΠΟΥΛΕΣ.

Ἔχετε ὑγείαν, φίλοι κι' ἀδελφοὶ ἀγαπημένοι,
ἐρασταὶ ἀληθινοί.
Φέρτε μας ὀπίσω πάλι τὴν καρδιά σας ποῦ θὰ μένῃ
πάντοτε 'σ ἐμᾶς πιστή.
Δίχως ἔρωτα θὰ ζοῦμε, δίχως τέρψι καὶ ψυχή.

I PASTORI.

Addio, vaghe pastorelle,
Questo bel clima lasciam,
Nostri passi noi portiam
Sotto straniere stelle,
Per anni tre e' l nostro cor,
Senza piacer e senza amor.

LE PASTORELLE.

Addio, amici nostri, e frati,
Addio, amante veritier;
Riportate i cuori sincer
Qui, da chi tu sei amati
Noi vivremo senza cor
Senza piacer, senza amor.

Τοιουτοτρόπως «παρέχουσιν ἀλλήλοις ἀμοιβαίαν ἀναψυχὴν» (animo) ὡς λέγουσι, καὶ ὁ Ἄγγελος τῆς ἐλπίδος ἐνισχύει ἕκαστον νὰ ὑποφέρῃ τὰς θλίψεις τοῦ ἀποχωρισμοῦ.

Ἴσως οὐδεὶς ἄλλος αἰσθάνεται τοσοῦτον τὰς ὀδύνας αὐτοῦ, ὅσον οἱ ἁπλοῖ οὗτοι ὀρεινοὶ καὶ μάλιστα διὰ τὸν πρὸς τοὺς γονεῖς αὐτῶν σεβασμὸν καὶ ὑπακοὴν καὶ τὴν βαθεῖαν συναίσθησιν τῶν υἱικῶν ὑποχρεώσεων.

Ἡ πρὸς τοὺς γονεῖς του ἐπιστολὴ ἑνὸς τῶν ρωμαλέων τούτων καὶ εὐρυώμων Ἰταλῶν κατὰ τὰ γενέθλια τῆς μητρός του οὐδέποτε θὰ λησμονηθῇ διὰ τὰ τοσοῦτον ὡραίως ἐκπεφρασμένα αἰσθήματά της παρὰ τοῦ παρακληθέντος νὰ συντάξῃ αὐτήν, ἐνῷ ζωηρὸν ἐρύθημα διὰ τὴν ἀντικανότητα ταύτην ἐπεχύνετο ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἀτυχοῦς Ἰταλοῦ.

Ἡ ἐπιστολὴ εἶχεν οὕτως:

« Ἀγαπητὴ καὶ σεβαστή μου μῆτερ.

Ἡ καρδία μου ἀνεσκίρτησεν, ἅμα ἤκουσα ὅτι ἐπιστολή της ὑπῆρχε δι' ἐμέ, διότι ἐνόησα ὅτι ἦτο ἐκ μέρους σου· ὅταν δὲ ὁ ἀγαθὸς φίλος, ὅστις σοὶ γράφει τὰς λέξεις ταύτας, μοὶ τὴν ἀνέγνωσε, δὲν εἶχα φωνὴν νὰ ἐκφράσω τὴν χαράν μου ἐπὶ τῇ ὑγείᾳ σου καὶ τῇ τοῦ πατρός μου. Εὐχαριστῶ διὰ τοῦτο τὴν.... ἤθελα νὰ εἴπω τὴν Παναγίαν, ἀλλ' ὁ φίλος μου μοὶ ἐδίδαξε νὰ εὐχαριστῶ μᾶλλον... τὸν Θεόν!

Προσπαθῶ ν' ἀποκτήσω πάσας ἐκείνας τὰς ἀρετάς, αἵτινες καλῶς ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τοὺς γονεῖς μου καὶ νὰ πράττω πᾶν τὸ ἀρεστὸν αὐτοῖς· ἀλλ' αἰσθάνομαι τὴν καρδίαν μου βεβαρημένην καὶ τὸ θάρρος μ' ἐγκαταλείπει, ὅταν συλλογίζωμαι πόσος καιρὸς πρέπει νὰ παρέλθῃ ὅπως σ' ἐπανίδω· πρὸ τούτου δὲν δύναμαι νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὴν πατρίδα. — Συγχώρησόν με, νυχθημερὸν ὅμως ὀνειρεύομαι τὴν ἐπιστροφήν μου. Ἡ χώρα αὕτη τοσοῦτον μὲ στενοχωρεῖ· εἶνε τόσον μελαγχολική· τόσον μεγάλη· νομίζει τις ὅτι οἱ δρόμοι της δὲν ἔχουν τέλος! Ἂν ἦσο ἐδώ, ὦ μῆτερ μου, ὦ! τότε θὰ ἠδυνάμην κἄπως νὰ ὑπομένω Δὲν δύναμαι νὰ εἴπω περισσότερα· ἡ καρδία μου ἀναλύεται εἰς δάκρυα· λάβε τὸν χάρτην τοῦτον, ὃν σοὶ πέμπω μετὰ σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης. Νομίζω ὅτι βλέπω Σὲ καὶ τὸν πατέρα μου, ὅταν σοὶ φέρῃ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην καὶ σοὶ λέγῃ — Εἶνε ἀπὸ τὸν Σεραφίνο!..

Μένω ὁ ἀγαπητὸς καὶ εὐπειθὴς
Υἱός σου.

Υ. Γ. ὁ κομιστὴς τῆς παρούσης μου Ἄγγελος Μ* θὰ σοὶ ἐγχειρίσῃ ἓν Ἀγγλικὸν σάλιον, διὰ τοῦ ὁποίου νὰ περικαλύπτεσαι, μητέρα μου, ὅταν ἡ χιὼν πίπτῃ.

Χαῖρε· ὁ Θεὸς νὰ σᾶς εὐλογῇ.»

Ἐπειδὴ ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι τέσσαρες ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου, τὰ ὀνόματά των ἐγράφοντο ἐπὶ τοῦ ὀπίσθεν μέρους τοῦ χάρτου μὲ τὰς ἑξῆς σημειώσεις:

« Ὀνούφριος Ο* τὴν ἀγάπην μου καὶ τόσα φιλήματα εἰς τὴν θυγατέρα μου καὶ εἰς τὴν ψυχὴν τῆς ζωῆς μου, τὴν συμβίαν μου — Amore e tanti bacei alla mia figlia e l' anima della mia vita, mia moglie.»

«Στέφανος Ι*.

Μὴ λησμονήσῃς τὸν ἀγαπητόν σου υἱόν, χίλια φιλήματα:— Non dementicare tuo caro figlio, mille bacci» καὶ οὕτω καθεξῆς, ὥστε δύναταί τις νὰ φανταισθῇ μετὰ τὴν πρώτην ἀνάγνωσίν τῆς ἐπιστολῆς μεθ' ὁποίας ὑπερηφανείας φέρεται πρὸς τὰς διαφόρους οἰκίας τοῦ Προαστείου, μέχρις οὗ ἅπαντες οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἀναγνώσωσι τὰ ὀνόματά των καὶ τοὺς χαιρετισμούς, οὓς ἐμπεριέχει.

Ἀπὸ τὸ αὐτὸ τοῦ Πιεμοντίου μέρος ὑπάρχουν ἐν Λονδίνῳ δύο νεαροὶ ἀδελφοί, ὧν ὁ εἷς τυφλός. Εἶνε συγκινητικὸν νὰ βλέπῃ τις πόσον φροντίζει ὁ Ἀχιλλεὺς διὰ τὸν ἀόμματον ἀδελφόν του, πόσον τρυφερῶς τὸν ὁδηγεῖ καί, ὅταν διασταυροῦσι τὴν ὁδόν, μεθ' ὁποίας προσοχῆς τὸν θέτει μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τρίτου τινός, ὅστις τοὺς παρακολουθεῖ, ὥστε, ἂν τυχὸν διατρέξωσι κίνδυνόν τινα, νὰ τὸν ὑποστῇ αὐτὸς καὶ οὐχὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς φροντίδος του. Τὸ

παιδίον τοῦτο εἶνε νεώτατον καὶ δὲν δύναται νὰ βαστάσῃ τὸ ὄργανον, ἀλλ' ἔχει ἀντ' αὐτοῦ pianoforte, ἐνίοτε δὲ μονόχορδον.

Ἐν τῶν περιπλανωμένων τούτων πτωχῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν ἐξ! θῆλυ καὶ καταγεται ἐκ Νεαπόλεως, ᾠρεῖται δὲ τῆς χάριτος τῶν ἐκ τοῦ Πιεμοντίου. Εἶνε παῖς λίαν μελάγχρους καὶ δυσειδής, ἡ φωνή της στερεῖται γλυκύτητος καὶ ὅμως διὰ τοὺς ἐκ Πιεμοντίου τὰ ἐλαττώματα ταῦτα εἰσὶν ἀνεπαίσθητα. Καὶ πῶς ὄχι! Τραγωδεῖ εἰς τὴν Πιεμοντικὴν διάλεκτον, ἑπομένως ἀρκεῖ αὐτοῖς ν' ἀκούωσι τὰς λέξεις, αἵτινες σπανίως ἀκούονται ἐκτὸς τῆς πατρίδος των, μίγμα ἀρχαίας Γαλλικῆς καὶ Λατινικῆς. Ὁμιλεῖ εἰς τὰς καρδίας τῶν συμπατριωτίδων της καὶ πρὶν ἢ τελειώσῃ τὸ ᾆσμα της ἔχει μίαν πένταν παρὰ τῶν ἀκροατῶν της, οἵτινες τὴν περικυκλόνουν δίκην μελισσῶν, πτωχοὶ πολλάκις ὡς αὐτὴ ἡ ἰδία, ἥτις ἐν τούτοις μ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἁπλότητα ἔχει τὸ βλέμμα συμπαθές· ὁπόταν δὲ ποιῇ νεῦμα, οἱ μέλανες ὀφθαλμοί της χαμογελῶσι καὶ οἱ λευκοὶ αὐτῆς ὀδόντες γίνονται καταφανεῖς, ἐνῷ τὸ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της λευκὸν μανδήλιον καὶ τὸ ἐπὶ τῶν ὤμων της πορφυροῦν σάλιον τῇ δίδουσι ζωηρὸν ἐξωτερικόν. Ὅστις δὲν ἔζησεν ἐν Πιεμοντίῳ ἀμηχανεῖ νὰ κατανοήσῃ τὴν σημασίαν τῶν λέξεων τοῦ ᾄσματος, ὅπερ ἡ Ζουηδίττα ψάλλει:

Ἄχ! βοσκόπουλο κανένα τρυφερό, χαριτωμένο,
'ς τὴν καλύβα σου ἂν ἔλθῃ μιὰ βραδιὰ νὰ ξενυκτίσῃ,
ἐνθυμοῦ πῶς ἕνας μόνον ὁμοιάζει μὲ τὸ ξένο
κ' ἔχω μὲ τὸν ἔρωτά μου τὴν καρδιά του ἀποκτήσει.

—

Ἂν εὐγενικὸ τὸ βλέμμα καὶ γλυκὺ ἰδῇς πῶς ἔχει,
ἂν ἡ ὄψις σου 's τὸ γέλοιο τὸ γλυκό του κοκκινίζῃ,
ἐνθυμοῦ πῶς εἶν' ἐκεῖνος ποῦ τὸν ἔρωτά μου ἔχει,
εἶν' ἐκεῖνος ποῦ τὴν πίστιν τῆς καρδιᾶς του μοῦ χαρίζει.

Ah! s' i avvi tra vostra mur,
Un gentil grovin pastor
Che de tuit peni pifort, sicur
L' e me amis; rendimele;
I cu so amór, a l' a mia fé.

—

Se a sta cito e dons en vis
Sa con lai antencri;
Se mai senza fe arrossi,
La sua groza a mortra l' ris,
L' e me amis; rendimele,
L'eu amor, a la mia fé.

Ἀναμφιβόλως ἡ Ἰταλία καὶ οἱ Ἰταλοὶ χρεωστοῦσι πολλὰ εἰς τοὺς Πιεμοντίους. Τὸ πολεμικὸν πνεῦμα, ὅπερ διήγειρεν αὐτοὺς κατὰ τῆς συνωστείας, ἐνυπάρχει ἀπὸ τοῦ στρατιώτου βασιλέως των καὶ τῶν ἀνδρείων αὐτοῦ υἱῶν μέχρι τοῦ ἐσχάτου πολεμιστοῦ. Τὸ κέρδος τῶν Πιεμοντίων non e Mica δεικνύει κατὰ πόσον αἱ διὰ βασιλικῶν μεγάλαι πράξεις καθίστανται σεβασταὶ καὶ ἀξιομίμητοι, μάλιστα διὰ δημαγωγιῶν εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ.

Κατὰ τὸ ἔτος 1745, ὅτε τὸ Τουρῖνον προσεβλήθη παρὰ τῶν Γάλλων ἡ ἀκρόπολις, μικρὸν φρούριον πρὸς τὴν μεσημβρινὴν εἴσοδον τῆς πόλεως, ἐφρουρεῖτο· ἐλέγετο δὲ ὅτι ὑπενομεύετο.

Ἦτο δῆλον ὅτι, ἂν τὸ μέρος τοῦτο ἐκυριεύετο, ἡ πόλις ἅπασα καθίστατο εὐάλωτος· ἑπομένως αἱ ἐνέργειαι τοῦ ἐχθροῦ διευθύνοντο πρὸς τὸ μέρος τοῦτο.

Μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν τῆς φρουρᾶς ὑπῆρχε καὶ Μίκας τις λοχίας, ὅστις συνέλαβε τὴν τολμηρὰν ἀπόφασιν νὰ σώσῃ τὸ ἀγαπητόν του Τουρῖνον ἐπὶ βεβαίῳ κινδύνῳ τῆς ἰδίας του ζωῆς. Πληροφορηθεὶς ἐθεν τὴν προσδιορισθεῖσαν ὥραν καθ' ἣν οἱ Γάλλοι ἔμελλον νὰ προσβάλωσι τὴν ἀκρότολιν, κατὰ τὴν ἐπιοῦσαν ἐσχημάτισε τὸ σχέδιον αὐτοῦ. Ἐπέτρεψε τοῖς ἐχθροῖς νὰ πλησιάσωσι μέχρις οὗ προξενήσωσι πανικὸν εἰς τοὺς εὐαρίθμους Πιεμοντίους στρατιώτας καὶ ὡσεὶ διακοπή τις τῶν ἐχθροπραξιῶν ἔλαβε χώραν· ὁ Μίκας ἀναδεχθεὶς τὴν διοίκησιν τῶν ἐναπομεινάντων πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ κινδύνου, ἐθεάθη γονυπετῶν ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς πρὸς τὸ ὑπόγειον θύρας καὶ ἀσπαζόμενος τὸν σταυρὸν τοῦ ξίφους του.

Μετ' ὀλίγον οἱ Γάλλοι προχωροῦντες ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ταχυποροῦσης νυκτὸς, ἐνόμισαν μὲ τὴν συνήθη αὐτῶν εὐκολίαν τοῦ πιστεύειν εὐκόλως τὰ πάντα ὅτι ἡ τύχη ηὐνόει τὴν ἐπιχείρησίν των ἐντελῶς. Οὕτω συνέδη, ἀλλὰ διὰ τρόπου πάντη ἀλλοίου ἢ ὡς ἐφαντάζοντο.

Οἱ στρατιῶται εἶχον προχωρήσει μὲ τὰς κεφαλὰς ἐκπηρμένας ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ εὐκόλου νίκης· ἀκριβῶς ὅμως καθ' ἣν στιγμὴν ὁ νεαρὸς καὶ γενναῖος αὐτῶν συνταγματάρχης τοὺς ἐνεθάρρυνεν, ἠκούσθη θόρυβος ὑπόκωφος, ὃν ἠκολούθησε κρότος ὡσεὶ ἑκατὸν ὁμοῦ κεραυνῶν, στρατιῶται δὲ καὶ φρούριον μετὰ τοῦ ἀτυχοῦς Μίκα, τοῦ ἀληθῶς μεγαλοψύχου Μίκα, ἀνετινάχθησαν εἰς τὸν ἀέρα.

Ὅπως μὴ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν Γάλλων τὸ ἀγαπητὸν αὐτοῦ Τουρῖνον εἶχεν ἀποσυρθῆ εἰς τὸ ὑπόγειον, ἀφ' ὅπου δυνάμενος νὰ ἴδῃ τὴν κατάλληλον στιγμὴν προσεγγίζουσαν, ἔθετο τὸ πῦρ εἰς τὴν ὑπόνομον προσφέρων ἑαυτὸν θυσίαν ὑπὲρ τῆς χώρας, ἣν τοσοῦτον ἠγάπησε, θυσιάζων συγχρόνως ἐκείνους, οἵτινες ἐζήτουν νὰ τὴν σφετερισθῶσιν.

Εἷς τῶν δημοτικῶν ποιητῶν, ὅστις ἔζησε καὶ ἀπέθανε, πιστεύων ὅτι οὐδὲν ἔθνος ἐγέννησε παρόμοιον τοῦ Μίκα, ἐξεθείασε τὸ εὐγενὲς ἀνδραγάθημά του διὰ τῶν ἑξῆς στίχων:

Ἕνα λόγον εἰς τὸν ἄνδρα τοῦ πολεμικοῦ πεδίου,
εἰς τὸν Μίκα τὸν πεσόντα ὑπὲρ τοῦ Πιεμοντίου.
Ὦ πατέρες καὶ μητέρες, ἀδελφαὶ κ' ἠγαπημένοι
Ἐπὶ πεδίον ὑπὲρ τούτου νὰ φανῆτε ἡνωμένοι!

Τὸ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἀνομοιοκατάληκτον τοῦτο ποίημα γνωσοποιεῖ ἡμῖν ὅτι ἦτο «μέγας καὶ ἀληθῶς γενναιόψυχος, ὅτι προσέφερεν ἑαυτὸν θυσίαν ἵνα μὴ πατήσῃ ξένος τὰ βουνὰ καὶ τὰς κοιλάδας, ἃς ἠγάπησε διὰ τὴν ὡραιότητα καὶ χλοερὰν τρυφερότητα των·» οὕτω δὲ καθ' ὅλον τὸ ποίημα ἐκφράζονται τὰ ἡρωϊκὰ ἐκεῖνα αἰσθήματα, ἅτινα διεγείρει τοιοῦτον ἀνδραγάθημα καὶ ἀναπολεῖ ἡ μνήμη ἑνὸς λαοῦ λατρεύοντος τὸν ἥρωά του.

Πολλὰ ἱστορικὰ ἐξίσου ἀληθῆ καὶ ρωμαντικὰ ἠδύνατό τις νὰ διηγηθῇ, ἅτινα θὰ ἐφαίνοντο ἴσως καθ' ὑπερβολὴν τετορνευμένα καὶ πλήρη φαντασιοκοπίας πρὸς τέρψιν τοῦ Ἀγγλικοῦ κοινοῦ.

Οὐχ ἧττον ὁ Ἰταλὸς μουσικὸς διατηρῶν ἅπαντα τὰ ἀρχαῖα αὐτοῦ ἔθιμα, τὰ πατριαρχικὰ ἤθη καὶ τὸς ποθητὰς ἡδονὰς τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς ἐν τῇ ὡραιότητι καὶ ἀρετῇ ὑπάρξεως θεωρούσης ταῦτα ἀνώτερα πάντων, ἐμμένει εἰς τὴν ἁπλότητα τοῦ χαρακτῆρός του, ἥτις τὸν προφυλάττει ἀπὸ τὰς κακίας τῶν μεγαλουπόλεων, ἔνθα ἐπί τινα χρόνον ἔπεσεν ὁ κλῆρος αὐτοῦ (*).

(*) Σ. Μ. Τὴν πραγματείαν ταύτην ἀνεγίνωσκεν ὁ μεταφραστὴς ἐν τῷ Ἀγγλικῷ περιοδικῷ «Leisure Hour» ἀληθῶς κατὰ τὰς ὥρας ἐκείνας καθ' ἃς σχολάζων τις τῶν βιωτικῶν ἐνασχολήσεων τοσαῦτα ἄλλα ὀφείλει καὶ δύναται νὰ πράττῃ. Ἡ σύμπτωσις ὑπῆρξεν ἐπιτυχής· τὴν ἀναγνωσιν διεδέχθη τὸ μουσικὸν ὄργανον ἑνὸς τῶν γνωστῶν καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν Ἀνατολὴν Ἰταλῶν ὀργανομουσικῶν, τὸ δὲ ᾆσμα τοῦ Floriano συνῴδευσε μουσικὴ συμφωνία, ἥτις οὐδὲν ἄλλο ἔχει τὸ θέλγητρον ἢ τὴν νεότητα τῶν μουσικῶν καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐνδείας φιλανθρωπῶν πρὸς αὐτοὺς αἴσθημα

Αἱ εὐγενεῖς ἰδέαι καὶ τὰ περιπαθῆ αἰσθήματα τοῦ συγγραφέως ἐνεχαράχθησαν βαθύτατα ἐν τῇ Ἑλληνικῇ καρδίᾳ του ἀνευρίσκοντος μεγάλην τὴν ὁμοιότητο μεταξὺ τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἐθίμων καὶ τῶν περιπετειῶν τῶν Ἰταλῶν τούτων ἐπαρχιωτῶν καὶ πολλῶν ὁμογενῶν του, ἑπομένως καλὸν ἐνόμισε νὰ προσφέρῃ μετάφρασιν αὐτῆς τοῖς φίλοις ἀναγνώσταις τοῦ Μέντορος. Ὁ Ἄγγλος ὅμως συγγραφεὺς λανθάνεται λέγων ὅτι «ὀλίγοι δύνανται νὰ κινήσωσι τὸ ἐνδιαφέρον του ὅσον οἱ Ἰταλοὶ μουσικοί,» διότι, νομίζομεν, ἂν ἐθνικὸς ἐγωϊσμὸς δὲν μᾶς πλανᾷ, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι τινὲς ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν αὐτῷ τῷ Λονδίνῳ, τῷ Λιθερπούλ καὶ Μαγχεστρίᾳ, δικαιούμενοι σπουδαιοτέρας προσοχῆς τῆς τῶν Ἰταλῶν μουσικῶν, ἐκεῖνοι οἵτινες ἀντὶ τῶν μουσ. ὀργάνων βαστάζουσιν ἀπὸ πολλοῦ τὴν ἐμπορικὴν σημαίαν καλλίσης πίστεως, μεγαλοπραγμοσύνης καὶ δραστηριότητος. Ἐννοοῦμεν τὴν ἐμπορικὴν ἐκείνην Ἑλλ. γενεάν, ἧς οἱ οἶκοι φέρουσιν ὀνόματα οὐχὶ ἄσημα ἐν αὐτῷ τῷ Εὐρωπαϊκῷ ἐμπορικῷ κόσμῳ.

Ἐν τούτοις δὲν εἰσὶ κυρίως οὗτοι οἱ δυνάμενοι νὰ παραβληθῶσιν ἐπιτυχῶς μετὰ τῶν ἁπλοϊκῶν Ἰταλῶν τῇ Σαβοΐας, τῆς Νικαίας ἢ τῆς Νεαπόλεως. Ἐκτὸς τῶν ἐν Εὐρώπῃ μεγαλεμπόρων ὑπάρχει ἐν τῇ Ἀνατολῇ τάξις Ἑλλήνων ἁπλουστέρων καὶ ἧττον εὐπόρων, ἀλλ' ἐπίσης γενναίων καὶ ἐπιχειρηματικῶν, ὧν ὁ χαρακτὴρ καὶ ὁ βίος παρουσιάζει εἰκόνα κατὰ πολλὰ ὁμοίαν τῆς παρούσης. Οὗτοι κυρίως ἐγκαταλείπουσι τὰ ὀρεινὰ τῆς Ρούμελης ὅπως θησαυρίσωσιν ἐν τῷ Τουρκικῷ κράτει καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον μὲν ἐπιτυγχάνουσι τοῦ σκοποῦ των, ἀλλ' ἂς μὴ νομίσωμεν ὅτι ἄνευ ταλαιπωριῶν καὶ κινδύνων ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπὶ αὐτῇ τῇ ζωῇ των τῇ ἀπωλείᾳ.

Ἐπιδιώκοντες κυρίως τὸς ἀποκέντρους κώμας τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἔνθα καλλιον παντὸς ἄλλου γνωρίζουσι νὰ ἐπωφεληθῶσι, μετερχόμενοι τὸν πανδοχέα, παντοπώλην καὶ μικρέμπορον, ἐπισύρουσι πολλάκις τὸ κακόβουλον βλέμμα τῶν ὀροδιαίτων καὶ ἡμιληστρικὸν βίον διαγόντων κατοίκων τῶν περιξ, ἐν μιᾷ δὲ νυκτὶ τὰ καταστήματα αὐτῶν παραβιάζονται, ἡ περιουσία των διαρπάζεται καὶ αὐτοὶ κατασφάζονται ἢ ἐλεεινῶς βασανίζονται· οἱ ἄνθρωποι ὅμως οὗτοι φαίνονται ὡσεὶ ἐκ κοιλίας μητρὸς προωρισμένοι διὰ τὰς κακουχίας καὶ τοὺς κινδύνους, τὰς σκληραγωγίας καὶ ἐγκαρτερήσεις.

Ἰδοὺ ποῦ ἔγκειται ἡ μονη μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν περιγραφέντων Ἰταλῶν διαφορὰ.

Προτιθέμενοι νὰ δώσωμεν ἐν καιρῷ τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ Μέντορος ἀκριβῆ ὅσον ἔνεστιν εἰκόνα τῶν «χαρτερικῶν καὶ οἰκονομικῶν τούτων ἀνδρῶν,» οὓς καλῶς ἐκ τοῦ πλησίον ἐσπουδάσαμεν, ἀρκούμεθα ἐπὶ τοῦ παροντος εἰς τὰ ὀλίγα ταῦτα.

Μ. Δ. Σ.

ΠΕΡΙ ΦΙΛΥΡΩΝ
ΙΔΙΩΣ ΔΕ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΦΥΟΜΕΝΩΝ.

1. Περὶ τῆς μικροφύλλου Φιλύρας.

(Tilia microphylla Vent. T. parvifolia Europæa, γ. Lin.
Φίλυρα ἡ ἄρρην, τοῦ Θεοφράστου, Φιλουριὰ καὶ Φελουριὰ καὶ Φλαμούρι κοινῶς.)

Τὸ χαριέστατον καὶ ὠφελιμώτατον τοῦτο δένδρον βλαστάνει ἀφθόνως καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Εὐρώπην, σπανιώτερον δὲ ἐν Ἑλλάδι· οὐχ ἧττον ὁ Σιπθόρπιος ἀπήντησεν αὐτὸ ἐν Λακωνίᾳ καὶ παρὰ τὸ Βυζάντιον, ὁ Χελδραϊὴ ἐν Κυλλήνῃ, ἐγὼ εἰς Μαλεβόν, Κυλλήνην καὶ Πυξαριᾶν τῆς Εὐβοίας, ὁ δὲ μαθητής μου Ψαρίδης ἐν Ταϋγέτῳ.

Βοτανικοὶ χαρακτῆρες. Ἡ Φίλυρα μετ' ἄλλων εἰδῶν ἀποτελεῖ ἰδίαν τάξιν φυτῶν τὴν τῶν Φιλυρομόρφων (Tiliaceæ), εἶνε δὲ δένδρον μὴ ἀειθαλές, πολύκλαδον, μέγα, ἔχον συχνάκις τριάκοντα μέχρι τεσσαράκοντα ποδῶν ὕψος, φλοιὸν παχὺν καὶ διεσχισμένον, φύλλα κατ' ἐναλλαγὴν μακρόμισχα, ὑποπεριφερῆ, ὀξυτενῆ, πριονωτά, ἀνίσως καρδιοειδῆ.

Εἰς τὴν μασχάλην ἑκάστου φύλλου τῶν ἀνθοφόρων κλαδίων τῆς φιλύρας φύεται μετάφυλλον ὠχρόν, ἐπίμηκες, στενόν, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶνε συνηνωμένος μέχρι τοῦ μέσου ὁ φέρων τὰ ἄνθη ποδίσκος. Τὰ ἄνθη ταῦτα εἶνε εὐωδέστατα καὶ σύγκεινται ἐκ κάλυκος πενταμεροῦς, πτωσίμου ἐκ στεφάνης πενταπεταλου, ἐκ στημόνων πολλῶν ἐλευθέρων, ἐξ ὠοθήκης πενταχώρου φερούσης κατακορύφως ἕνα στύλον, ἐξ ἧς σχηματίζεται καρπὸς κάψα ὑποσφαιρική, ἀδιάρρηκτος, δύω ἢ τρία ἕνεκα ἐξαμβλώσεως περιέχουσα σπέρματα.

Ὁ Λινναῖος ὑπὸ τὸ ὄνομα *Φιλύρας τῆς Εὐρωπαϊκῆς* ἀνέμιξε δύω εἴδη, τὴν *μικρόφυλλον* καὶ *πλατύφυλλον* φίλυραν, ἅτινα σήμερον διακρίνονται ἐξ ἰδίων καὶ μονίμων χαρακτήρων.

Τὰ ἄνθη καὶ τὰ σπέρματα καὶ ὁ φλοιὸς τοῦ δένδρου τούτου ἦσαν ἄλλοτε εἰς ἰατρικὴν χρῆσιν, σήμερον ὅμως δὲν εἶνε χρήσιμα εἰμὴ μόνον τὰ ἄνθη. Φαίνεται δὲ ὅτι ἅλα ταῦτα τὰ μέρη περιέχουσι μᾶλλον ἢ ἧττον ποσότητα τινὰ γλυκείας καὶ μαλακτικῆς οὐσίας, ὁ δὲ φλοιὸς ἔχει πρὸς ταύτῃ καὶ ὑπόπικρόν τι στοιχεῖον· μετεχειρίσθησαν δὲ τὸ μέσον στρῶμα τοῦ φλοιοῦ διὰ τὴν μαλακτικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν καὶ τὸ ὑπόπικρον τοῦτο στοιχεῖόν του ὡς φάρμακον καταπραῦνον τοὺς πόνους τῶν φλεγμονῶν, ἀλλ' ἐλησμονήθη ἡ χρῆσις αὐτοῦ σήμερον διὰ τὸ πλῆθος ἄλλων φαρμάκων τὴν αὐτὴν καὶ μείζονα ἐχόντων ἐνέργειαν καὶ λίαν εὐπορίστων.

Πρὸ πάντων ὅμως εἶνε χρήσιμος ἡ φίλυρα διὰ τὰ ἄνθη της, τῶν ὁποίων τὸ ἡδὺ ἄρωμα διαχέεται εἰς τὴν ἀτμοσφαίραν μέχρι μεγάλης ἀποστάσεως. Ταῦτα, συλλεγόμενα καὶ ξηραινόμενα ἐν σκιᾷ, εἶνε εἰς μεγίστην χρῆσιν ὡς πραϋντικά, καθὸ ἐνεργοῦντα ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος· συνήθως δὲ προξενοῦσιν εἴδός τι εὐεξίας καταστελλούσης τὴν ταραχὴν τῶν νεύρων, διὸ καὶ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἐφημίσθησαν ὡς ἀνώδυνα καὶ ἀντισπασμωδικά. Εἰς ἀρχαι-

οτέραν τινὰ ἐποχὴν τὰ ἄνθη τῆς φιλύρας ἐθεωρήθησαν καὶ ὡς δραστικὸν φάρμακον κατὰ τοῦ δεινοῦ νοσήματος τῆς ἐπιληψίας· μέχρι δὲ τοσούτου βαθμοῦ ἐπιστεύθη ἡ ἐνέργειά των αὕτη, ὥστε ἐφρόνουν ὅτι καὶ ἂν ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς ἀνθισμένης φιλύρας καθίσωσι μόνον οἱ ἐπιληπτικοί, δύνανται νὰ ἀπαλλαχθῶσι τῆς δεινῆς ταυτης καὶ φοβερᾶς νόσου· πολλοὶ ἀκόμη καὶ σήμερον διϊσχυρίζονται ὅτι ἡ χρῆσις τῶν ἀνθέων τῆς φιλύρας ἐνεργεῖ μᾶλλον ἢ ἧττον κατὰ τῆς ἀσθενείας ταύτης, ὡς καὶ κατὰ τῶν ὑστερισμῶν, τοῦ ἄσθματος, τῆς σπασμωδικῆς βηχός, τῶν νευρικῶν παθήσεων τοῦ στομάχου, τῶν ἐντερικῶν σπασμῶν εἰς οὓς ὑπόκεινται οἱ ὑποχονδριακοί, καὶ ἐν γένει κατὰ πάσης ἄλλης σπασμωδικῆς διαθέσεως.

Ἄλλοτε ἧττον ἐν χρήσει καὶ ἡ κόνις τῶν σπερμάτων τῆς φιλύρας ὡς φάρμακον καταπαῦον τὰς αἱμορραγίας τῆς ρινός, ρεφωμένη ἐν εἴδει *ταμβάκου*· ἀλλὰ σήμερον, δικαίως ἢ ἀδίκως, ἐλησμονήθη τὸ φάρμακον τοῦτο· εἶνε δὲ σήμερον ἐν χρήσει μόνον τὸ *ἔγχυμα* τῶν ἀνθέων.

Ὑπὸ ἔποψιν οἰκονομικὴν ἐξεταζομένη ἡ φίλυρα παράγει ξύλον ἐλαφρόν, μαλακόν, ἄνευ ὄζων, χρησιμώτατον εἰς διαφόρους τέχνας, ἰδίως δὲ δι' ἔργα τορευτικὰ καὶ διὰ τὴν ἐσωτερικὴν διαίρεσιν καὶ ἔνδυσιν τῶν οἰκιακῶν ἐπίπλων, ὅπως μὴ γίνωνται ταῦτα βαρέα· αὐτοὶ οἱ ἐκ τοῦ ξύλου της ἄνθρακες εἶνε χρήσιμοι καὶ περιζήτητοι παρὰ τῶν ζωγράφων· οἱ ἰνώδεις αὐτῆς φλοιοὶ περιέχοντες θρεπτικάς τινας οὐσίας ἐχρησίμευσαν καὶ ὡς τροφὴ τοῦ λαοῦ εἰς ἱστορικάς τινας ἐποχὰς μεγάλου λιμοῦ· σήμερον δὲ χρησιμεύουσι μετὰ διαβροχὴν ἐν τῷ ὕδατι εἰς κατασκευὴν χονδρῶν πανίων διὰ περιτύλιγμα τῶν ἐμπορευμάτων καὶ σχοινίων. Τὰ φύλλα της, νωπὰ ἢ ἀπεξηραμένα, χρησιμεύουσι διὰ τὴν γλυκύτητα αὐτῶν ὡς τροφὴ τῶν προβάτων, τῶν αἰγῶν καὶ τῶν ἀγελάδων· αὐτὸς τέλος ὁ κατὰ τὸ ἔαρ ἀναβαίνων χυμὸς τοῦ δένδρου τούτου περιέχει μεγάλην ποσότητα σακχάρεως. Εἰς τὴν ἰατρικὴν χλωρίδα τοῦ Chaumeton ἀναφέρεται ὅτι ὀκτὼ φίλυραι ἐχορήγησαν ἐν διαστήματι ἑπτὰ ἡμερῶν ἐννενήκοντα τέσσαρας Σουηδικὰς λίτρας χυμοῦ, ὅστις, ἀφ' οὗ ἔβρασεν ἐπί τινας ὥρας, ἔδωκεν εἰς τὸν κύριον Δάλχιμαν τρεῖς λίβρας καὶ ἡμίσειαν σακχάρεως μελαγχρόου, μίαν καὶ ἡμίσειαν λίβραν σεραπίου, καὶ τέσσαρας οὐγγίας σακχάρεως λευκῆς εἰς κόνιν.

2. *Περὶ τῆς πλατυφύλλου φιλύρας.*

(Tilia platyphylla Scop. T. Grandifolia Ehrh. T. Europæa Lin. Var β. δ. ε.)

Τὸ εἶδος τοῦτο συγχισθέν, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, ὑπὸ τοῦ Λιννναίου μετὰ τῆς *μικροφύλλου φιλύρας*, πατρίδα ἔχει ἐπίσης τὴν Εὐρώπην, δὲν ἀπαντᾶται ὅμως εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, τοὐλάχιστον μέχρι τοῦδε δὲν ἀπηντήθη παρ' οὐδενός. Μόνον ὁ Σιπθόρπιος, καθὰ παραδέχεται ὁ Γρισεβάχιος (Spicilegium Floræ Rume licæ et Bythinicæ tom. I. p. 156,) ἀπήντησεν αὐτὸ παρὰ τὸ Βυζάντιον· διακρίνεται δὲ τοῦ προλαβόντος τοῦτο τὸ εἶδος ἐκ τῶν μεγαλειτέρων καὶ πλατυτέρων φύλλων αὐτοῦ, ἅτινα εἶνε κάτωθεν ὑποχνοώδη, ἐκ τῶν πενταπλεύρων ξυλωδῶν καρπῶν του, καὶ ἐκ τῶν ἧττον εὐόσμων ἀνθέων του, τὰ ὁποῖα ἐπίσης εἶνε εἰς χρῆσιν ἰατρικήν. Συνήθως τὸ δένδρον τοῦτο φυτεύεται κατὰ δενδροστοιχίας ἐν τοῖς παραδείσοις τῆς Εὐρώπης, οὗς καλλύνει διά τε τοῦ πυκνοῦ αὐτοῦ φυλλώματος, καὶ τῆς πληθύος τῶν ἀνθέων του.

3. *Περὶ τῆς ἀργυροφύλλου φιλύρας.*

(Tilia argentea DC. T. alba wald et Kit.)

Ἡ ἀργυρόφυλλος φίλυρα εἶνε κατὰ πολὺ ὡραιοτέρα τῶν προλαβόντων εἰδῶν· δένδρον ρωμαλεώτατατον καὶ μεγαλοπρεπές, διακρίνεται ἰδίως ἐκ τῶν φύλλων αὐτοῦ, τῶν ὁποίων ἡ μὲν ἄνω ἐπιφάνεια εἶνε βαθυπράσινος, ἡ δὲ κάτω λευκὴ καὶ ἀργυρίζουσα, ἐκ τούτου δὲ ἔλαβε καὶ τὸ εἰδικὸν αὐτοῦ ὄνομα, διὸ καὶ ὁ βλέπων μακρόθεν αὐτὸ νομίζει ὅτι βλέπει μεγάλην λεύκην. Τὸ δένδρον τοῦτο πατρίδα ἔχει τὴν Οὐγγαρίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα, κοινότερον δὲ ἀπαντᾶται εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν. Εἰς τὰ Βοδενά, (Ἔδεσσαν), κατὰ τὸ 1862, εἶδον τὸ ὡραιότερον καὶ μεγαλείτερον δένδρον τούτου τοῦ εἴδους παρὰ τὴν θέσιν *Κιουπρὶ* (γέφυραν)· εἶχε δὲ τοῦτο ὕψος περὶ τὰ 25 γαλλικὰ μέτρα, καὶ ἡ περίμετρος τοῦ γυμνοῦ περὶ τοὺς 20 πόδας κορμοῦ του ὑπερέβαινε πρὸς τὴν βάσιν αὐτοῦ τὰ τρία μέτρα· τὰ διαυγῆ ὕδατα δύω ποταμίων ἐδρόσιζον τὰς ρίζας του, οἱ δὲ συμμετρικῶς, καὶ ὡς στιβαροὶ βραχίονες ἐκτεινόμενοι, κατώτεροι κλάδοι του εἰκόνιζον, τρόπον τινά, ὅτι εἶχον ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν προστασίαν των τὸ δάσος τῶν ἰτεῶν καὶ ἄλλων φιλύδρων δένδρων, τὰ ὁποῖα ἐφαίνοντο ὡς τόσοι νάνοι κάτωθεν τούτου τοῦ γίγαντος. Περὶ τὸ ἓν τέταρτον τῆς ὥρας μακρὰν διέχεεν ἡ ὀρεινὴ αὔρα τὸ ἡδυπαθὲς ἄρωμα τῶν ἀνθέων του, ἐν μέσῳ τοῦ θορύβου τῶν καταρρεόντων ρυάκων, ὅρασις δὲ καὶ ἀκοὴ καὶ ὄσφρησις ἐξεγειρόμεναι διηρέθιζον τὴν φαντασίαν, ὥστε ὁ διερχόμενος ἐκ τοῦ μαγικοῦ ἐκείνου καὶ φυσικοῦ σκηνογραφήματος ἠσθάνετο τὴν ἔκστασιν, τὴν ὁποίαν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἠσθάνθη ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, ὅτε ἐκ τοῦ μηδενὸς τῆς ἀνυπαρξίας ἐνόησεν ὅτι ὑπάρχει καὶ ζῇ.

Κοινότατον δὲ εἶνε τὸ δένδρον τοῦτο ἐν μὲν τῇ Θεσσαλίᾳ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου, ἐν δὲ τῇ Μακεδονίᾳ εἰς πλεῖστα μέρη καὶ ἰδίως εἰς τὰ μεταξὺ Ὀστρόβου καὶ Βοδενῶν στενὰ μέχρι Βλαδόβου, ὅπου ἐγὼ τὸ ἀπήντησα, καὶ ὅπου ἀσπλάγχνως ὑλοτομεῖται· ἀπηντήθη προσέτι εἰς τὸ πλησίον τῶν Βοδενῶν ὄρος Βέρμιον καὶ εἰς τὴν δυτικὴν Μακεδονίαν ἐπὶ τοῦ ζυγοῦ τοῦ ὄρους Σκάρδου, ὅπου σχηματίζει δάση ἄνωθεν τῆς ζώνης τῶν δρυῶν.

Τὰ εὐωδέστατα καὶ καλῆς ποιότητος ἄνθη τῆς φιλύρας, τὰ κομιζόμενα ἡμῖν ἐκ Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας συλλέγονται ἐκ τούτου τοῦ εἴδους· οὐχὶ δὲ μόνον διὰ τὴν πρόσφατον αὐτῶν συλλογὴν εἶνε προτιμητέα τῶν ἐκ Τεργέστης καὶ ἄλλων μερῶν τῆς Εὐρώπης πεμπομένων, ἀλλὰ καὶ διότι εἶνε καθαρὰ ἄνθη ἄμικτα φύλλων καὶ μεταφύλλων· πρᾶγμα, διὰ τὸ ὁποῖον οἱ κύριοι φαρμακοποιοὶ πρέπει νὰ προσέχωσι, καθόσον *ἄνθη* φιλύρας διατάσσει ὁ ἰατρός, καὶ οὐχὶ *φύλλα ἢ μετάφυλλα*

Ὁ Θεόφραστος διακρίνει δύο εἴδη φιλύρας, τὴν ἄρρενα καὶ θήλειαν.

(Ἐκ τῶν Γεωπονικῶν Θ. Γ. Ὀρφανίδου).